

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav světových dějin
studijní obor: historie-politologie

Radek Buben

Politické strany a demokratizace ve Venezuele po roce 1958

Ustavení a konsolidace paktu z Punto Fijo

vedoucí práce: prof. Josef Opatrný
diplomová práce
2005

Q-

Středis Filoz	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze #255306207#	
Inv. č.:		
Sign.:		

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze 20. srpna 2005

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Radek Zil". The signature is fluid and cursive, with the first name "Radek" and the last name "Zil" clearly distinguishable.

Obsah

Úvod	4
I. Demokracie, autoritářství a demokratizace v Latinské Americe.	9
I.1. Sociálně-ekonomické a kulturní předpoklady demokracie (?)	9
I.2. Přechody k demokracii.....	20
I.3. Prezidenti, <i>faktické moci</i> a typy demokracie	26
Závěr.....	32
II. Vznik politických stran a Venezuelská cesta k demokracii	33
II.1. Juan Vicente Gómez a restrukturační sociálního a politického prostoru	33
II.2. Generace 28 a zárodky politických stran	36
II.3. Post-gómešovská tranzice, rozvoj stran a svržení Mediny Angarity.	42
II.4. Demokratické trienio a hegemonie AD.....	49
II.5. Diktatura Marcosa Pérez Jiméneze a cesta stran ke spolupráci	57
Závěr.....	65
III. Ustavení a konsolidace paktu z Punto Fijo	67
III.1. Venezuela, ropa a předpoklady demokracie	67
III.2. Přechod k demokracii a vznik paktu.....	70
III.3. Konsolidace demokracie, konflikty uvnitř paktu a cesta k bipartismu.	76
III.3. Charakter venezuelské demokracie, partitokracie a ropné „prokletí“.	90
Závěr.....	99
IV. Odpor k paktu zleva a guerillový boj.....	101
IV.1. Vnější faktory.....	102
IV.2. Vnitřní faktory	105
IV.3. Guerillový boj, vnitřní spory levice a vítězství paktu.....	113
Závěr.....	125
Závěr	127
Základní použitá literatura a prameny	128

Úvod

Venezuela prošla ve 20. století dvěma dlouhotrvajícími a odlišnými typy politických režimů. Gómezzova vláda představovala typ zřízení, v tehdejší Latinské Americe většinou již překonaný a dokládala velmi specifickou a odlišnou politickou dynamiku, již se řídil život v zemi. Od roku 1958 zažila země dlouhé období politické stability, během níž se vlády odvozovaly od výsledků soutěživých a regulérních voleb, čímž se opět lišila od většiny zemí kontinentu, procházejících procesem „*přerušované demokracie*“, která byla střídána různými typy autoritářských režimů, většinou vojenských. I problémy tohoto politického režimu a jeho dekonsolidace (rozpad doposud platných způsobů řešení konfliktů, úpadek starých aktérů a vzestup nových, průnik dosavadních *outsiderů* do centra systému) činí z Venezuely specifický případ. V době, kdy se v Latinské Americe 80. let země k demokracii spíše vracely, byla krize dosavadního příkladného uspořádání protisměrným vývojem. (Až v nedávné době se konfliktní situace na subkontinentu začaly podobat).

Právě tato ojedinělost venezuelského politického života, doplněná extrémní závislostí ekonomiky země na vývozu jediné suroviny, vedla autora této práce k zájmu o venezuelský vývoj. Specifičnost předchozího venezuelského vývoje je patrná i dnes. Vyjma krátkého období v dubnu 2002 nezažila Venezuela žádnou formu úspěšného převratu. Navzdory ostré politické polarizaci v 90. letech, se dvěma pokusy o vojenský převrat, sesazením prezidenta, rozpadu tradičního stranického systému, nárůstu kriminality a každodenního násilí, vykazuje venezuelská veřejná scéna určité konstanty tolerance, institucionální stability a ochoty vyjednávat (byť se stále menšími konkrétními výsledky). Autor se domnívá, že kořeny této politické kultury, lišící se od způsobu řešení podobných situací v Peru, Bolívii či Ekvádoru, lze najít v předchozím dlouhém demokratickém vývoji.¹

Při studiu demokratického režimu byl pro autora od počátku nejzajímavějším fenomén politických stran, ve Venezuele klíčového aktéra v politickém i společenském

¹ Např. při studiu politické kultury v zemi v 90. letech, konstatovali José Vicente Carrasquero a Friedrich Welsch, že jak u stoupců prezidenta Cháveze, tak jeho odpůrců, je demokracie hodnocena vysoko. Prezidentovi stoupcenci projevují reprezentativní demokracii a respektu k odpůrcům větší úctu, než on sám. Carrasquero, J.V.-Welsch, F.: *Opinión pública y cultura política en Venezuela: la consolidación del 'chavecismo'*. In: Welsch, F.-Turner, F.C. (eds.): *Opinión pública y elecciones en América*. IPSA, Universidad Simón Bolívar, Caracas, 2000, s.173-192. Rozpad starých populistických a široce sociálně založených stran vedl k výraznější profilaci na škále levice pravice, ale i tak zůstala deklarovaná tolerance mezi jednotlivými proudy, paradoxně narušovaná spíše jejich vůdci.

životě od konce 50. do poloviny 80. let. Fakt, že *Acción Democrática* patřila k nejsilnějším členům *Socialistické Internacionály* a spolu s indickým *Národním kongresem* k nejsilnějším politickým stranám na světě, fungujícím v situaci demokratického uspořádání, dovedl autora k snaze vysvětlit tento jev, tak řídký v nestabilním a excesivně dynamickém politickém prostředí Jižní Ameriky.

Právě strany, jejich vzájemné vztahy a typ politického režimu jsou hlavním tématem této práce. Původní autorův záměr obsáhnout v ní široce i vývoj ropné politiky v zemi a snahy o snížení závislosti státu na ropné monokultuře, byly opuštěny mj. z důvodu rizika narušení koncepčně sevřenější studie, omezeného prostoru, ale také autorových intelektuálních limitů a obtížné dostupnosti moderní odborné literatury v českém kontextu.

Vývoj stran je sledován s ohledem na kulminační bod jejich existence, Pakt z vily Punto Fijo, podepsaný v roce 1958 třemi hlavními politickými stranami. „Pakt“ měl v politickém a společenském vývoji dominantní vliv až do konce 80. let, kdy se postupně rozpadaly jeho opory (strany, lidová důvěra v ně, depolitizace armády a stabilně rostoucí příjem z ropy). Z toho důvodu jsou v práci užívány termíny *puntofijismus*, pakt, strany paktu atd.

Práce sleduje vývoj stran a charakter stranické kooperace a kompetice, od jejich založení na konci Gómezovy vlády po sklonek 60. let, kdy se, dle našeho názoru, paktu povedlo definitivně porazit jeho stranické (byť logikou svého fungování anti-stranické) oponenty a levicové povstalce, jejichž politické počátky však také byly spojeny s paktem, a ovládnout urbánní centra, jejichž chudinské i středostavovské obyvatelstvo bylo populistickému paktu málo nakloněno. Původní snaha zpracovat současně i vývoj v 80. letech byla postupně opuštěna z důvodu prostoru i nerovnovážné dostupnosti základní literatury a podkladů (ta je u nejnovějšího vývoje – paradoxně – snazší). Následný vývoj, dekonsolidace paktu a návrat militarismu a personalistického populismu do země, bude navíc autorem studován v rámci postgraduálního studia.

Základní tezí práce je, že venezuelské strany odmítly personalistické pojetí politiky, postavené na konkrétní osobě, jejím charismatu a politickém projektu, a snažily se nastolit fungování široce sociálně i regionálně založených organizací, stabilně fungujících a pronikajících do všech sfér veřejného života, ve snaze vytvořit koherentnější a ekonomicky diverzifikovanější zemi. Jejich úsilí bylo zdánlivě završeno v roce

1968, kdy došlo ke klidnému předání moci, v situaci, v níž by tehdejší vláda mohla celkem bez problémů trvat na svém pokračování.

Práce je odevzdána jako historická, byť její podstatná část vychází spíše z poznatků a pojmového aparátu politické vědy. Česká politologie však nedisponuje, až na velmi světlé výjimky, příliš velkou intelektuální infrastrukturou na poli studia latinskoamerické politiky. Proto autor zvolil prezentaci této práce na půdě Střediska iberoamerických studií FF UK, pracovišti explicitně orientovaném na problematiku sledované oblasti. Zatímco první kapitola je věnována teoretickému výzkumu demokracie, demokratizace a typů politických uspořádání z hlediska komparativní politologie, ostatní části mají historický či historizující charakter. Práce je tak založena na výsledcích bádání v politických vědách a historiografii politických dějin.

Text je rozčleněn do čtyř kapitol, z nichž každá obsahuje stručný úvod, je rozčleněna do několika oddílů a končí krátkým parciálním závěrem. První kapitola se týká teoretických záležitostí a pojmů, užívaných v dalších částech diplomové práce. Jejím cílem je především ukázat nesamozřejmost vzniku demokratického režimu. V druhé kapitole je zpracován vznik stran ve Venezuele a historické okolnosti, jež vedly k jejich pozdější hegemonii ve veřejném prostoru. Její rozsah je dán snahou demonstrovat na komplikovaných vztazích mezi nimi změnu, již pro mezistranické soužití představoval pakt. Ve třetí kapitole je analyzován venezuelský přechod k demokracii a konsolidace tohoto režimu, opět s ohledem na mezistranické vztahy a složitý průnik paktu mezi elitou do širší společnosti, především marginalizovaných sektorů. Kapitola čtvrtá ukazuje jinou formu politické aktivity, již mohou politické strany provádět. Násilná forma politické participace nebyla ve Venezuele ničím novým, ale novinkou byla její vazba na staré stranické struktury a vnější moc.

Autor volil velmi široké téma záměrně, vědom si výhod i nevýhod podobného přístupu. Jakákoli studie o úzce definovaném aspektu venezuelské politické historie by v českém kontextu narážela na problém extrémně nízké dostupnosti relevantní literatury (práce nebyla podpořena žádným grantem). Širší téma sice bránilo detailnějšímu zpracování řady zajímavých aspektů vývoje, ale zároveň umožnilo sledování několika vývojových linek v průběhu delšího období.

Nikterak nezastíráme, že práce je kompilací, postavenou na literatuře a veřejně dostupných zdrojích. Kromě pochopitelné nedostupnosti venezuelských archivních pramenů, je to dáno i jejich postradatelností u studie podobného typu. Navíc, s ohledem na preferenci osobního styku a neformálních způsobů přijímání rozhodnutí

v latinskoamerické politice a na administrativní chaos vládoucí v Karibiku, je řada závažných rozhodnutí a událostí lépe zjištělná především z paměti či ex-post účinných prohlášení, než z precizních záznamů z jednání.

Jak již bylo uvedeno, práce vznikala v situaci nelehkého a nákladného obstarávání literatury. Autor si je vědom, že neprostudoval řadu zásadních prací. Ale ani ve světovém kontextu není lehké najít podrobný a spolehlivý výklad venezuelských politických dějin, jenž by detailně a rovnoměrně zpracoval klíčové politické události v zemi ve 20. století.

Z dostupné literatury je základním spolehlivým zdrojem faktických informací o všech aspektech venezuelského vývoje práce J. L. Salceda Bastarda *Historia Fundamental de Venezuela*, rozsahem největší výklad venezuelských dějin. Konceptně založené a podnětnější jsou práce Johna V. Lombardiho *Venezuela. La búsqueda del orden. El sueño del progreso* a řada studií Germána Carrery Damáse (za všechny uveďme *Historia contemporánea de Venezuela. Bases metodológicas*). Brilantní interdisciplinární práci, navíc relativně novou, je studie Fernando Coronilla *The Magical State. Nature, Money, and Modernity in Venezuela*, reflektující jak ekonomický, tak politický vývoj. Autor skvěle ukázal fungování venezuelského ropného mýtu a jeho politické využívání.

K fungování politického systému jsou nepostradatelné sborníky editované Johnem D. Martzem a Davidem J. Myersem (*Venezuela. The Democratic Experience*) a Angelem E. Alvérezem (*El sistema político venezolano. Crisis y transformaciones*). První, vydaný v 70. letech obsáhl všechny oblasti veřejného života, ale jednotlivé části mají různou kvalitu a liší se způsobem zpracování. Alvérezův sborník je jedním z nejlepších zdrojů pro poznání fungování venezuelské politiky v druhé polovině 20. století. Vynikají v něm především studie Miriam Kornblithové a José Moliny s Carmen Pérez Baraltovou (ta je přínosná zejména množstvím cenných statistických údajů). Celkově je politický systém výborně zpracován ve dvou studiích Davida E. Blanka (*Politics in Venezuela a Venezuela. Politics in a Petroleum Republic*), jež obsahují nejen velké množství statistických údajů, ale i zajímavých postřehů. Pro životní dráhu Rómulo Betancourta, klíčové postavy venezuelské politiky, je velmi užitečný sborník *Un hombre llamado Rómulo Betancourt*, obsahující jak dobové články o něm, Betancourtovy projevy, inetrview etc., tak pozdější studie o jeho veřejné dráze.

Při vypracování kapitoly o guerillové válce byla pro autora nepostradatelná slavná studie Richarda Gotta (*Guerrilla Movements in Latin America*), napsaná krátce po

událostech autorem, sympatizujícím s povstalci, ale udržujícím si od věcí potřebný nadhled. Nevýhodou jeho studie je především omezený počet zdrojů, z nichž vychází, zejména při hodnocení venezuelské situace. Podrobnější a pouze na Venezuelu orientovaná je kniha Luigi Valsaliceho (*Guerriglia e Politica. L'empio del Venezuela, 1962-1969*), postavená na studiu široké pramenné základny a patrně veškeré dostupné literatury.

Studie ke konkrétním problémům jsou uváděny v poznámkách. Autor se rozhodl odkazovat vždy pouze na jednu práci, z níž údaj či tezi čerpal, ačkoli tyto se mohou nacházet v různých studiích. Seznam není ani zdaleka kompletním výčtem literatury prostudované k tématu a obsahuje pouze tituly, přímo citované v textu.

Z omezeného počtu pramenů byl autorovi skvělým zdrojem internetový server www.analitica.com, v jehož sekci *biblioteca* se nachází řada cenných dokumentů k fungování hlavních stran, životě vlivných osobností či rozhodnutí úředního charakteru.

Na shánění literatury se podílela řada přátel a známých, pobývajících na studijních pobytech a stážích po celé Evropě i v USA. Jim patří velký dík. Zvláštní poděkování pak náleží vedoucímu diplomové práce prof. Josefu Opatrnému, za velmi vstřícný přístup při jejím psaní.

I. Demokracie, autoritářství a demokratizace v Latinské Americe.

Jakékoli uvažování o venezuelské demokracii, jako v podstatě ojedinělém politickém uspořádání v mimoevropském a neanglosaském světě, nabude významu především při zasazení do širšího teoretického a (přinejmenším) regionálního kontextu. Byli to teoretici politických režimů, jimž venezuelský případ buď ničil dosavadní předpoklady, nebo je, naopak, stimuloval k novému bádání.

V následujících oddílech načrtne nezákladnější a nevlivnější teoretické modely komparace ustavování politických režimů a polemiky, vedené o nich v badatelské obci, přičemž cílem je ukázat nesamozřejmost vzniku demokratického režimu ve Venezuele. Výstupy z diskuze pak budou v dalších kapitolách aplikovány na konkrétní venezuelskou situaci.

I.1. Sociálně-ekonomické a kulturní předpoklady demokracie (?)

Výzkum politických režimů se od 50.let dodnes potýká se základním problémem, jímž je otázka existence či neexistence nějakých nutných podmínek, jejichž naplnění resp. absence usnadní či dokonce přímo povede k ustavení demokratického režimu v konkrétní zemi. Výzkumy se týkaly jak kulturních, tak hospodářských a sociálních předpokladů, zvýhodňujících nebo komplikujících a znemožňujících nastolení demokratického uspořádání, a na intenzitě nabraly především v souvislosti s dekolonizačním procesem 60.let, který znovu oživil zájem také o latinskoamerické politické problémy.

Teorie demokracie, vázané na normativní díla politické filosofie, měly vždy tendenci spojovat s demokracií nejen kategorii nejlepšího politického zřízení, ale i nutnou existenci toquevilovského „demokratického ducha“, jako pozitivního faktoru, bez něž se stabilní režim tohoto typu vytvořit nepovede. Demokratický systém a demokratická společnost jsou v těchto teoriích synonymy. Na přítomnost demokratických tendencí v té které společnosti měli mít zásadní vliv její náboženství, kultura či stupeň dosaženého hospodářského rozvoje. Při aplikaci na Latinskou Ameriku vedly tyto přístupy většinou k tristnímu konstatování, že všechny její charakteristiky působí

vysloveně v neprospěch ustavení onoho vzývaného systému a že latinskoamerické národy jsou v podstatě odsouzeny k autoritářským metodám vládnutí.

Kulturní interpretace zdůrazňovaly buď španělský autoritářský individualismus, charakteristický „nerozumnou důvěrou v sebe a ve vlastní moc“ (Francisco García Calderón), silnou monarchistickou tradici, transformovanou v období nezávislosti na potřebu hledání silného vůdce (Richard M.Morse), anebo iberskou antiindividualistickou korporativní tradici, prý neslučitelnou s hodnotami liberální demokracii (Howard J.Wiarda).² Mimo pozornost nezůstal ani silný katolicismus, s jeho silně hierarchickým uspořádáním. Onen španělský charakter, tak vysmíváný určitou částí severoamerických společenských vědců, často způsobem hraničícím s rasismem, má být vyloženě násilný a příliš afektovaný, nutně vedoucí k radikálním a autoritářským metodám politického boje.³

V 60. letech vlivná studie Almonda a Verby⁴ zdůrazňovala nutnost existence *participativní politické kultury*, v níž se aktivní občané nejen zapojují do celého politického procesu, od formování vstupů do systému (*inputs*), přes kritické hodnocení výstupů ze systému (*outputs*) a následnou zpětnou vazbu (*feedback*), nýbrž je zajímavá i charakter celého politického systému. Zbylé dva typy *politické kultury* – *poddanský* a *parochiální* – se vztahují pouze k vstupům a výstupům, a tudíž nevedou k aktivnímu politickému občanu, jehož zajímá i charakter jeho vlády, tak vyzdvihovanému v demokratické politické kultuře. Právě Latinská Amerika (i latinská Evropa) jsou oblastmi, v nichž mají tyto kulturní typy převládat.

Nejsystematičtější a nejdiskutovanější prací o předběžných podmínkách demokracie je studie Seymoura M. Lipseta⁵, který svázal demokracii s úrovní modernizace konkrétní společnosti a provázal faktory ekonomického rozvoje s faktory kulturními. Ekonomický rozvoj, zahrnující industrializaci, urbanizaci, vysoké vzdělávací standardy a rostoucí celospolečenské bohatství má být „základní podmínkou udržující demokracii“ a známkou „účinnosti celého systému“. Ideální je takový přechod k demokracii, jako novému sociálnímu spořádání, který dokáže skloubit dva přístupy:

² Uvedené teze přehledně shrnuje Safford, F.: *The Problem of Political Order in Early Republican Spanish America*. In: *Journal of Latin American Studies*, Vol.24, February 1992, s.83-97.

³ Na úroveň parodie dovedl tuto interpretaci Stokes, W.S.: *Violence as a Power Factor in Latin American Politics*. In: Martz, J.(ed.): *The Dynamics of Change in Latin American Politics*. Prentice Hall, Engelwood Cliffs, New Jersey, 1965, s.140-149. Stokes nenavázal násilí na sociální struktury kontinentu, nýbrž na „hispanšskou kulturu“ (s.140).

⁴ Almond, G.A.- Verba, S.: *The Civic Culture*. Princeton University Press, Princeton, 1963.

⁵ Lipset, S.M.: *Some Social Requisites of Democracy*. In: Macridis, R.C.-Brown, B.E.(eds.): *Comparative Politics. Notes and Readings*. Dorsey Press, Homewood, 1964, s.510-529. Původně vyšlo v 1959.

1.) Příliš neohrozí status a symboly podstatné části konzervativních sil, svázaných s předchozím nedemokratickým obdobím, aniž by to nutně znamenalo, že jim v rukou zůstane reálná moc. Lipset mluví o „*kontinuitě původních konzervativních a integritivních institucí během přechodového období, v němž se objevují nové společenské instituce*“.

2.) Dokáže zvládnout zapojení dosud vyloučených skupin do politiky. Brzké zapojení mas do politiky může vést ke konzervativní protidemokratické reakci, jejich dlouhé držení mimo centra rozhodování zase k revoluci, nebo přílišnému očekávání od demokratických institucí, viděných jako všelék veškerých negativních aspektů jejich často bídné sociální situace, a tudíž, k nárůstu nesplnitelných očekávání.

Čili, dle Lipseta, pokud „*je ohrožen status hlavních konzervativních sil, nebo vstup do systému je negován v klíčovém období, (tak) legitimita systému zůstane zpochybněna*“.⁶ Postupná demokratizace také umožňuje graduálně vyřešit jednotlivá společenská štěpení (*cleavages*), jako vztah církve/církví a státu, přístupu nižších vrstev do politiky a boj o rozdělení národního bohatství. Nejhorší je přenášení nedořešených otázek z jedné historické periody do jiné, vedoucí ke kumulaci *cleavages*, jež může být v určitém momentu smrtelná nejen pro jakýkoli politický systém, ale i pro fungování společnosti jako takové. Svůj postoj k problému demokratizace shrnul Lipset následovně:

„*Stabilní demokracie vyžaduje relativně umírněné napětí mezi soutěžícími politickými silami. Politická umírněnost je usnadněna kapacitou systému vyřešit klíčová štěpící témata dříve, než se objeví nová. Pokud bylo umožněno, aby rozpory (cleavages) v otázkách náboženství, občanství, a 'kolektivního vyjednávání' kumulovaly a vzájemně se posilovaly, jako stimulanty stranického nepřátelství, je systém oslaben. Čím více se zdroje štěpení (cleavages) vzájemně posilují a korelují, tím hůře pro politickou toleranci*“.⁷

Výše uváděné kulturně-sociální přístupy (vyzdvihávání participace u Almonda a Verby a Lipsetovy teze) našly řadu stoupců a následníků, stejně jako odpůrců. Kromě evidentní inspirace anglosaským světem a jeho institucemi (Lipset hájí dvoustranický systém a uvádí katolické náboženství, jako jeden z možných zdrojů antidemokratických postojů), byl autorům vyčítán příliš optimistický názor na pozitivní vztah mezi mírou ukazatelů modernizace či participace a vznikem demokracie. Lipse-

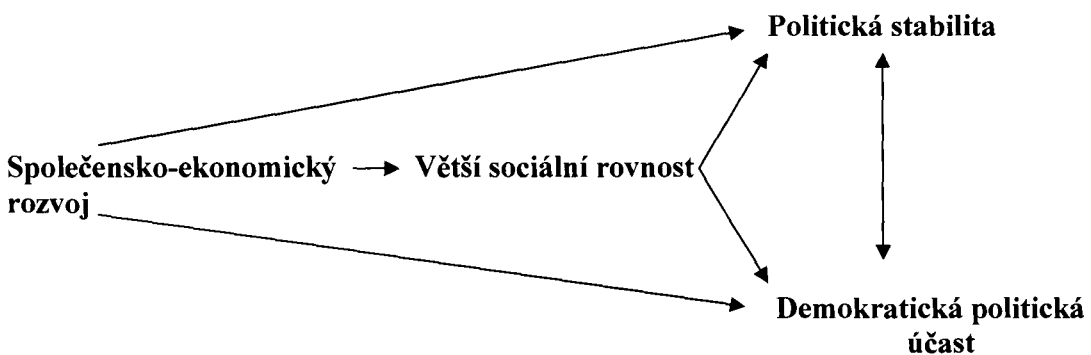
⁶ Tamtéž, s.516-519.

⁷ Tamtéž, s.523-524.

tova preference postupného přechodu pak sice byla prakticky všeobecně uznána za platnou, ale zároveň neaplikovatelnou na většinu zemí, demokratizujících se v zrychlených poměrech druhé poloviny 20.století.

Tam, kde nebyly zdroje *cleavages* postupně odstraňovány (tzn. ve většině světa, Latinskou Ameriku nevyjímaje), se vtať ekonomického rozvoje, modernizace a aktivní účasti k demokracii jevil naprosto opačně. Samuel.P.Huntington a Joan M.Nelson⁸ kritizovali přístupy liberálně orientovaných autorů, jako příliš optimistické. Namísto optimistického „*liberálního modelu*“ (obr.1), viděli vztah hospodářského a společenského rozvoje s demokracií a participací mnohem složitěji.

Obr.1 „Příznivá linie“ liberálního modelu podle Huntingtona a Nelsonové⁹

Liberální model se ukázal „*metodologicky slabým, empiricky zpochybnitelným a historicky nerelevantním, kromě speciálních případů*“, preferoval kauzální dopady ekonomických procesů na procesy politické, a ne naopak. Jeho nedostatky ukázaly právě rychle se rozvíjející země 50., 60. a 70. let, v nichž právě hospodářský rozvoj vedl k společenskému násilí a nestabilitě, zatímco země na nižší úrovni rozvoje se ukázaly jako stabilnější.¹⁰

V podání obou autorů byl v rozvojových zemích mnohem pravděpodobnější jiný vývoj. Zahájený ekonomický rozvoj začne prohlubovat společenské nerovnosti (především na venkově) a vyloučené skupiny budou účast na politickém rozhodování, což postaví politickou elitu před volbu dvou modelů rozvoje, označených jako *buržoazní* a *autoritativní*. V této první volbě je základní otázkou, zda dát přednost potřebám rostoucí

⁸ Huntington, S.P. – Nelson, J.M.: *No Easy Choice. Political Participation in Developing Countries*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., London, 1976.

⁹ Tamtéž, s.19

¹⁰ Tamtéž, s.19-20.

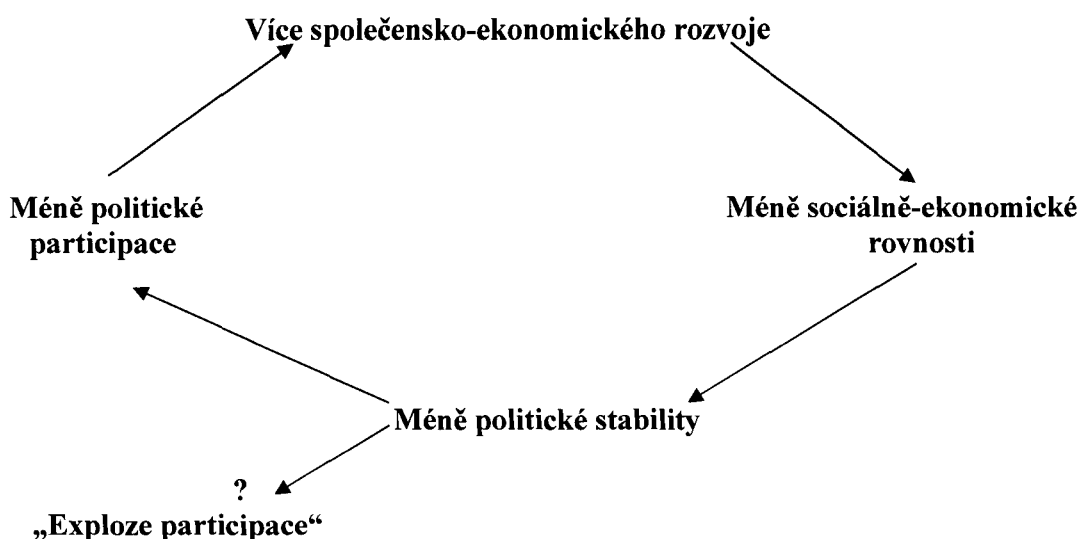
městské třídy či upadajícího rolnictva. Volba *buržoazního modelu* vede k růstu politické účasti pro městské střední třídy a rychlému ekonomickému růstu, za prohlubující se ekonomické nerovnosti. Vyloučené nižší třídy žádají o podíl na moci a elita je postavena před další volbu: mezi *technokratickým* a *populistickým modelem*. Pokud byl dříve zvolen model *autokratický*, tak je moc koncentrována, síla střední třídy potlačena a vláda se opírá o podporu nižších tříd proti třídám vyšším. Tuto podporu si může pojistit pozemkovou reformou, vedoucí k vytvoření třídy

malých pozemkových vlastníků, opoře každé konzervativní vlády. Pokud se však pozemková reforma povede, což je v rozvojových zemích nepravděpodobné, tak vláda stále čelí tlaku vyloučených středních tříd, často se opírajících o své agenty v armádě, přičemž i malorolníci, posílení reformou, žádají o podíl na rozhodování. Systém je tak opět konfrontován dilematem volby mezi modelem *technokratickým* a *populistickým*.

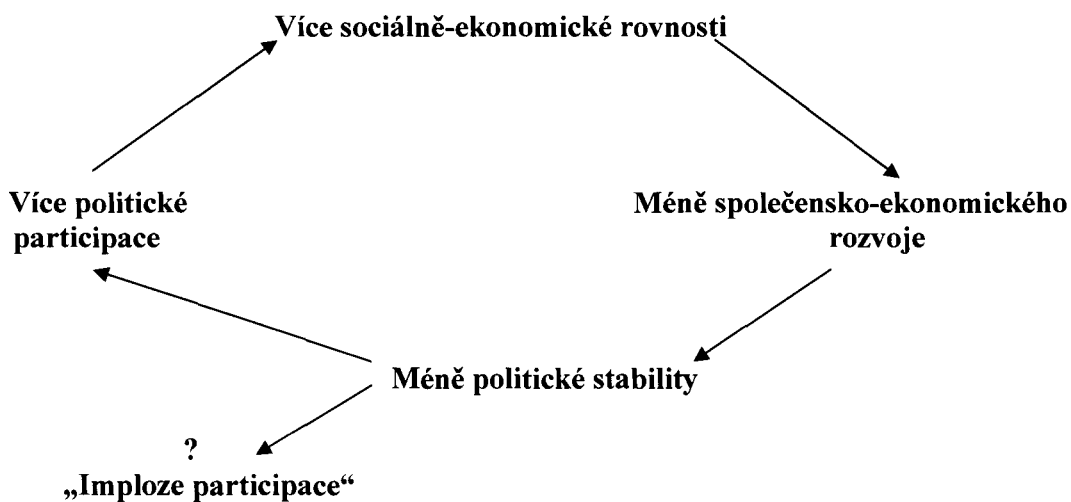
Technokratický model je postaven na nízké politické účasti, vysokých zahraničních investicích a paralelním růstu ekonomiky a společenských nerovností. Systém se legitimizuje právě vysokou mírou hospodářského růstu, ale otázkou zůstává, jak dlouho bude růst kompatibilní s prohlubováním nerovností, aniž by došlo k sociální explozi. *Populistický model* zvyšuje politickou participaci, zavádí redistributivní politiky a může dosáhnout i určitého ekonomického růstu, ale ten ani zdaleka neuspokojuje všechny skupiny, jež mají nově přístup k rozhodování. Výsledkem je boj o podíl na stagnujícím či pomalu rostoucím bohatství. Oba modely tak v konečném důsledku ústí do „*bludného kruhu*“. *Technokratický model* (obr.2) a napětí, jím generovaná, mohou vyústit v „*participační explozi*“, již se původně jeho tvůrci chtěli vyhnout. *Populistický model* (obr.3) pak čelí buď hrozbě občanské války, nebo „*participační implozi*“, když armáda převezme moc a potlačí účast. Udrží-li si ozbrojené síly moc, pak obvykle nastoupí technokratickou cestu, pokud ji předají civilním politikům, je pravděpodobný návrat k populismu.

Práce obou autorů přesvědčivě ukázala dilema, před nímž stojí političtí aktéři v rozvojových zemích a byla založena právě na jejich zkušenostech, nikoli na exaltaci

Obr.2, „Začarovaný kruh“ *technokratického modelu*¹¹

Obr.3 „Začarovaný kruh“ *populistického modelu*¹²

vývoje v malé části Západního světa¹³. Studií se přinejmenším jim podařilo vysvětlit fakt, že často nejméně demokratické režimy se v daných fázích objevují v zemích relativně rozvinutých či fází rozvoje procházejících.

¹¹ Tamtéž, s.24.

¹² Tamtéž, s.25.

Na skutečnost, že hospodářský a sociální rozvoj, spojený s vyšším zapojením občanů do politiky, nemusí být pouze cestou k demokracii, ale naopak, může vést i k mnohem sofistikovanějším nedemokratickým východiskům, upozornil i Gino Germani.¹⁴ Germani mluví o „*cyklech krize participace*“, kdy je zvýšení nějakého typu účasti doposud vyloučených společenských segmentů „*následováno obdobím 'anarchie' (...), vysoké politické nestability, na konci 'završenému' autokratickým režimem, jakéhokoli ražení*“. Takový režim má za cíl „*demobilizaci*“ těch společenských sektorů, jež chtějí buď zachovat získaný prostor pro účast či dobýt prostory nové. (Nechybí odkaz na Brazílii od roku 1964, Chile po roce 1973, Argentinu za Onganíaovy vlády a Uruguay po roce 1972).¹⁵

Je to právě mobilizace občanů a zrychlený rozvoj, jež vysvětlují, dle Germaniho, rozvoj nedemocracií v Latinské Americe, výrazně se lišících od klasických autoritářských a diktátorských forem. Bodem přibližného zlomu je rok 1930 (viz.tab.1)

Tab.1 Vztah modernizace a autoritářských alternativ v Latinské Americe podle Gina Germaniho¹⁶

<u>Historické období</u>		
Před masovou mobilizací (do 1930)		Masová mobilizace (po 1930)
Relativně vysoká modernizace	<i>Systematické volební podvody a jiné mechanismy vyprázdňení demokracie, zatímco je udržováno zdání její existence</i>	<i>Režimy s funkcemi fašismu (většinou se jedná o vojenské režimy s určitou civilní podporou)</i>
Relativně nízká modernizace	<i>„Provizorní“ vojenské režimy. Fašistické pokusy. Vojenské režimy s caudilly.</i>	<i>Vojenské režimy s caudilly (s modernizačními tendencemi). Byrokratické a technokratické režimy</i>

Nejvýrazněji byl negativní dopad akcelerovaného hospodářského rozvoje (resp.snahy ho nastartovat) a rostoucí politické participace na demokratické uspořádání v Latinské

¹³ Dle obou autorů, z latinskoamerických států, např. Kolumbie po pádu Rojase Pinilly tendovala k populistickému modelu, včetně jeho krvavého vyústění. Peru se na sklonku 60.let posunula od buržoazního k autokratickému modelu. Brazílie zažila na přelomu 50. a 60.let krizi populistického modelu, s následnou participativní implozí za vojenské vlády, aplikující technokratický model. Chile přešlo za Pinochetovy diktatury od populistického uspořádání k technokratickému. (s.25-26).

¹⁴ Germani, G.: *Autoritarismo, fascismo e classi sociali*. Il Mulino, Bologna, 1975.

¹⁵ Tamtéž, s. 62.

¹⁶ Tamtéž, s.63.

Americe akcentován v pracích Guillermo A.O'Donella¹⁷. Dle něj, zrychlený ekonomický a společenský pohyb budí v politicky a hospodářsky etablovaných sektorech obavy z ohrožení jejich dosavadní pozice, zvláště dostává-li se rozvoj do konjunkturální krize, spojené s růstem inflace a nezaměstnanosti, následované útekem zahraničního kapitálu a nárůstem deficitu v platební bilanci. Zastavit dané procesy a deaktivovat lidový sektor jde, dle příslušníků těchto skupin, jenom ustavením autoritářského režimu, jenž má za úkol i zabránit opakování obdobného vývoje v budoucnu hlubokou restrukturalizací politiky a ekonomiky. Na scénu přichází *byrokraticko autoritářské režimy* (O'Donnell však mluví o „státech“), jejichž základní charakteristikou je obsazování vládních míst byrokraty a vojáky, vyloučení lidových sektorů z politiky a jejich kontrola skrze korporativní instituce, restrikce lidových požadavků na větší míru přerozdělování a redukce politických a sociálních požadavků na čistě technické, odpolitizované problémy.¹⁸

Ačkoli kritici správně vytýkali O'Donnellovi buď přílišnou váhu, jíž dává ekonomistní motivaci politického jednání a podceňování autonomie politické sféry¹⁹, nebo implikaci jisté nevyhnutelnosti nastolení těchto režimů v určité fázi ekonomického rozvoje (F. H. Cardoso),²⁰ pro naše účely je jeho argumentace užitečná. Už O'Donnellem vypracovaná tabulka (tab.2), reflektující stav v Latinské Americe v první polovině 70.let, ukazuje nesamozřejmost vztahu mezi mírou rozvoje a mírou demokratizace.

Výrazný pokus určení vazby mezi sociální strukturou a demokracií učinil ve své slavné práci Barrington Moore²¹. Ačkoli vypracovaná na základě studia vývoje v Británii, Francii, USA, Rusku a asijských zemí, představuje Moorova kniha, dle našeho názoru, jeden z nejzajímavějších pokusů o explikaci historicko-sociálních

¹⁷ O'Donnel, G.: *Modernización y autoritarismo*. Paidós, Buenos Aires, 1973. Týž: *Reflexiones sobre las Tendencias de Cambio del Estado Burocrático-Autoritario*. In: *Revista Mexicana de Sociología*, Vol.XXXIX, 1977, s.9-59.

¹⁸ O'Donnell, G.: *Reflexiones sobre ...*, s.9-59.

¹⁹ Peña Aguilar, J.: *Autoritarismo y democracia en Chile*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996, s.48-49.

²⁰ Cardoso, F.H.: *Sobre la caracterización de los Régimenes Autoritarios en América Latina*. In: Collier, D.(ed.): *El Nuevo Autoritarismo en América Latina*. F.C.E, México, 1985, s.104-168.

²¹ Moore, B.Jr.: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Penguin Books, New York, 1977.

Tab.2 Dvojdímenzionální typologie jihoamerických zemí (k roku 1973) podle

Guillermo O'Donella²²

<u>Socioekonomická dimenze (úroveň modernizace)</u>		<u>Typy výsledných politických režimů</u>	
Politická demokracie		Režim postavený na exkluzi	Politický režim
A)Vysoká modernizace <i>Argentina, Brazílie</i>	Ne	Ano	<i>Byrokraticko- autoritářský</i>
B)Střední modernizace <i>1.Chile, Kolumbie, Uruguay, Venezuela²³</i> <i>2.Peru</i>	Ano	Ne	<i>Politická demokracie</i>
	Ne	Ne	<i>Autoritářský populismus</i>
C)Nízká modernizace <i>1.Ekvádor</i>	Ne	Ne	<i>Autoritářský populismus</i>
<i>2.Bolívie</i>	Ne	Ne	<i>Fluktuace mezi populistickým režimem a marginálními formami tradičního autoritářství</i>
<i>3.Paraguay</i>	Ne	Ano	<i>Tradiční autoritářství</i>

podmínek výhodných pro ustavení demokratického režimu, částečně uplatnitelných i na venezuelskou zkušenost.²⁴

Podstatný je Moorův odkaz na existenci tržních vztahů na venkově, které zlomí absolutní moc pozemkových vlastníků nad jejich poddanými (resp.venkovským proletariátem) a uvolní masy z poddanského sevření. Podstatnou roli hraje buržoazie („*Bez buržoazie není demokracie*“)²⁵. Pokud se však buržoazie spojí s landlordy, vzniká reakčně konzervativní spojenectví, bránící onomu dynamickému politickému konfliktu,

²² O'Donnell, G.: *Autoritarismo y modernización...*, s.126.

²³ Situace v Uruguayi a Chile se záhy změnila směrem k byrokraticko-autoritářskému režimu.

²⁴ Moore váže historický vznik demokracie na velké revoluce, jež násilím odstranily překážky, stojící v cestě parlamentarismu. Nutný je však předchozí náběh k tržním vztahům na venkově a určitému osvobození rolníka, jinak revoluce nabere radikální rolnický charakter, jenž zničí i majetné třídy.

²⁵ Moore, B.Jr.: *op.cit.*, s.418.

jehož výsledkem byla ve velkých Západních zemí parlamentní demokracie. Vznik demokracii tak podmiňují dva základní jevy: „*Oslabení pozemkové aristokracie a vyvarování se aristokraticko-buržoazní koalici proti rolníkům*“.²⁶

Podmiňování demokracie kulturními, strukturálními, sociálními či ekonomickými předpoklady má samozřejmě mnohem větší záběr i dosah, ale vzhledem k charakteru a rozsahu předkládané práce, byly zvoleny pouze ty základní koncepty, jež pomohou pochopit vznik osobité venezuelské demokracie a její originálnost v latinskoamerickém prostoru. Hledání předpokladů demokratického či nedemokratického uspořádání se setkalo také s řadou principálních odpůrců, kritizujících podceňování politických faktorů a aktérů v celé problematice, především rolí autonomní politické akce. Právě na aktéry poprvé výrazně upozornil Dankwart A. Rustow ve své slavné studii, publikované poprvé v roce 1970.²⁷

Rustow jako jedinou podmínku úspěšné demokratizace určil existenci „*národní jednoty*“, která však „*neimplikuje nic temného o Blut und Boden, či každodenních oslavách oddanosti, ani o osobní identitě v psychoanalytickém smyslu, nebo o velikém cíli sledovaném všemi občany*“. Národní jednota u Rustowa znamená, že „*má-li být demokracie, velká většina občanů nemůže pochybovat či se stavět rezervovaně ke své příslušnosti k politické komunitě*“. Proto se nikdy plně nedemokratizovala ani habsburská ani osmanská říše, a proto je tak obtížné nastolit demokracii v arabském světě. „*Demokracie je systém vlády dočasných většin. Aby se vládcí mohli volně měnit, musí přetrvávat hranice a složení občanů musí být kontinuální*“.²⁸ Na základě této jediné předchozí podmínky demokracie se demokracie formuje jako „*dlouhý a nedokončený politický střet*“ (v tzv. *přípravné fázi*) mezi politickými elitami. V druhé, tzv. *fázi rozhodnutí*, se část doposud soupeřící elity, rozhodne „*akceptovat existenci rozdílů v jednotě a ustavit (...) některé klíčové aspekty demokratické procedury*“. Soupeřící strany se mohou cítit „*vyčerpány dlouhým bojem nebo se obávat občanské války*“. Posledním krokem v demokratizaci je *fáze uvykací*, v níž si část původních odpůrců demokracie, jako takové, na nový systém zvyká a postupně „*racionalizuje svůj závazek k němu*“. Politici i občané se učí z úspěšných řešení problémů a získávají v systém důvěru, která je o to větší pokud „*v počátečním období nového režimu moh-*

²⁶ Tamtéž, s. 431.

²⁷ Rustow, D.: *Transitions to democracy: Towards a dynamic model*. Původně v *Comparative politics*, Vol.2, No.3, April, 1970. Přetištěno v Anderson, L.(ed.): *Transitions to Democracy*. Columbia University Press, New York, 1999. Autor pracoval s elektronickou verzí knihy (<http://www.ciaonet.org/bookfrm.html>)

²⁸ Rustow, D.: *op.cit.*

la na řízení participovat široká paleta politických tendencí, ať už zapojením do různých koalic nebo obdobími ve vládě a opozici“. K režimu se začnou přiklánět i občané skrze „efektivní vazby stranické organizace, jež spojuje politiky v hlavním městě s masovým elektorátem na venkově“.²⁹

Rustow tedy nevidí demokracii jako nějaký vědomě a složitě vybojovaný ideál, nýbrž jako prosté zjištění konfliktních stran, že rozumnějším a všeobecně výhodnějším bude nalezení *modu vivendi*, jenž dá každému určitý podíl na moci, resp. mu zajistí klidnou participaci na společenském životě. Jedinou strukturální překážkou, stojící dohodě v cestě je pochybnost o hranicích politické jednotky, v nichž se mají dohoda a následné soužití odehrávat. Permanentní separatismus a hledání jiného teritoriálního rámce pro realizaci politického projektu vedou k setrvalé nedohodě na naprosto základní otázce, a tudíž, hledání naprosté porážky soupeře, bez kompromisů, v souladu s logikou vše beroucího vítěze.

Z empiričtěji založených výstupů společenskovědního bádání uvedme podobný přístup Myrona Weinaera, který při zkoumání různých typů demokracie v rozvojovém světě odmítl ekonomické determinanty politických uspořádání a shrnul možné předpoklady pro demokracii do 5 základních bodů:

- 1.) Demokracie má lepší šanci na ustavení a přežití v bývalých britských koloniích, charakteristických především určitým důrazem na instituce oddělené od různých sociálních cílů, jež skrze ně hodlají konkrétní skupiny realizovat.
- 2.) Po období autoritářské vlády se demokracie snadněji obnoví tam, kde existovala předchozí zkušenost se stranami, volbami a demokratickou vládou a kde se nová elita dokáže domluvit se silovými strukturami.
- 3.) Demokratické instituce samotné pomáhají vytvořit podmínky pro přežití systému. Nejsou tedy zcela závislé na existenci jiných zdrojů podpory pro demokracii, nýbrž možností ustavit politické strany, nezávislý tisk, univerzity atd., samy vnášejí do společnosti ony kýžené demokratické hodnoty, jež dle dřívějšího bádání byly nezbytnou předchozí podmínkou pro jejich vznik.
- 4.) Klíčová je podoba politických stran, jejich fungování a systém. Měly by existovat strany překrývající více společenských *cleavages* tak, aby se spory nevyhrocovaly vždy pouze podél jedné štěpící osy.

²⁹ Tamtéž

5.) „Mezi členy politické elity panuje shoda, že politické spory se odehrávají v rámci určitých procedur. Tato shoda může vycházet z dlouholeté zkušenosti s demokratickým systémem; může být důsledkem období násilí či autoritářské vlády, jež vedou příslušníky elity k ustavení limitů pro jejich vlastní neshody; může být výsledkem formálních konsociačních dohod k překonání ostrých subkulturních cleavages“.

Dle Weinaera právě tyto „politické elementy pomáhají vysvětlit, proč některé rozvojové země, tak odlišné ve svém socioekonomickém rozvoji, třídni struktuře, hodnotách růstu, stupni společenské a ekonomické rovnosti, kulturní diverzity či homogenity a religiózních a kulturních hodnotách, byly úspěšné při udržení demokratických procesů a institucí“.³⁰

Weinerův přístup, spolu s Rustowovým, nás při uvažování o demokracii vrací k jednání politických aktérů, dává politické sféře její autonomii a jistou schopnost strukturovat sociální prostor, tedy nikoli být pouze jeho odvozením a nadstavbou (toto akcentoval i Huntington). Právě výzkum demokratizací v zemích, v nichž tento systém nebyl prosazován postupně, v kontextu delšího historického vývoje, dal vzniknout řadě studií, zkoumajících procesy přechodů od nedemokracie k demokracii a zdůrazňujících roli politických aktérů v procesu.

I.2. Přechody k demokracii

Badatelský přístup, zkoumající demokracii jako především režim nastolený dohodou politických aktérů, který není podmíněn naplněním nějakých předběžných podmínek, ale stojí na autonomní politické akci, ve zkratce nejlépe shrnul Giuseppe Di Palma na výsledcích smyšleného kongresu společenských vědců, jednajících na konci 1.světové války o pravděpodobnosti komunistické revoluce v Rusku, kde by jistě byl vypracován rozsáhlý a velmi kvalifikovaný seznam celé řady strukturálních faktorů, indikujících její naprostou nemožnost. S V.I.Leninem by asi sotva počítali.³¹

Není to ani úroveň blahobytu co nutně tvoří demokracii (neboť blahobyť se obecně očekává spíše od demokracie)³², ani nějaké kulturní a historické tradice. Josep

³⁰ Weiner, M.: *Empirical Democratic Theory*. In: In: Weiner, M. – Ozbudun, E.: *Competitive Elections in Developing Countries*. American Enterprise Institute, Duke University Press, 1987, s.31-32.

³¹ Di Palma, G.: *To Craft Democracies. An Essay on Democratic Transitions*. University of California Press, Berkeley, L.A., Oxford, 1990, s.4.

³² Joseph T.Siegle, Michael M.Weinstein a Morton M.Halperin, v nedávno vydané studii, tvrdí, že právě blahobyť vzniká z demokracie, nikoli naopak. Země, které se drží teze „nejprve rozvoj“, zůstávají chudé a zajaté v

M.Colomer odmítl jak ekonomické a kulturně-sociální předpoklady pro vytvoření demokratického režimu, tak existenci hlubších demokratických tradic. Rozhodující je pro něj opět autonomní politická sféra, její instituce a jednání aktérů. Kulturně podobné Holandsko a Německo prošly v meziválečném období (a např. Kostarika s Guatemalou v období poválečném), naprosto odlišným politickým vývojem právě z důvodu odlišných strategií politického vedení a nastavení klíčových institucí.³³

Výzkum přechodů k demokracii dal vzniknout specifickému badatelskému směru, zvanému, zpočátku posměšně, *tranzitologie*. Její výsledky jsou, dle našeho soudu, velmi podstatné pro vysvětlení úspěchu venezuelského přechodu k demokracii. Ve zkratce přiblížíme její základní termíny a definice, s nimiž se bude v další části textu pracovat. Přiblížen bude hlavně určitý ideální model přechodu k demokracii, tak jak byl badateli formulován především v 80. letech. Tranzitologie:

- odděluje fázi liberalizace nedemokratického režimu („*proces efektivního uplatnění určitých práv, chránících jak jednotlivce, tak sociální skupiny před svévolnými či ilegálními akty, prováděnými státem*“³⁴), od fáze demokratizace, jež může (nemusí) uvolnění následovat. Záleží na výsledku konfliktu uvnitř režimu mezi tvrdým jádrem (*bunkr*) a reformisty (*aperturisté*, stoupenci perestrojky).

- demokratizaci dělí na fázi *tranzice* a *konsolidace*. Julián Santamaría definoval *tranzici* jako „*proces změny, jímž je jeden existující režim nahrazován druhým*“³⁵. Chronologicky, „*se tranzice kryje s obdobím, v němž starý režim již neexistuje, aniž by se plně ustavil režim nový*“. *Konsolidace* je pak „*proces transformace, jehož cílem není nahrazení jednoho režimu druhým, nýbrž rozvoj, potvrzení a usazení nového režimu*“. Režim je konsolidován když „*dosáhne dostatečné úrovně autonomie, umožňující mu řídit se ve svém fungování logikou, vyplývající z jeho organizačních principů a dynamikou, jíž mu určují politické síly, o něž se opírá*“³⁶ Novější a známější je definice

„*cyklu chudoby, konfliktu a oprese*“. (Why Democracies Excel. In: *Foreign Affairs*, September-October, 2004, Vol.83, Num.5, s.57-71). Na bohatém empirickém materiálu pak ukazují vyšší růstové hodnoty demokracií v třetím světě, v porovnání s jejich diktátorskými protějšky či předchůdci. Nízkopříjmové demokracie rostly od roku 1960 stejným tempem jako nízkopříjmové autokracie, ovšem při vyjmutí východoasijských zemí, byl růst demokracií o 50% vyšší. Demokracie mají lepší úroveň vzdělání, méně nepřekročitelných společenských bariér období ekonomických stagnací a krizí u nich bylo o 50% nižší.

³³ Colomer, J.M.: *La transición a la democracia: el modelo español*. Anagrama, Barcelona, 1998, s.10-13

³⁴ O'Donnell, G.-Schmitter, P.C.-Whitehead, L.(eds.): *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy, vol.IV, Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*. The John Hopkins University Press, Baltimore, London, 1986, s.7.

³⁵ Santamaría, J.: *Transición controlada y dificultades de consolidación: el ejemplo español*. In: Týž (ed.): *Transición a la democracia en el sur de Europa y América Latina*. Centro de Investigaciones sociológicas, Madrid, 1982, s.372-373.

³⁶ Santamaría, J.: *op.cit.*, s.372-373

Juana Linze a Alfreda Stepana, podle níž je demokracie konsolidovaná (a tím pádem *tranzice* ukončená) v okamžiku, kdy se demokracie stává „*the only game in town*“, tedy v situaci kdy: 1) „žádný zásadní národní, společenský, ekonomický či institucionální aktér nevěnuje významné prostředky při snaze o dosažení svých cílů vytvořením nedemokratického režimu, návratem k násilí, nebo odtržením od státu...“; 2) „výrazná většina veřejnosti věří, že demokratické procedury a instituce, jsou tím nejvhodnějším způsobem ovládnutí kolektivního života v jejich společnosti a...podpora antisystémových alternativ je hodně malá...“; 3) „jak vládní, tak nevládní síly, na celém území státu, jsou podřízeny a uvyknuty způsobu řešení konfliktů, v rámci určitých zákonů, procedur a institucí, potvrzených novým demokratickým procesem“.³⁷

- preferuje *vyjednaný přechod*, před revoluční cestou, jež v demokracii vyústí jen zcela výjimečně. Revoluce v sobě obsahuje řadu násilných/nekompromisních postupů, otvírajících řadu nových konfliktních linií, nebo umocňující ty existující. Lidé, spojení s novým režimem pak nejsou ochotni přistoupit na žádné liberalizační kroky a umírnění v mocenských centrech jsou buď nahrazeni tvrdým jádrem, nebo je celý režim svržen skupinami, jež ho dosud podporovaly. Nová verze autoritářství bývá represivnější, než ta předchozí.

- přechod je možný prakticky jen od *autoritářského režimu*, neboť *totalitní režim*, už z definice samotné, prakticky nemůže vstoupit do vyjednávání s jakoukoli vnitřní opozicí, již vůbec nedává právo na existenci. Jakýkoli vnitřní vývoj totalitní moci je velmi nepravděpodobný; totalitní stát se nejprve musí vnitřně transformovat na mírnější a otevřenější (především v ideologické rovině) formu: na *post-totalitní autoritářský režim* (kategorie Juana Linze)³⁸.

- *tranzice*: začíná krizí autoritářského režimu, vedoucí k určitému otevření politického prostoru (v návaznosti na *liberalizaci*). Jako východisko z krizové situace vidí umírnění ve vedení režimu vyjednávání s umírněnou částí opozice. Vyjednávání probíhá v situaci oboustranné *nejistoty*, kdy režim ani opozice neznají svou reálnou sílu.

- *nejistota*, znemožňuje oběma stranám prosadit do výsledných dohod ustanovení, jež by mohly vést k prosazování jednostranně výhodných kroků. Nikdo neví, zda by se po vítězných volbách nepoužila proti němu. Demokracie se jeví jako *vzájemně výhodné východisko*. Nikdo v ní *absolutně neztrátí*. Jde vlastně o aplikaci Rawlsova

³⁷ Linz, J.J. – Stepan, A.: *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. The John Hopkins University Press, Baltimore, 1996, s.5-6.

³⁸ Linz, J.J.: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2001.

„závoje nevědomosti“, kdy se aktéři řídí strategií „maximálního minima“ a je volena „taková alternativa rozdělování (moci – v našem případě) mezi hlavními skupinami obyvatel, jejíž nejhorší distribuční pozice je nejlepší z nejhorších pozicí všech ostatních alternativ“. ³⁹

- nedlouhá a bezprecedentní situace přechodu umocňuje *roli osobností* v politickém procesu. Záleží na jejich *fortuně* a *virtú*, neboť tyto se výrazně projeví v situaci určité absence pravidel, dané tím, že staré uspořádání už fakticky neplatí a nové se teprve tvoří. I zde je osobnostní pojetí politiky velmi riskantní a mnozí aktéři procesu se pak snaží svou roli v demokratizaci zúročit v následném vývoji, kdy se stávají spíše brzdou pro dobré fungování nového režimu.

- jednání se omezí na minimální agendu. Hlavním cílem je zajistit demokratické volby. Nejsou otevírána jiná, než nezbytně nutná témata. Stranou mají zůstat především jakékoli radikální změny sociálně ekonomického uspořádání, které by povzbudily *reakcionáře* k protiútokům. Komunisté a revolucionáři v procesu raději obětují své cíle jistotě „buržoazně-demokratického uspořádání“, před nejistotou pokračování autoritářské politiky. Zásadní problém „kulatého stolu“ je nalezení základního způsobu soužití do prvních voleb a limitace moci jejich vítězů ve sférách, považovaných poraženou za životně důležité. Proto se opozice snaží demobilizovat své stoupence a vyřadit z jednání *nekompromisní*. Přílišný nátlak na režim by mohl povzbudit *bunkr* k akci, která by patrně vedla k nastolení mnohem represivnějšího režimu.

- nejvyšší je pravděpodobnost uskutečnění této *demokratizace transakcí* v režimu, který je: 1. v zásadě „dobře ustavený“; 2. nečelí výrazné „hrozbě subverze“; 3. může počítat s „*kooperativní opozicí*“; 4. má v čele „*inovativní vedení*“. ⁴⁰

- způsob, jakým je tranzice provedena, má velký vliv na další fungování režimu, který z ní vzešel. Z konkrétních příkladů uvedme výrazně zvýšenou roli politických stran ve španělském politickém životě, označovanou analytiky za důsledek jejich hegemónní role v postfrankistickém přechodu. V Kolumbii si pak strany hegemonii přímo dohodly, ve Venezuele zase dominovaly široce pojaté pakty mezi elitami. Sjednaný přechod někdy vede k vzniku *nedotknutelných domén*, obvykle se týkajících ozbrojených sil a jiných tzv. *faktických mocí*, jejichž postupné a opatrné odstranění je pak

³⁹ Rawls, J.: *Teorie spravedlnosti*, Victoria Publishing, Praha. 1995. Uvedené shrnutí Rawlse provedl Barša, P.: *Teorie spravedlnosti Johna Rawlse*. In: *Politologický časopis* s.342-343.

⁴⁰ Mainwaring, S. – Share, D.: *Transition through Transaction: Democratization in Brazil and Spain*. In: Selcher, W.: *Political Liberalization in Brazil*. Boulder, Colorado, Westview Press, 1986

úkolem demokratických vlád. Tam, kde je demokratizace prováděna s použitím re-
presí proti bývalé elitě, nebývá výsledek příliš uspokojivý.

-*konsolidace* je završením *demokratického procesu*. Od *nejisté tranzice* se liší vyso-
kou mírou *jistoty*. Výrazně se snižuje role *osobností*, v *tranzici* tak důležitá, a narůstá
role *institucí*. *Virtú jedince* nahrazuje *virtú politické strany* apod.

-výsledkem *tranzice* bývá jen málokdy demokracie („*Demokracie není nevyhnutelná
a není věčná. Demokracie není nutná: není nezbytným předpokladem pro kapitalis-
mus, ani nevyplývá z nějakého etického imperativu společenské evoluce*“). Základní
možná vyústění procesu jsou:

1. *návrat k autoritářství* – nejpravděpodobnější výsledek; návrat k čemusi jako *status
quo ante*, nebo období, kdy se moc drží v podstatě pouze násilím.

2. *hybridní režim* – „*nesplňuje ani minimální procedurální kritéria politické demo-
kracie, ale ani se nevrací k původnímu stavu*“. Vhodným názvem takového režimu
může být *dictablanda* (v opozitu k *dictadura*) či *democradura*.

3. *nekonsolidovaná demokracie* – jde o režim „*odsouzený k demokracii, aniž by však
využil všechny její výhody*“. Jsou sice naplněna „*minimální procedurální kritéria de-
mokracie(...), ale bez vzájemně akceptovaných pravidel hry, regulujících soutěž poli-
tických sil. (...) Aktéři se nedokáží shodnout na základních pravidlech kooperace a
kompetice(...). Každá strana považuje sebe samotnou za jedinou kvalifikovanou pro
vládu v zemi a dělá vše pro to, aby zůstala trvale u moci*“.

4. *konsolidovaná demokracie* – vyznačuje se „*vzájemně akceptovanými pravidly a
ctěnými institucemi fair play, tolerancí a soutěží mezi hlavními aktéry*. Takové režimy
dokáží „*zahrnout nejistotu do svého normálního fungování*“.⁴¹

Portugalský politolog a politik, José Manuel Durao Barroso⁴² viděl demokratizaci ja-
ko proces, v jehož rámci se na jednu straně zvětšuje počet politických proměnných (v
souvislosti s otevíráním dosud uzavřeného prostoru) a rostou nové možné sociální
požadavky, vznášené směrem k systému, a na stranu druhou jako proces, v němž sys-
tém musí postupně tuto variaci omezovat, aby se dokázal stabilizovat a konsolidovat.
Nebezpečné je, pokud je část sociálních požadavků, vzniklých v určitém specifickém
a krátkém momentu, zahrnuta do konstitutivního uspořádání systému. Odpor vůči

⁴¹ Schmitter, P.C.: *The Democratization of Portugal in Its Comparative Perspective*. In: Rosas, F(ed.): *Portugal e a Transicao para Democracia*. Colibri, Lisboa, 1999, s. 341-343.

⁴² Durao Barroso, J.M.: *El proceso de democratización: Una tentativa de interpretación a partir de una perspectiva sistémica*. In: *Revista de Estudios Políticos*, Núms.60-61, Abril – Septiembre, 1988, s.29-58

těmto požadavkům ze strany jiných sociálních skupin je pak – nutně- odporem proti režimu, jako takovému.

Na základě studia přechodů k demokracii v Latinské Americe, vypracovala Terry Lynn Karlová⁴³ přehlednou typologii forem přechodu k demokracii (tab.3) a schéma konkrétních tranzic na subkontinentě (tab.4)

Tab.3 Formy přechodů k demokracii

Strategie přechodu k demokracii			
Relativní síla aktérů	Převaha	Kompromis	Síla
	<i>Elita</i>	<i>pakt</i>	<i>vnucení</i>
	<i>Masy</i>	<i>reforma</i>	<i>revoluce</i>

V souladu s předchozími výzkumy, Karlová konstatovala, že v Latinské Americe je nejlepší cestou k demokracii je ta, v níž si „tradiční vládcí zachovají kontrolu vlády - i když čelí tlaku zezdola – a úspěšně používají strategií kompromisu, vnucení či kombinace obou, aby si udrželi alespoň část moci“. K úspěchu vede především, když „relativně silná elita přijme strategii kompromisu...“.⁴⁴ Pro úspěšné završení přechodu k demokracii a vznik konsolidované demokracie je také potřebná opětá depersonalizace politiky, respektive snížení role zakladatelských osobností a neformálních pravidel osobního styku, tak důležitých v období *tranzice*. Úspěšná demokracie musí stát na institucích a existenci očekávatelných způsobů jednání a rozhodování. Proto Fernando Henrique Cardoso, vybavený zkušenostmi z akademického světa i praktické politiky, k roli politiků poznamenal: „Patrně nejlepší užití politické prozíravosti ze strany státníků v takových momentech je umožnit jejich národům být méně závislími na nich samých a více záviset na institucích“.⁴⁵

⁴³ Karl, L.T.: *Dilemas de democratización en América Latina*. In: Cotler, J.(ed.): *Estrategias para el desarrollo de la democracia: en Perú y América Latina*. Instituto de Estudios Peruanos, Lima, 1990, s.231-233.

⁴⁴ Karl, L.T.: *op.cit.*, s.232-233.

⁴⁵ Cardoso, F.H.: *Scholarship and Statemanship*. In: *Journal of Democracy*, April 2005, Vol.16, Nu.2, s.12.

Tab.4 Způsoby přechodů k demokracii v Latinské Americe

KOMPROMIS (strategie)	SÍLA (strategie)
ELITA (převaha)	
<u>PAKT</u>	<u>VNUCENÍ</u>
Venezuela 1958	Brazílie 1974
Kolumbie 1958	Ekvádor 1976
Uruguay 1984	Peru 1978
Dominikánská republika 1978	
Kostarika 1948	
<u>REFORMA</u>	<u>REVOLUCE</u>
Argentina 1946-1951; 1983	Mexiko 1910
Chile 1970-1973	Kuba 1959
Guatemala 1946-1954	Nikaragua 1979

LIDOVÉ MASY
(převaha)

1.3. Prezidenti, faktické moci a typy demokracie

Demokracií je v práci míněn režim, založený nikoli na hlubokém přesvědčení lidí o mravní nadřazenosti uspořádání, respektujícího takové hodnoty jako pluralita či respekt k názorům ostatních, nýbrž institucích a určitém způsobu vládnutí. Myron Weiner definoval jako demokratickou takovou rozvojovou zemi, v níž:

1.) Vláda je volena v soutěživých volbách, za účasti opozičních politických stran; 2.) Politické strany, včetně opozičních, mají právo usilovat o vládní místa otevřeně, mají přístup do médií, právo shromažďování, svobodu slova a jsou chráněny proti svévolným vládním zásahům. 3.) Vláda, poražená ve volbách, odchází, ale její reprezentanti nejsou následně pronásledováni, pokud se nedopustili porušení zákona; 4.) Zvolení vládců nejsou figurky, vykonávají svou funkci a aplikují politiky, přičemž se odpovídají voličům, nikoli armádám, monarchům, byrokratům či oligarchii.⁴⁶

Latinská Amerika má s formálními prohlášeními demokratických vlád zkušenosti od samého vyhlášení nezávislosti. Od stejné doby se však jejím vývojem prolíná permanentní pozastavování onoho vysněného uspořádání, ve formě *pronunciamientos*, výjimečných stavů, procesů „rekonstrukce“ atd. I proto se hledal jiný, latinskoamerický smysl slova demokracie, odlišný od evropského. Velký venezuelský socio-

⁴⁶ Weiner, M.: *op.cit.*, s.4-5.

log, Laureano Vallenilla Lanz, viděl začátkem 20. století latinskoamerickou demokracií, jako uspořádání naprosto odlišné od evropského. V Evropě musí demokracie bojovat proti zbytkům feudalismu, jenž se jí staví do cesty, musí proplout mezi strukturami starého režimu a lidovými aspiracemi. V Americe si „*demokracie rovnostářská a nivelizující vynucuje potřebu silných vlád (schopných nastolit disciplinu a respekt k autoritě, vycházející z lidu samého), zvýšení svobody (...), udržení pořádku a zbrzdění caudillistických ambicí*“.⁴⁷ Vallenilla Lanz a jiní požadovali silné vlády, odpovídající realitě hispánské Ameriky a nikoli importovaným teoriím, nefungujícím, dle nich, ani na starém kontinentu. Latinská Amerika potřebuje postupný přechod od *mechanické solidarity* založené na podřízenosti *caudillům* k *organické solidaritě*, vytvořené moderními pokrokovými silami, což dokáže nejlépe zajistit silný diktátor, jenž spojí silnou vládu s lidovou podporou.⁴⁸ Režimy Latinské Ameriky, pokud se vůbec demokracii blížily, odpovídaly Finerově typům *fasádových demokracií* a *quasi-demokracií*.⁴⁹ Do konfliktu se dostávaly zájmy chudých mas, často naprosto vyloučených ze sociálního života, resp. žijících v jiném světě než vyšší třídy, a bohaté oligarchie.⁵⁰ Jakákoli volební akce, opírající se o převahu hlasů, nutně narážela na *faktické moci (poderes fácticos)*, nebo *mocenské faktory s právem/silou veta*. Ty mohou mít charakter pevně ustavených institucí (církve, ozbrojené složky, ambasáda USA), nebo volných zájmových sdružení, fungujících jako nátlakové skupiny (organizace velkých pozemkových vlastníků či podnikatelů, zahraniční kapitál).⁵¹

⁴⁷ Vallenilla Lanz, L.: *Las Constituciones de papel y las Constituciones orgánicas*. In: Týž: *Cesarismo democrático y otros textos*. Biblioteca Ayacucho, Caracas, 1991, s.187.

⁴⁸ Di Tella, T.S.: *Political and Social Ideas in Twentieth Century South America*. In: Devoto, F.J.-Di Tella, T.S.(eds.): *Political Culture, Social Movements and Democratic Transitions in South America in the XXth Century*. Feltrinelli, Milano, 1997, s.16-17.

⁴⁹ *Fasádovou demokracií* Finer definuje jako systém, v němž jsou liberálně demokratické instituce, procesy a záruky zákonem formálně ustaveny, ale v praxi jsou manipulovány vládní mocí a porušovány historickou oligarchií. Historicky je systém spojen se sociálním statutem a ekonomickou převahou tradičních tříd, jimž slouží občanské svobody a lidové hlasování k udržení jejich vlastní moci. Režimu zajišťují moc bossové či kasikové, shromažďující hlasy pro vládní kandidáty. Tomuto systému odpovídala v Evropě Velká Británie v 18.století, Francie do 3.republiky či Itálie do volební reformy v roce 1911. V Latinské Americe byly klasickou ukázkou tohoto uspořádání Mexiko v letech 1857-1911, Nikaragua prvního Somozy či Brazílie od vzniku republiky do nástupu Vargase. *Quasi-demokracie* je modernějším způsobem politické manipulace, maskované liberálně demokratickými frázemi. Slouží nikoli klasické oligarchii, ale oligarchii nového typu, jež získává hlasy a podporu populismem a agitací, nikoli na základě tradičních vazeb. Klasickou ukázkou takového režimu byla Ghana za Nkrumah a Mexiko ve „zlatém období“ PRI. Finer, S.E.: *Comparative Government*. Penguin Books, Harmondsworth, 1970, s.441-531.

⁵⁰ Je otázkou nakolik můžeme v Latinské Americe mluvit spíše o „*duálních společnostech*“ nebo stavu „*vnitřní kolonizace*“. Stavenhagen, R.: *Seven Fallacies About Latin America*. In: Petras, J.-Zeitlin, M.(eds.): *Latin America. Reform or Revolution?* . Fawcett Publications, New York, 1968, s.14-18.

⁵¹ Klasické rozlišení provedl Blanksten, G.J.: *Political Groups in Latin America*. In: Eckstein, H.-Apter, D.E.(eds.): *Comparative Politics. A Reader*. The Free Press of Glencoe, Macmillan, New York, London, 1963, s.670-683.

Zatímco církev ve 20. století postupně svůj vliv ztrácela, nehledě na hluboké politické diferenciaci, k nimž v ní docházelo, především v souvislosti se vzestupem teologie osvobození a příklonem části kněží k marxismu, ostatní *faktické moci*, zůstávaly přítomny a volení zástupci, pokud se takoví vyskytli, s nimi museli počítat. Kromě amerických velvyslanců, šlo především o finančně mocné sektory a armádu, jež ve 20. století nezasahovala do politiky pouze skrze ambiciózní jedince ve svých řadách (nejvyšší hodnostní stupeň v armádní kariéře je funkce prezidenta, zněl starý vtip) či pro dočasnou držbu moci, ale intervenovala s přímým cílem držet moc jako jediná konsolidovaná instituce. Ať už se vojenské intervence vysvětlovaly jako vstup jediného moderního elementu do politiky v zaostalých společnostech, jehož cílem je dosáhnout rychlé pokud možno bezbolestné modernizace, nebo jako zásah, chránící *status quo* a brzdící lidové naděje⁵², jejich důraz se ve 20. století zvyšoval. Klasik studia vojensko-civilních vztahů, S.E. Finer, určil 5 možných důvodů vojenské intervence: 1.) snahu o obranu národních zájmů, ať už v roli moderátora politické situace nebo přímého nositele konkrétního politického projektu; 2.) třídní zájem; 3.) partikulární zájem (regionální, etnický, komunitní); 4.) korporativní sebe-zájem; 5.) osobní zájem vůdce puče.⁵³

Jako držitel či spoludržitel moci, může armáda rozjet tři základní typy vládních aktivit: 1.) programatickou – „*armáda přebírá moc s cílem realizovat pozitivní program*“; 2.) přechodnou – ta je v podstatě negativní a může mít buď podobu represivní („*Politické a politice blízké organizace jsou potlačeny, buď restrikcí či zákazem, a vojenské vedení vládne na základě empirické báze, bez snahy provést fundamentální změnu společnosti*“), nebo transakční („*armád drží moc, nebo to alespoň tvrdí, z důvodů přípravy nové ústavy či politického uspořádání*“); 3.) čistě personální – „*vojenská junta či vůdce přebírají moc kvůli osobním ambicím*“, byť intervenci halí do tezí o všeobecných společenských zájmech.⁵⁴

Vyjednat stav vzájemného respektu s vojáky je tedy klíčové pro přežití jakkoli demokracie v Latinské Americe. Pro její stabilitu je stejně důležité najít kompromis mezi lidovými nadějemi, spojujícími demokracii s obecným ekonomickým vzestupem, z něhož budou mít užitek i chudí, a etablovanými zájmy ekonomických elit, vázaných velmi úzce na vnější ekonomické a politické aktéry, což bylo komplikované přede-

⁵² Olivieri, M.: *Orígenes y evolución de la presencia militar en América Latina*. In: *Revista de Estudios Políticos*. No.42, Noviembre – Diciembre, 1984, s.163-166.

⁵³ Finer, S.E.: *op.cit.*, s.544-545.

⁵⁴ Tamtéž, s.548-550.

vším paranoidní situací studené války a nevelkou intelektuální kapacitou tvůrců seve-roamerické politiky vůči jižní části kontinentu.

Právě východiskem z této situace sevření mezi široce rozšířenou chudobou a obrovskou reálnou mocí v rukou byznysu a armády se zabýval Kurt Weyland, studující především politické strategie, aplikované od 80.let výše, v nově demokratizovaných zemích Jižní Ameriky. Dilema spočívá v tom, zda se mají politici opírat primárně o hlasy, závislé na počtu, což by zvýhodňovalo zájmy velkého množství chudých, nebo zda mají více respektovat *speciální váhy* mocných organizovaných skupin. Výsledkem jsou 4 možné strategie a politické modely v Latinské Americe (tab.5).

Tab.5. Politické modely v Latinské Americe podle Kurta Weylanda⁵⁵

STYL POLITIKY	POČTY	SPECIÁLNÍ VÁHA/SÍLA
Od shora dolů	<i>Populismus</i> (lídr a masy)	<i>Koncentrace</i> (zájmové organizace)
Ze zdola nahoru	<i>Liberalismus</i> (individuální občané)	<i>Basismo</i> (sociální hnutí)

Liberalismus a populismus počítají občany jako jednotlivce a rozhoduje pro ně početní většina. Liší se mírou autonomie, již přiznávají politickému vedení. V liberalismu získává politický vůdce primárně hlasy od občanů a tak se dostává k moci. V populismu je důležitá naopak mobilizace mas, prováděná lídrem a doprovázená budováním klientelistických vazeb s následovníky, jimiž jsou obcházeny ustavené zprostředkující instituce.

Koncentrace a *basismo* uznávají existenci zvláštních a respektu hodných zájmů, s nimiž je nutno vyjednávat v důsledku jejich velké váhy v tom kterém odvětví. Zatímco *basismo* se blíží modelu klasických evropských socialistických stran, založených na zapojování nižších tříd do rozhodovacích procesů a masových organizacích, *koncentrace* se více blíží poválečnému evropskému korporativismu, postavenému na vyjednávání mezi odbory a silnou podnikatelskou třídou (která je však mnohem silnější a sobečtější než její evropský protějšek).⁵⁶ *Basismo* i *koncentrace* vyžadují existenci organizovaných a zakořeněných politických stran, jev v personalizované a fluktuující latinskoamerické politice velmi řídký.

⁵⁵ Weyland, K.: *Latin America's Four Political Models*. In: *Journal of Democracy*, Vol.6, No.4, October, 1995, s.129.

⁵⁶ Tamtéž, s.129-130.

Institucionální uspořádání latinskoamerických států je po celých 200 let jejich nezávislé existence úzce svázáno s fungováním prezidentských režimů, dávajících držitelům této funkce výrazné pravomoci, nemluvě o neformálních možnostech, jak si pravomoci zvýšit, častém vyhlášení výjimečných stavů či prostém ignorování ústavních limitů. Jiným problémem byla hojná vítězství mobilizujících populistů, volených v přímých volbách, kteří však nedokázali realizovat svůj politický program, neboť, postrádající silné stabilní politické hnutí, museli spolupracovat s konzervativním a oligarchií kontrolovaným, nebo naprosto fragmentovaným parlamentem bez stabilních stran.

Jihoamerické politické strany jsou obvykle „těžce klientelistické, v kontrastu k masovým politickým stranám v Evropě (především sociálně a křesťanskodemokratickým), jež převládají jen v málo latinskoamerických zemích...“.⁵⁷ Za paralelní existence „politiky s personalizací politického vedení a apelu populistických a charismatických vůdců“,⁵⁸ se slabost politických stran a jejich nestabilita stává zdrojem výrazných politických turbulencí. Soužití prezidentského režimu s fragmentovanými stranickými systémy je v posledních pracích různě diskutováno jako jeden z největších strukturálních problémů latinskoamerické politiky.⁵⁹ Nejvýrazněji kritizoval prezidencialismus Juan J.Linz, který mu adresoval dvě hlavní výtky:

1.) Přímo zvolený prezident může vyhrát s relativně nízkým počtem hlasů, ale získává výraznou exekutivní moc. Svou legitimitu dovozuje právě od faktu přímé volby, která mu dodává výraznou symbolickou sílu. Ale členové legislativních sborů odvozují svou legitimitu od téhož zdroje, totiž od přímé lidové volby, což nabude na významu v okamžiku, kdy se dostanou s exekutivou do konfliktu, v němž se obě strany odvolávají na své „větší právo“. Linz se ptá, „*kdo si může silněji nárokovat, že mluví v zájmu lidu: prezident, nebo legislativní většina, jež odporuje jeho politikám?*“. V období zvýšené politické polarizace, související se sociálními a ekonomickými kri-

⁵⁷ Diamond, L. – Linz, J.J.: *Introduction*. In: Diamond, L.-Linz, J.J.- Lipset, S.M.: *Democracy in Developing Countries. Volume Four. Latin America*. Lynne Rienner Publisher, Boulder Colorado, 1989, s.21.

⁵⁸ Tamtéž, s.25.

⁵⁹ Prezidencialismus vlastně funguje na základě předpokladu, „že občané budou samozřejmě rozdělovat své hlasy mezi dva velké bloky, z nichž každý se bude snažit získat většinu pro svého kandidáta“. Pokud vláda není úspěšná, bude jistě v nových volbách nahrazena. Tento „většinový“ předpoklad může platit v pár zemích s širokým společenským konsenzem“, ale tam, kde je „politika spíše záležitostí znásobených a občas vysoce antagonistických opcí“ se prezidencialismus stává „systémem dvojí menšiny“, v němž „prezident má podporu prosté většiny elektorátu, zatímco čelí legislativě, v níž prezidentská strana postrádá absolutní většinu“. Valenzuela, A.: *The Crisis of Presidentialism in Latin America*. (cit.dle elektronické verze <http://www.georgetown.edu/sfs/programs/clas/profs/av/linzfest.htm>)

zemi, tak častými v Latinské Americe, je prezidencialismus zjevně dalším destabilizačním faktorem.⁶⁰

2.) V prezidentském systému je prezident volen na předem dané období. Jakákoli zásadní změna v politickém či sociálním životě, vyžadující jeho nahrazení, tak není proveditelná jinak než krajními ústavními prostředky, nějakou spornou extralegální formou a v krajním případě i násilím. I poté je však na řadě zvolený viceprezident a problém tak v zásadě zůstává, nehledě na fakt, že viceprezidenti nejsou obvykle vybíráni s výhledem, že někdy budou skutečně vládnout. Rigidní termín se nebezpečně doplňuje s logikou systému, založenou na pravidle „vítěz bere všechno“, takže „*vítězi a poražení jsou ostře určeni na celé funkční období prezidenta*“ a všechny volby jsou velmi polarizované.⁶¹

Kritiky, vznesené vůči Linzovým argumentům, vycházející mj. z venezuelské situace (a kostarické a uruguayské), s jejími kohezními a disciplinovanými stranami, jež brání přílišné fragmentaci a konfliktu legitimít, trpěly jedním nedostatkem: byly napsány před rokem 1993.⁶² V něm se ukázala slabost venezuelského politického uspořádání, jež byla mj. důsledkem oslabení klíčového pilíře tamního systému: politických stran.

Závěr

Odmítnutím kulturních, sociálních a ekonomických předpokladů demokracie samozřejmě nijak nepopíráme vliv, který mají například vzdělanostní struktura populace, míra společenského blahobytu nebo tolerance ve společnosti na kvalitu demokratického uspořádání. Domníváme se však, že tyto jevy jsou často spíše důsledkem úspěšné demokratické vlády, než jejím předpokladem. Demokracie je v našem pojetí spíše výsledek rozhodnutí politických aktérů, následované po zjištění, že buď ani jeden z nich není schopen absolutně naplnit své požadavky nebo, že režim, umožňující klidné soužití a neprodukující absolutní poražené, je nakonec přece jenom výhodnější než konflikt. Důležité je, aby ustavený systém mohl fungovat i po odchodu jeho tvůrců, tedy, aby byl institucionalizován a projektován pro co nejširší spektrum politic-

⁶⁰ Linz, J.J.: *The Period of Presidentialism*. In: Lijphart, A.(ed.): *Parliamentarian versus Presidentialist Government*. Oxford University Press, Oxford, 1992, s.119-120.

⁶¹ Tamtéž, s.121-124.

⁶² Mainwaring, S. – Shugart, M.: *Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal*. The Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame, Working Paper 200, July 1993.

kých sil, nikoli pouze pro ty, jež v konkrétní chvíli přechodu k demokracii ovládají hlavní část politického prostoru.

V Latinské Americe se řada jevů, v Evropě identifikovaných s předpoklady demokracie, ukázala jako faktory vedoucí k nedemokratickým východiskům (urbanizace, růst vzdělanosti, aktivizace, sociální mobilizace atd.). Došlo k tomu v zemích, v nichž nebyl nalezen způsob vyvažování rozdílných zájmů, v situaci hlubokých sociálně-ekonomických rozdílů. V takových situacích byla velmi pravděpodobná intervence *faktických mocí*, především armády, mající represivnější a propracovanější podobu právě tam, kde bylo dosaženo vyššího stupně rozvoje.

Pro stabilitu demokracie v zemích Latinské Ameriky je také důležité institucionální uspořádání, v němž se politický konflikt odehrává. Kombinace prezidencialismu a nestabilního stranického uspořádání, za situace silných ekonomických výkyvů, vedoucích k rychle se střídajícím fázím růstu a krize, vyžadujícím pružnou politickou reakci, je faktorem ještě umocňujícím společenskou nestabilitu a vedoucím k dalšímu kolu sociálních erupcí.

Nutnost vyvážit zájmy politicky a ekonomicky akomodovaných elit a vyloučených chudších sektorů, vyžaduje smířlivou politiku, která dá každé skupině přinejmenším pocit, že se podílí na společenském a ekonomickém životě. Jinak zemi hrozí buď sociální revoluce, logicky násilná a pro elity životně nebezpečná, nebo střídání řady forem pretoriánské a tutelární politiky s občasnými vzestupy populistických vůdců.

II. Vznik politických stran a Venezuelská cesta k demokracii

Politické strany ve Venezuele, klíčový hráč v politice druhé poloviny 20. století, byly v předchozím historickém země vývoji prakticky nepřítomné a jejich vznik, struktura a síla, jsou nejvíce překvapujícími jevy v jejím politickém životě. V oddílech této kapitoly bude nejprve stručně charakterizován Gómezův režim a odpor k personalistické diktatuře, jenž po sobě vládce zanechal. Post-gómezistický vývoj, v němž se zformovaly zárodky moderních politických stran, stejně jako první masová demokracie v zemi a následná diktatura, budou popsány a interpretovány vždy z hlediska dopadu na jev politického stranictví a vztahy mezi jednotlivými stranami. Ostatní problémy těchto období jsou, vzhledem k zaměření a rozsahu práce, vědomě ignorovány, nebo jenom nastíněny.

II.1. Juan Vicente Gómez a restruktura sociálního a politického prostoru

Venezuelské politické dějiny představují pro badatele, zabývající se latinskoamerickým vývojem, podstatný problém. Málokterá země Jižní Ameriky prošla v 19. století tak bouřlivým a přitom nikam nevedoucím politickým vývojem a žádná nezažila ve 20. století vývoj, tak málo svázaný s předchozím stoletím. John V. Lombardi, v jedné z nejpromyšlenějších studií o venezuelských dějinách, výstižně napsal: „*Venezuela ve svém politickém i ekonomickém rozvoji vykazuje tak specifickou diskontinuitu, že je možné vykládat historii poslední generace země, aniž by se muselo zmínit politické jednání, rozvoj stran či ekonomických aktivit na sklonku 19. a počátku 20. století*“.⁶³ 19. století toho ani příliš zanechat nemohlo. Germán Carrera Damás, vycházející z lorda Actona a jeho účasti „univerzální historii“, musel konstatovat, že místo přispění obecnému vývoji se Venezuela do tohoto vývoje jen stěží a velmi pracně zapojovala.⁶⁴

Země, stojící na vývozu zemědělských produktů, měla na začátku 20. století přes 2 miliony obyvatel, z nichž 85 % žilo na venkově. (Sčítání lidu v roce 1920 došlo

⁶³ Lombardi, J.V.: *Venezuela. La búsqueda del orden. El sueño del progreso*. Crítica, Barcelona, 1985, s.222.

⁶⁴ Carrera Damás, G.: *Historia contemporánea de Venezuela. Bases metodológicas*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996, s.169.

k číslu 2.411.952).⁶⁵ Ve dvacátých letech činila průměrná míra dožití pouhých 40 let.⁶⁶ Národní vědomí bylo extrémně nízké, což nejlépe ukázala minimální reakce na dvě vnější ohrožení (britské zábery východních částí země a blokáda pobřeží evropskými mocnostmi, jako způsob vymáhání dluhů), a možná jediným nástrojem národní integrace byl kult Simóna Bolívara⁶⁷

Situace se začala výrazně měnit s nástupem vládců z východního andského státu Táchira, reprezentovaných nejprve Cipriano Castrem (1899-1908), a především Juanem Vicente Gómezem (1908-1935). Za vlády těchto *andinos* či *tachirenses*, prodloužené vlastně až do roku 1945, byly položeny základy zásadní proměny země. Ani Castro ani Gómez sice neměli žádný vědomý a vyhlášený politický a ekonomický program, směřující k modernizaci státu, ale přesto, především za Gómeze, došlo k zásadnímu rozchodu s politickou a sociální situací, typickou pro většinu 19.století.

Ačkoli původem ze zemědělského regionu, jehož solidní prosperita byla postavena na exportu kávy, byl to právě Gómez, za nějž bylo prakticky zlikvidováno venezuelské zemědělství. Gómezova vláda začala masově udělovat ropné koncese zahraničním společnostem a nepreferovala pouze Brity, ale pustila do průmyslu i společnosti ze Spojených států, jejichž reprezentanti mu za to byli náležitě vděční. Postupný nárůst ropných exportů pak vedl k rurálnímu exodu a přesunu obyvatel do měst, výraznému posílení národní měny (bolívaru), činícímu další exporty vlastně nekonkurenceschopnými a naopak, stimulujičím importy, jež zase ničily jakoukoli naději na stimulaci domácí produkce. Z rurální země se postupně stala země s výraznou městskou, respektive předměstskou populací, živořící v chudinských *barrios*.

V politické oblasti byl Gómez, dle svých odpůrců, brutálním tyranem, v mnoha ohledech vystríženým z magicko-realistických románů.⁶⁸ Ačkoli vládl zemi dlouhých

⁶⁵ Brito Figueroa, F.: *Historia Económica y Social de Venezuela. Tomo II.* Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1981, s.401.

⁶⁶ Maza Zavala, D.F.: *Historia de Medio Siglo en Venezuela.* In: González Casanova, P (ed.): *América Latina: Historia de Medio Siglo. Vol. 1. América del Sur.* Siglo Veintiuno, México, 1979, s.491.

⁶⁷ K Bolívarově odkazu se hlásily naprosto všechny politické režimy ve 20.století a Germán Carrera Damas výborně ukázal, jak se „z lidového kultu, stal kult pro lid“. Kultem je míněna „složitá historicko-ideologická formace, jež dovolila projektovat hodnoty, odvozené z postavy Hrdiny, do všech aspektů národního života“. (*El culto a Bolívar.* Grijalbo, Caracas, 1989, s.21). Náboženský charakter uvažování o Bolívarovi podtrhuje i Luis Castro Leiva, když vyjmenovává 4 nejčastější ukázky tohoto kultu: 1.) „Milovat vlast znamená milovat Osvoboditele“. 2.) „Bolívar vytvořil Venezuelu, kdo tvoří vlast oživuje Bolívara“. 3.) „Vlast je permanentní dílo, toto dílo spočívá v realizaci a uplatnění Bolívarova myšlení“. 4.) „Svoboda byla Bolívarovým snem, je naším imperativem“. (*El historicismo político bolivariano.* In: *Revista de Estudios Políticos*, Núm.42, Noviembre-Diciembre, 1984, s.71).

⁶⁸ George Pendle, v syntéze latinskoamerických dějin, ve své době velmi čtené, píše o svobodném Gómezi jako o otci více než 100 dětí, jimiž prý obsazoval důležité funkce ve státě, což je sice nesmysl, ale rozhodně

27 let (byť v roce 1914 se nechal zastoupit Victorinem Márquezem Bustillo a v letech 1929 – 1931 Juanem Baptistou Pérezem), zůstává vlastně velkou záhadou jak on samotný, tak jeho režim. Carrera Damás tyto pochyby shrnul následovně: „*Jeho přítomnost jako vůdce byla tak všeobjímající a trvala tak dlouho, že zůstala něčím neznámým a skoro cizím ve venezuelském společenském vědomí. Začal být viděn jako nepřijatelný vetřelec, jako kontradikce ve smyslu našeho národního obrazu, který zahrnuje hodnoty, jež jeho osobnost i skutky negovaly*“.⁶⁹ Obraz krutého diktátora byl mnohdy účelově stavěn do striktní opozice k dalšímu vývoji což, slovy Fernando Coronilla, „*skrylo (...) míru, již současný stát stojí na struktuře, vybudované během Gómezova režimu*“.⁷⁰

Za jeho vlády skončil v zemi *caudillismus*, byly potlačeny regionální vzpoury, vzniklo profesionální a moderně strukturované vojsko a stát vlastně poprvé získal do svých rukou legitimní monopol násilí. Doposud dominantnímu Caracasu, jehož obyvatelé se vždy dívali na *andinos* spatra, dokázal Gómez ukázat, že vládnout se sice dá jenom s jeho pomocí, ale ne výhradně pro něj. Elitu nepřijímal v prezidentském paláci nýbrž na svém ranči v Maracay.⁷¹ Jakoukoli disidenci trestal, a to velmi brutálně, byl zkorumpovaný a totéž umožňoval svým stoupencům.⁷² Nikdy nevytvořil žádnou podpůrnou politickou organizaci, ani se nepokusil svůj režim institucionalizovat a vždy dodržoval zdání ústavního prezidenta, s kořeny v liberální straně. Takový typ politického režimu svádí k užítí Linzova typu *sultánského režimu* (ten je definován jako „*určitý typ tyranské, svévolné vlády, vykonávané jedincem a jeho klienty, za pomoci pretoriánské gardy, bez jakýchkoli forem organizované participace na moci institucionálních struktur, s malou snahou o jakýkoli druh legitimizace, a s úsilím o spíše soukromé, než kolektivní cíle*“⁷³).

Gómezovou osobní „ideologií“ bylo stručné: *Mír, práce a pokrok!* 19.června 1922, při příležitosti „uvedení do funkce“ prezidenta pro období 1922-1929 Gómez slavnostně prohlásil: „*Dnes, jako včera, je můj vládní program všem znám. Ze striktního*

typický pro uvažování o této osobnosti. (Pendle, G.: *A History of Latin America*. Penguin Books, 1971, s.165-166)

⁶⁹ Carrera Damás, G.: *Juan Vicente Gómez. An Essay in Historical Comprehension*. In: Devoto, F.J.- Di Tella, T.S. (eds.): *Political Culture, Social Movements and Democratic Transitions in South America in the XXth Century*. Feltrinelli. Milano, 1997, s.245.

⁷⁰ Coronill, F.: *The Magical State. Nature, Money, and Modernity in Venezuela*. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1997, s.69

⁷¹ Medrano, J.M.: *Juan Vicente Gómez*. Historia 16, Madrid, 1987, 92-93.

⁷² Po smrti se jeho majetek odhadoval na 40 milionů dolarů. Maza Zavala, D.F.: *op.cit.*, s. 493.

⁷³ Linz, J.J.: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Lynne Rienner, Boulder, Colorado, 2001, s.53-54.

plnění jeho motta vplynuly čestnost v administrativě, pořádek a pokrok, a na nich se zakládá současná prosperita a budoucí velikost vlasti.“⁷⁴ O sedm let později řekl Kongresu: „Pánové, řídit zemi, je jako řídit haciendu. Já jsem byl dobrý 'hacendado', protože jsem věděl, jak dohlížet na mé správce a předáky. Mé oči byly otevřené...“.⁷⁵

Pro další výklad však znovu musíme podtrhnout některé podstatné aspekty Gómezoovy vlády. Jednak je to centralizace venezuelského státu, s jeho stále vyšší závislostí na ropných exportech a dovozu čím dál většího množství i těch nejzákladnějších produktů, spojená s výraznou dynamizací společnosti, přesouvající se z venkova do měst. Tato dynamika definitivně zbaví moci latifundisty a posílí moc státního aparátu, byť i ta zůstane ještě dlouho spíše teoretická. Dojde ale k naplnění Mooreovy podmínky neexistence výrazně závislých vztahů na venkově a absenci reakční koalice, bránící jakékoli demokratizaci. „*Pozemková aristokracie byla zdecimována v občanských válkách 19.století: vlastnictví a pozice závisely zásadně na politické moci, nikoli naopak*“ (Daniel Levine).⁷⁶

Likvidace dosavadních politických sil a neetablování žádných nových (snad kromě armády, jako moderního tělesa), uvolnila prostor pro vznik opravdu moderních stran, nesvázaných s konflikty 19.století (jako třeba *blancos* a *colorados* v Uruguay, nebo konzervativci a liberálové v Kolumbii), ani s ustavenými *faktickými mocemi*, jež se opíraly přímo o diktátora a peníze od zahraničních těžebních společností, aniž by si pro kanalizaci těchto výhod vytvořily vlastní zprostředkující instituce, soupeřící s mobilizujícími a populistickými outsidersy.

II.2. Generace 28 a zárodky politických stran

Opozice vůči Gómezovi se nemohla opírat o strukturu historických politických stran ani o jiné výrazněji strukturované zájmy. Počáteční akce řady navzájem izolovaných skupin tak byly vedeny logikou typickou pro 19.století, tedy preferencí násilné cesty a uchopením moci, bez účasti indiferentního obyvatelstva (Gallegos psal o „vojácích“, kteří se čas od času rozhodnou „*obrátit omeletu*“⁷⁷) a jakéhokoli koherentnějšího programu. Už v roce 1914 povstali nezávisle na sobě generálové Emilio Arévalo

⁷⁴ Cit.dle Medrano, J.M.: *op.cit.*, s.116.

⁷⁵ Cit.dle Coronill, F.: *op.cit.*, s.85.

⁷⁶ Levine, D.: *Conflict and Political Change in Venezuela*. Princeton University Press, Princeton, 1973, s.85.

⁷⁷ Gallegos, R.: *Cantaclaro*. Práce, Praha, 1976, s.145.

Cedeño (jeho „armáda“ byla celých 8 měsíců pronásledována výraznou přesilou, až se stáhla do Kolumbie, což nemohlo Arévalo Cedeña zastavit; o svržení Gómeze se pokusil ještě sedmkrát), José Rafael Gabaldón a na východě vedl guerillu Horacio Ducharme (ten byl chycen a zabit). Z řady dalších povstání, většinou detekovaných tajnou policií v samém zárodku, uveďme útok z kolumbijského území, vedený v roce 1918 generálem Juanem Pablo Peñalozou, jehož účastníci byli velmi brutálně mučeni diktátorovým bratrancem Eustoquio Gómezem. Tvrdost režimu, namířená proti povstalcům, velmi kontrastovala s jeho tolerancí vůči řadě projevů čistého banditismu, z nichž nejdelší bylo vládou ignorované řádění Tomáse Funese na jihu země, v amazonské oblasti, trvajících dlouhých 7 let (1913-1920).⁷⁸ Roky 1919 – 1921 byly ve znamení povstání řady starých „*generálů*“, ale jejich účastníci končili brutálně mučení v nechvalně známých vězeních La Rotunda (v Caracasu), Castillo Libertador (v Puberto Cabellu) či Castillo de San Carlos (v Maracaibu). Mezinárodní tlak proti diktátorovi, vedený především mexickou vládou a racionální uvažování ministra vnitra v letech 1923-1927, Francisco Baptisty Galinda, vedly k občasným fázím umírněnosti režimu a amnestiím a v roce 1927 bylo dokonce zrušeno nenáviděné vězení v La Rotundě.⁷⁹ Ale represe trvala nadále a nevyhýbala se ani bývalým diktátorovo stoupen-
cům.

Všechna výše zvedená povstání a opoziční akce, nemluvě o bezpočtu jiných, měla společné to, že volila násilnou cestu odstranění diktátora, bez vypracované vize budoucnosti či kontaktu s jinými potenciálně relevantními společenskými aktéry. Šlo o aktivity vycházející z iniciativy jednotlivce či malé skupiny osob, tvořící sice personální protiváhu Gómeze (a možná i programovou), ale vycházející ze stejného personalistického pojetí politiky, typického pro režim, jenž Gómez reprezentoval. Svým vojenským charakterem se navíc sotva lišily od *caudillistických* akcí, v nichž poslušnost a loajalita k vůdci je hlavní devizou účastníků. Výsledkem svržení Gómeze by byla jiná personalistická vláda, jež by vlastně odpovídala tezí intelektuálních propagátorů vlády silného muže.

Venezuela v té době neoplývala žádnou početnější intelektuální elitou, jež by si mohla dovolit žít z jiných než státních zdrojů, a tudíž, ze závislosti na diktátorovi. Ale v studentském hnutí se po celá 20.léta objevovaly disidentské skupiny, odmítající

⁷⁸ Medrano, J.M.: *op.cit.*, s.92.

⁷⁹ Tamtéž, s.133

nejen diktátora jako takového, nýbrž i dosavadní venezuelský produkční a společenský systém.

Velký vliv na formování této vzdělané elity, mělo také dění v ostatním světě. První světová válka byla i ve Venezuele považována za boj mezi demokracií a autokracií a ruská revoluce ukázala, že otrást se dá jakýmkoli režimem a že změna je možná. Nepovšimnut nezůstal ani vznik a fungování Kuomintangu. Velmi důležité byly ale především události kontinentální: mexická revoluce a založení peruánské APRA.

Víctor Raúl Haya de la Torre ve svém politickém konceptu zdůrazňoval nutnost politikalistické politické strany, bojující proti imperialismu a feudalismu, dvou zlům, dusícím kontinent, jenž žije v situaci symbiózy feudalismu s kapitalismem a stává se tak „žijícím museem“. V podání Haya de la Torre, „*první konsekvenci rostoucího domínia severoamerického imperialismu v našich zemích je konsekvence politická: problém národní svobody*“.⁸⁰ Je nutno vytvořit silný stát, jenž bude s kapitálem spolupracovat a mírnit negativní důsledky jeho působení, stát, založený na alianci střední třídy s rolníky a dělníky a souznění třech klasických mocí s mocí čtvrtou: korporativní. Jeho myšlení představovalo, dle výkladu Torcuata S. Di Tella, „*autochtoní ideologii, do níž časem zahrne elementy fabianismu a některé lekce – ač ne sympatie – z nacistické zkušenosti s masami, manipulovanými charismatickými vůdci*“.⁸¹ Podobně uvažoval i vlivný mexický politik Vicente Lombardo Toledano. A byly to *apristické* teze, jež ovlivnily zakladatele venezuelské *Acción Democrática* (a také kostarické *Partido de Liberación Nacional*, chilských socialistů či část argentinské *Union Cívica Radical*). 20. léta přinesla i celokontinentálně sledovaný boj Augusto Césara Sandina proti nikaragujské vládě, podporované severoamerickými interventy. Sandino byl ovlivněn jak ideologií mexické PRI, tak *apristem* a o svém boji zpočátku prohlásil, že je „*založen na kooperaci všech společenských tříd, bez ideologických nálepek*“.⁸² Právě u Sandina působili Venezuelci Gustavo Machado a Carlos Aponte, významní účastníci politických procesů ve své vlasti.

Tyto vlivné názory samozřejmě kolidovaly s marxistickým pojetím a jak Haya de la Torre, tak i Sandino byly tehdejšími reprezentanty Kominterny (pokud si tato vůbec

⁸⁰ Cit.dle Cotler, J.: *Perú: Estado oligárquico y reformismo militar*. In: González Casanova, P (ed.): *op.cit.*, s.381

⁸¹ Di Tella, T.S.: *Political and Social Ideas in Twentieth Century South America*. In: Devoto, F.J.-Di Tella, T.S.(eds.): *op.cit.*, s.17.

⁸² Cit.dle Bulmer-Thomas, V.: *Nicaragua since 1930*. In: Bethell, L.: *The Cambridge History of Latin America. Vol.VII. Latin America since 1930: Mexico, Central America and the Caribbean*. Cambridge University Press, Cambridge, s.328.

na Latinskou Ameriku udělala čas) odmítání, jako maloburžoazní oportunisté či dobrodruzi, s *caudillistickými* rysy. Venezuelská politická scéna však nebyla až do období druhé poloviny 30.let ani zdaleka tak polarizovaná a její protagonisté nebyli ani schopni, ani ochotni příliš zdůrazňovat zásadní doktrinní rozdíly mezi uvedenými směry a byli připraveni spolupracovat v široké zastřešující organizaci.

První náznaky politického vystoupení vzdělané střední třídy ve Venezuele se objevily v roce 1919, kdy protestovali studenti, v souvislosti s pochodem, vedeným kapitánem Luisem Rafaellem Pimentelem. Mezi účastníky byli i Gustavo Machado a Salvador de la Plaza. Právě Machado se stal v Mexiku v roce 1926 spoluzakladatelem *Partido Revolucionario Venezolano*, vlastně první z politických stran, z nichž budou postupně vznikat moderní strany, ačkoli PRD měla především fungovat, jako platforma pro vyjednávání s mexickou vládou, při snaze získat prostředky pro chystané vylodění v zemi.

Při studentských protestech 20. let pak byla několikrát zavřena caracaská *Universidad Central*. Když v roce 1921 vypukla stávka zaměstnanců caracaského tramvajového podniku, vlastněného britským kapitálem, vyšli do ulic na podporu dělnických požadavků studenti, včetně synů významných příslušníků bohaté buržoazie.⁸³ Velké vystoupení studentů přišlo v únoru 1928, klíčovém datu pro moderní politický vývoj Venezuely, jež dalo vzniknout *Generaci 1928*, z níž vzejde většina podstatných tvůrců, aktivistů i odpůrců raného *puntofijismu*.

V roce 1927, v době určitého tání, kdy se z vězení stávaly sklady materiálu, byla znovu založena *Federación de Estudiantes de Venezuela* (FEV), vládou předtím dvakrát rozpuštěná, v jejímž vedení se angažovali např.: Jacinto Fombona Pachano, Raúl Leoni, Isaac Pardo. Mezi členy figurovali i Rómulo Betancourt, Pío Tamayo, Jóvito Villalba, Guillermo Prince Lara, Miguel Otero Silva či Joaquín Gabaldón Márquez. Právě FEV se v lednu 1928 rozhodla, že ve dnech 6.-12. února se bude konat „studentský týden“ (*Semana del Estudiante*), v připomínce na hrdinství studentů ve válce za nezávislost, při němž se měly vybrat peníze na novou studentskou ubytovnu. Akce se rychle změnila v první velké politické vystoupení velké politické generace a zvrhla se v násilné střety.⁸⁴

⁸³ Maza Zavala, D.F.: *op.cit.*, s.484.

⁸⁴ Gabaldón Marquéz, J.: *La semana del estudiante y sus proyecciones*. In: *Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra*. Catalá, Centauro, Caracas, 1975, s.23-26. Roa, R.: *Rómulo Betancourt, El Combatiente*. In: *Ibid*, s.125-138.

Již 6. února ráno pronesl v *Panteon Nacional* výborný řečník Jóvito Villalba výrazně protigómešovský projev. Ten byl následován v průběhu dalších dní básněmi Pío Tamaya a Jacinta Fombony Pachana v *Teatro Municipal*, projevem Gabaldóna Márqueze na Plaza de la Pastora a Betancourtovo vystoupením v *Cine Rivoli*. Guvernér federálního distriktu si nejprve povolal Raúla Leoniho, prezidenta FEV, k podání vysvětlení, ale záhy režim přikročil k mnohem tvrdší odvetě a Betancourt, Tamayo, Villalba a Prince Lara byli zatčeni. Ostatní studenti nejprve zvažovali vyslat protestní delegaci do Maracay přímo za Gómezem, ale návrh nebyl realizován a solidarita se zatčenými se vyjádřila masou 210 studentů, kteří se přihlásili na policejní stanici, jako další odpůrci režimu. Solidarita se studentským hnutím se objevovala i v jiných částech země a vystrašený režim, zvyklý na povstání či invaze, ale ne na pokojnou formu protestu, se v březnu rozhodl zatčené propustit (ve vězení zůstal pouze Pío Tamayo, označený za komunistu).⁸⁵ V prohlášení k latinskoamerické univerzitní mládeži studenti protestovali proti diktatuře „*podporované deseti tisíci bajonety a vším zlatem Wall Streetu*“, která „*povýšila napadání v normu a zločin v systém*“.⁸⁶

Studenti, na jednu stranu zklamaní z nulového výsledku své akce, a na druhou stranu povzbuzení mírou společenské mobilizace, již dokázala jejich akce vyvolat, se rozhodli v boji proti režimu pokračovat, tentokrát však ozbrojenou metodou. 7. dubna neúspěšně zaútočili na caracaské kasárny San Carlos. Řada z nich byla díky energické reakci režimu, řízené mj. Lópezem Contrerasem, zatčena (např. Villalba), jiní utekli ze země. Betancourt se v převlečení za dělníka dostal na Curacao. V roce 1929 došlo k neúspěšné invazi protigómešovských sil v oblasti státu Sucre a na konci roku skupina vedená Gustavo Machadem a generálem Rafaellem Urbinou fakticky ovládla Curacao, zajala guvernéra a šéfa policie a na lodi *Maracaibo* provedla invazi u Cora, které načas ovládla. Týž rok se o invazi do Venezuely pokusila i skupina exulantů, pobývajících v Dominikánské republice, mezi nimiž tehdy pobýval i Betancourt, ale jejich loď *Gisela* nabírala vodu natolik, že se museli vrátit (pro Betancourta to bylo naposledy, kdy se účastnil ozbrojené akce). V prosinci 1930 vládní jednotky ještě rozstřílely jednu protestní manifestaci a o rok později proběhl další pokus o invazi, tentokrát i za účasti mexických dobrovolníků.

⁸⁵ Gabaldón Márquez, J.: *op.cit.*, s.25.

⁸⁶ *Mensaje de los estudiantes venezolanos en el exilio a las juventudes universitarias de América*. In: *Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra*. Catalá, Centauro, Caracas, 1975, s.27-28.

Od této chvíle se protigomezovská fronta začal organizovat v politických stranách, jež byly zárodky budoucích stran paktu (AD, COPEI, URD) a opozice proti němu (hlavně PCV). Generační charakter politického vystoupení studentů v roce 1928 a jejich následná preference budování stranických formací a pokojné cesty demokratizace, odlišují *Generaci 28*, skupinu tak klíčovou pro venezuelský politický vývoj, od všech předchozích protigomezovských vystoupení. Její reprezentanti četli vlivný Ortégův *Úkol naší doby* a své politické angažování viděli především v depersonalizaci politiky, charakteristické jak pro režim, tak pro jeho dřívější odpůrce. Manuel Caballero viděl jejich význam ve vědomé snaze „rozbit začarovaný kruh, do nějž uzavřel zemi tradiční spor mezi gomezisty a antigomezisty: pro osvobození od tyрана nebyl nutný anti-tyran, jenž se po získání moci stane tyranem. Pro jehož svržení je nutný anti-tyran, který...“. *Generace 28* se vymezila vůči „egománii tyranů a anti-tyranů“ chtěla politiku založenou nikoli na formulce „já“, ale na „my“.⁸⁷

Pro politické talenty této generace se stala masová disciplinovaná strana a stranická politika základní osou realizace jakékoli společenské změny. Ovlivnění jak *príismem* a *aprismem*, tak evropskými socialisty a zčásti i sovětskými komunisty, začali budovat tyto instituce, nezbytné pro fungování jakékoli občanské společnosti. Nejvýraznější a nejuspěšnější reprezentant tohoto stylu politického uvažování i jeho realizaci v praxi, Rómulo Betancourt, mluvil o „velké demokratické straně, v níž by byli sjednoceni kolem konkrétního programu a podřízení stranické disciplíně- nejosvícenější skupiny ze všech kreativních a produkujících společenských tříd, nikoli jediné: dělnické“.⁸⁸

Zpočátku nebyl v *Generaci 28* výraznější politický rozpor a její předáci se klonili k specifické latinskoamerické verzi komunismu, vyvíjejícímu se tehdy bez velkého reálného zájmu SSSR, řešícímu vlastní vnitřní problémy. Venezuelská komunistická strana (*Partido Comunista de Venezuela* – PCV) byla založena celkem bez povšimnutí v roce 1931 skupinou studentů, ale její rozvoj nastal až v dalším průběhu 30.let. Exulanti v kolumbijské Barranquille, mezi nimiž figurovali i Betancourt a Leoni, zformovali *Asociación Revolucionaria de Izquierda* (Sdružení revoluční levice–ARDI), jejímž programovým vystoupením byl tzv. *Plan Baranquilla*, protiimperialisticky orientovaný dokument, podobný *apristické* teorii, s určitými marxistickými prv-

⁸⁷ Caballero, M.: *Rómulo Betancourt y los partidos políticos*. In: Velásquez, R.J.(ed.): *Repaso de la historia de Venezuela*. Fundación V. Centenario, Caracas, 1998, s.470.

⁸⁸ Peraza, L.: *Declaraciones al retornar de Chile*. In: *Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra*. Catalá, Centauro, Caracas, 1975, s.62.

ky. Konkrétními požadavky byly mj.potrestání lidí, odpovědných za zločiny diktatury a zabavení korupcí získaného majetku. Obě dvě skupiny, ARDI i PCV se tehdy příliš nelišily a obě navrhovaly jako konečný cíl socialismus. Ostatně, během svého pobytu v Kostarice, se Rómulo Betancourt stal významným členem tamní komunistické strany. Ale jak konstatoval Maza Zavala, hnutí vedená Betancourtem odmítala jakékoli marxistické interpretace venezuelské situace a jejich konečným cílem byla politická demokracie, se silně populistickými tendencemi.⁸⁹ Betancourt se už ve 30.letech od komunistů stále více odkláněl, jak sám říkal, z důvodů svého „*nesmlouvavého venezuelanstí*“ a vyčítal jim závislost na Moskvě, „*jež je mění v pouhý byrokratický přídatek sovětského státu*“.⁹⁰ Betancourtův program spočíval v založení masové strany, slučující všechny sociální skupiny, v duchu Haya de la Torreho, nikoli v jejich zostručím se konfliktu.

II.3.Post-gómezovská tranzice, rozvoj stran a svržení Mediny Angarity.

Plně se rozvinout a strukturovat mohly politické strany až po s nadějí očekávané smrti Juana Vicente Gómeze, k níž došlo snad 17.prosince 1935, na výročí úmrtí Simóna Bolívara.⁹¹ Lidé vyšli nadšeně do ulic a začali se mstít na části diktátorových stoupců; Gómezův bratranec Eustoquio byl zavražděn. Post-gómezovská elita už za diktátorova života preferovala nástup umírněného generála Lópeze Contrerasa, ministra obrany, do funkce prezidenta, v nakonec splněném očekávání opuštění nejbrutálnějších metod sultánského diktátora, za současného udržení pořádku a zabránění „komunistickým rebeliím“. López měl podporu především v armádě, tehdy celkem konsolidované politické síle, jejíž důstojnický sbor byl již vychováván nejen v domácí vojenské akademii, nýbrž i zahraničních institutech. Krátce před Gómezovou smrtí López odmítl, s odkazem na svůj legalistický koncept politiky, tak odlišný od poměrů typických pro gomezismus, možnost převzetí moci silou, dříve než tak učiní potenciální konkurenti.⁹²

López dokázal v prvních okamžicích vzbudit naděje u dosavadní opozice, když nezasáhl proti demolicím majetku osob viditelně svázaných s diktátorem, stejně jako u

⁸⁹ Maza Zavala, D.F.: *op.cit.*, s.496.

⁹⁰ Peraza, L.: *op.cit.*, s.62.

⁹¹ Řada autorů se domnívá, že Gómez zemřel buď po půlnoci 18.prosince či již 16., a zpráva o úmrtí byla zfalšována, aby kolidovala s úmrtím „Osvoboditele“.

⁹² Medrano, J.M.: *op.cit.*, s.144.

umírněné části režimu, pro níž reprezentoval jednoho z 60 vojáků, s nimiž Cipriano Castro kdysi nastolil tachirenskou nadvládu. López však tento potenciál nedokázal příliš využít. Dodržoval sice striktně legalistickou fasádu své vlády, dovolil návrat emigrantů do země a jejich politické sdružování (vyjma komunistů), ale sám si nezařadil žádnou politickou stranu, jež by byla vehiklem jeho politického projektu. Na jeho podporu sice fungovaly tzv. *Agrupaciones Cívicas Bolivarianas* (Bolívarovská občanská sdružení), ale ty se moderní politické straně podobaly jen vzdáleně a spíše měly budit dojem existence nějaké vazby mezi politickými projekty obou mužů.

David Eugene Blank⁹³ rozdělil politické skupiny v post-gómezovské Venezuele do dvou velkých táborů. Za Lópezem a jeho vládou stál tzv. *modernizační establishment*, vládnoucí až do roku 1945, jehož představitelé (vedle Lópezem a jeho nástupce Mediny Angarity tam můžeme zařadit i spisovatele Arturo Uslara Pietriho, diplomata D. Escalanteho, spisovatele Miguela Otero Silvu či historika Parra Péreze). Tito lidé chtěli realizovat určitou venezuelskou obdobu německé *sonderweg*, založenou na spojení sociálních reforem, restrukturační státního aparátu a omezené lidové participaci. Při užití kategorií *způsobů rozvoje*, vypracovaných Alainem Tourainem, můžeme lopezovsko-medínovskou Venezuelu zařadit mezi *státní způsob rozvoje*, založený na bismarckovsko-kemalistické cestě, v níž stát „hraje roli osvíceného despoty“, který se však současně musí opírat o určitou masovou mobilizaci.⁹⁴

López tak nejprve uvolnil prostor pro opoziční aktivity, vypracoval vůbec první zákony upravující pracovní vztahy v zemi, zřídil *Banco Central de Venezuela*, zvětšil počet ministerstev, zakládal rozvojové agentury, vypracoval modernější reglementaci těžby ropy, vytvořil kontrolní orgány (*Contraloría General de la República*) a provedl řadu jiných kroků, jejichž důsledkem byla expanze venezuelského státu.⁹⁵ Ale nízká politická mobilizace, jež tyto kroky doprovázela, vládě znemožnila politicky tyto kroky zužitkovat a lépe tak čelit opozici. Země získala v roce 1936 novou ústavu, jíž byl prezidentský mandát snižen ze 7 na 5 let (což López nemusel vztahovat na sebe, ale přesto tak učinil), ale zůstala zachována volba prezidenta Kongresem, což se v následujících letech stalo hlavní záminkou sporů s opozicí.

Proti této vládní elitě stála skupina, Blankem označovaná jako *středo-stavovská kontra-elita*, jejíž nejvýraznější složkou byli členové *Generace 28* a jimi založené poli-

⁹³ Blank, D.E.: *Politics in Venezuela*. Little Brown and Company, Boston, 1973, s.16.

⁹⁴ Touraine, A.: *América Latina. Política y sociedad*. Espasa Calpe, Madrid, 1989, s.48.

⁹⁵ Polanco Alcántara, T.: *La década post gomecista. López Contreras y Medina Angarita*. In: Velásquez, R.J.(ed.): *op.cit.*, s.441.

tické strany, kterým vláda zpočátku umožnila legální fungování. Vedle ARDI a ilegální PCV, byla hlavní oporou *Generace 28 FEV*, vedená Jovito Villalbou. V jejím rámci se zpočátku střetávaly levicově liberální, *apristicko-populistické* tendence, reprezentované Villalbou či Betancourtem, s komunisty a později i s pravicově orientovanou skupinou vedenou Rafaellem Calderou. Posledně jmenovaný reprezentoval katolicko-konzervativní proud, ovlivněný jak španělským *falangismem*, tak italským fašismem či salazarismem (přes všechny obrovské rozdíly, jež mezi zmíněnými směry můžeme najít), který byl základem pozdější křesťansko-sociální strany COPEI. Už v květnu 1936 Caldera z FEV vystoupil a založil vlastní *Unión Nacional de Estudiantes* (Národní svaz studentů – UNE).

Opozice se organizovala v různých politických stranách, z nichž nejpodstatnější byla v roce 1936 založená *Organización Venezolana* (Venezuelská organizace - ORVE), vycházející z ARDI, *Plánu Barranquilla* a konceptů Betancourta a Leoniho. Část komunistů fungovala pod názvem *Partido Republicano Progresista* (Pokroková republikánská strana – PRP), v níž se angažovali marxisté jako Gustavo Machado či Rodolfo Quintero. Řada jiných stran a sdružení, fungujících v prvním postgomezovské fázi, nedosahovala významu těchto politických skupin a záhy se s nimi sloučila v širší zastřešující organizaci, *Partido Democrático Nacional*, jejímž jádrem byly ORVE a PRP, ačkoli komunisté z organizace záhy vystoupili, pod tlakem Betancourta a jeho lidí, a fungovali již pod názvem PCV, za vedení Juana Bautisty Fuenmayora a bratrů Machadových.⁹⁶

Pro další vývoj venezuelského stranického systému se ukázala podstatnou absence konzervativní či liberální strany, napojené na lópezistický establishment. Ačkoli pokusy o oživení historických liberálů existovaly, míra zlomu, již v ekonomickém a sociálně-politickém vývoji představovala dlouhá diktatura, činila pokusy o navázání na politické skupiny 19.století naprosto bezpředmětnou. Strany tak měly v podstatě pouze levicový charakter a pravice se opírala o stát a jeho struktury, což jí znemožňovalo vstoupit s levicí do volební soutěže, kterou by musela nutně prohrát. Hegemonii levice dokládá i prohlášení samotného Lópeze ze srpna 1936: „*Má vláda bude rozhodně*

⁹⁶ Alexander, R.J.: *Communism in Latin America*. . Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1957, s.255-256.

levicová, většina země je tak orientována a je logické, že vláda, jež chce mít oporu ve veřejném mínění, sleduje většinový hlas“.⁹⁷

López měl zpočátku snahu se s opozicí dohodnout a i její představitele vládu respektovali byt', slovy Betancourta, „s kapesníkem na nose“.⁹⁸ Vládní „protikomunistická opatření“, vydaná především ve snaze uklidnit ortodoxní gomezisty, vedla už v 5.ledna 1936 ke spontánním lidovým protestům, při nichž vládní jednotky zastřelily některé manifestanty. Následný protest, vedený Villalbou, donutil vládu opatření odvolat a sesadit důstojníky, odpovědné za masakr. V únoru pak López vyhlásil svůj *Únorový program*, vlastně jediný jeho pokus provést z vlády výraznější modernizaci země se zapojením podstatných částí vyloučených sektorů. Ale spor s opozicí o pokračování gomezistického Kongresu⁹⁹, od jehož volby se odvozovala legalita celého politického uspořádání, vedl k dalším konfliktům, stávkám a konečnému rozchodu mezi oběma skupinami. Už v březnu 1937 bylo 47 „komunistů“, včetně Villalby, vyhoštěno ze země. Betancourt se dva roky pohyboval v ilegalitě, až byl v říjnu 1939 poslán do exilu v Chile. Na konci Lópezovy vlády byla činnost opozice znovu povolena a byla to volba generálova nástupce, která vedla ke vzniku sjednocené opoziční strany, v níž se sjednotily demokraticko- populistické proudy, mající svůj počátek ve vystoupení *Generace 28* a aktivitách ORVE a PDN. Lópezův kandidát, ministr války generál Isaías Medina Angarita, „čelil“ v dubnu 1941 protikandidátovi, světoznámému spisovateli Rómulo Gallegosovi. Ačkoli Gallegosova kandidatura byla pouhým formálním aktem, což ukázal i výsledek volby (120 hlasů pro Medínu, 13 pro Gallegose), kampaň vyvolaná v celé zemi na jeho podporu, vedla k novému sjednocení a formulaci opozičních požadavků. 13.září 1941 byla ustavena *Acción Democrática* (Demokratická akce – AD), s Gallegosem jako prezidentem a Betancourtem ve funkci generálního tajemníka. Gallegos na zakládajícím kongresu AD definoval stranické úsilí jako snahu o postupný pokrok, bez „*křečovitých skoků revolučních procesů*“ a zdůraznil, že v jejím vedení jsou „*lidé pořádku*“.¹⁰⁰

⁹⁷ Cit.dle Battaglini, O.: *Legitimación del poder y lucha política en Venezuela: 1936-1941*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1993, s.77.

⁹⁸ Consalvi, S.A.: *1945 y la segunda mitad del siglo*. In: Velásquez, R.J.(ed.): *op.cit.*, s.450.

⁹⁹ López Contreras se nachla 19.dubna 1936 Kongresem zvolit na celé nové funkční období (do té doby vlastně dokončoval Gómezův „mandát“). Kongres byl zvláště nenáviděnou institucí a lidé, volající po volbě Ústavodárného shromáždění, neváhali vyzývat Lópeze, ať raději vládne otevřeně jako diktátor, než aby se opíral o tuto instituci. Mladý spisovatel Enrique Bernardo Núñez preferoval: „*Diktaturu spíše než kontinuitu současného Kongresu*“. Antonio Arraíz se ptal: „*Mohla by se považovat za diktaturu vláda, jež rozpustí Kongres a slíbí vyhlášení voleb příští rok?*“. Cit.dle Consalvi, S.A.: *op.cit.*, s.450.

¹⁰⁰ Gallegos, R.: Discurso en el acto de instalación de Acción Democrática. (<http://www.analitica.com/bitbliblioteca/rgallegos/ad1.asp>)

Nová strana začala ihned zakládat své pobočky ve venkovských oblastech země a byli to rolníci, kteří tvořili její hlavní oporu. V odborech AD sváděla těžké boje s PCV, pro níž byla odborová práce jedinou možností legální činnosti. Ale politický prostor se restrukturoval nejen vznikem AD, jež byla v pokračování dřívějších demokraticko-populistických tendencí.

Medina se od Lópeze lišil v přístupu k získávání lidové podpory pro svou vládu. Jednak zavedl volby na obecní i státní úrovni, a jednak si založil vlastní stranu, propagující jeho vládu a kanalizující provládní podporu (nejprve se jmenovala *Partidarios de la Política del Gobierno*, později *Partido Democrático Nacional* – Národní demokratická strana), vedenou Arturo Uslarem Pietrim. Medina také prohluboval sociální reformy, zaujal mnohem sebevědomější postoj k zahraničním ropným společnostem a získal do rozpočtu mnohem více ropných peněz, chystal pozemkovou reformu a výhledově i plnou demokratizaci systému, završenou přímou volbou prezidenta. Pokud by jeho program uspěl, došlo by k naplnění Lipsetova postupného odstraňování společenských rozporů a snad i ke klidné a graduální demokratizaci. Významný levicový historik Federico Brito Figueroa definoval kroky Medinovy vlády jako „*politiku demokratických reform, kapitalistického charakteru, bez populistické demagogie, objektivně orientované k ekonomické emancipaci semikoloniální země*“.¹⁰¹ Pro svůj program měl Medina podporu i u komunistů, fungujících pod hlavičkou legální *Unión Popular Venezolana* (Venezuelská lidová fronta – UPV) a zajišťujících vládě celkem klidné a kooperativní odbory. Dodnes sporné a diskutované je pak Medinovo rozhodnutí, jímž po sporech mezi *adecos* a komunisty na 2. Kongresu pracujících, zakázal komunisty ovládané odbory a umožnil tak AD získat kontrolu venezuelského dělnického hnutí, do té doby omezenou na rurální proletariát.¹⁰²

Medina čelil dvěma hlavním vyzyvatelům. Na jedné straně to byli staří gomezisté a stoupenci Lópeze Contrerase, silní v Kongresu, jež stále rozhodoval o volbě prezidenta, na straně druhé dynamická AD. Lópezovo stažení z politiky se stále více ukázalo jako taktický tah, jež měl celkem oblíbenému prezidentovi umožnit vrátit se

¹⁰¹ Brito Figueroa, F.: *La aristocracia del dinero en Venezuela (1945-1985)*. In: Týž: *30 Ensayos de comprensión histórica*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1997, s.152.

¹⁰² Na Kongresu AD navrhla komunistům rozdělení funkcí v poměru 1:1, na což však komunisté, mající v odborech většinu, odmítali přistoupit. AD pak Kongres zcela opustila, čímž vládě umožnila označit zbylé delegáty za „komunisty“ a jejich organizace zakázat. Alexander, R.J.: *op.cit.*, s.257-258.

znovu do úřadu.¹⁰³ Velmi populární Medina však tuto chystanou akci ohrožoval. Obdobnou obavu měla i AD, která si uvědomovala, že populární Medina může svými kroky upevnit moc své skupiny a naprosto ji děsil chystaný projekt agrární reformy, který Kongres nakonec schválil 11. října 1945. Jeho realizace by vládě dala podporu ve venkovských oblastech, tehdy ještě celkem populačně silných, o něž usilovala i AD s vlastním programem agrární reformy. Podporou od komunistů a spoluprací s nimi, doprovázenou pozemkovou reformou a bržděním politických ambicí střední třídy se Medinova vláda blížila k Huntingtonově *autokratickému modelu*.

Hlavní spor mezi vládou a opozicí se však týkal otázky způsobu volby hlavy státu. Medina se držel platné ústavní formule, založené na volbě prezidenta zvoleným Kongresem a přímou volbu prezidenta hodlal zavést až v následných prezidentských volbách, nejspíš v roce 1949. AD, vědoma si organizační síly medinistů, jež by navíc vzrostla po implementaci agrární reformy, chtěla zavedení přímé prezidentské volby pro hlasování chystané na rok 1946.

Tyto obavy přivedly vůdce AD, především Betancourta, Leoniho a Barriose, k rozehrání dvojí hry. Na jedné straně vyjednávali s Medinou o podpoře vládního kandidáta, jímž měl být Diogénes Escalante a paralelně navázala kontakty na skupinu mladých důstojníků, sdružených v *Unión Patriótica Militar* (UPM), chystajících převrat.

Členové UPM byli již zcela profesionálními vojáky, se zkušenostmi v zahraničí a s velkým očekáváním profesního a sociálního vzestupu, kterému bránila zkostnatělá struktura armády, vedené stále táchirskou klikou. Členové UPM (mezi nimiž vynikal major Marcos Pérez Jiménez) se formálně hlásili k demokracii, ale v jejich myšlení už byli patrné náznaky pozdější ideologie národní bezpečnosti, tak neblahé pro celý subkontinent. Ačkoli soudobé historické bádání akcentuje spíše jejich korporátní sebe-zájem, než vypracovanější ideologii, orientovanou na realizaci konkrétního pozitivního programu (dle Finerovy klasifikace), není možné ignorovat vojenskou inspiraci Perónem či Odriou. V jednom z programových dokumentů UPM byl užit termín „*posvátná mise*“ a za cíle hnutí byly označeny: „*vláda, založená na svobodné a všeobecné volbě všech venezuelských občanů; ústavní reforma, reprezentující národní*

¹⁰³ López měl silnou pozici především u starších a vysokých důstojníků, svázaných s Gómezem, obávajících se vzestupu mladých a vzdělaných konkurentů, produktu profesionalizace armády, uskutečněné, paradoxně, právě Gómezem.

vůli a vytvoření opravdu profesionální armády“.¹⁰⁴ Vojáci si nebyli jisti, zda vládu nesvrhnout sami, čistě armádní akcí a až poté přizvat do vlády civilní zástupce (přístup Pérez Jiméneze) nebo, zda od počátku zapojit AD (návrh poručíka Horacia López Conde), což bylo nakonec odsouhlaseno.

Jednání s vojáky se odehrávala bez vědomí prezidenta a viceprezidenta AD, Gallegose a Andrése Eloy Blanca. Spojením s vojáky a násilnou akcí by totiž Gallegos negoval velkou část svého uměleckého, ale i politického díla. Puč proti výrazně reformistické vládě, organizovaný ve spojení se středními důstojníky, by Gallegos vždy musel hodnotit jako akt barbarství, proti němuž v celém svém díle vystupoval a nemohl by ho pokládat za onu spořádanou cestu, o které mluvil na zakládajícím kongresu strany. Gonzalo Barrios, zapojený do vyjednávání s UPM, ujišťoval, že Gallegos se negociační neúčastnil. „*My, kteří jsme přijali tuto odpovědnost, jsme věděli, že on by nikdy nezaštitil nevyhnutelné násilí a když mě krátce před akcí pověřili trochu ho informovat a navrhnout mu odjezd do zahraničí, aby nebyl namočen v tom, co bylo nevyhnutelné, řekl mi přísně, že toto dobrodružství neschvaluje, ale že země se nevzdálí, neboť je připraven nést možná rizika, ačkoli je nevyvolal*“ (Gonzalo Barrios).¹⁰⁵

Barriosova vzpomínka i pozdější exkulpace řady členů AD ukazují, nakolik si byli vědomi problematičnosti svého rozhodnutí zapojit se do vojenského převratu se skupinou, jež o pár let později svrhla i jejich vládu. Paralelně s UPM přitom AD stále jednala s vládou, ve snaze rozdělit medinistické řady prosazením relativně samostatného Escalanteho do paláce Miraflores. Ale náhlé onemocnění kandidáta a nový Medinův návrh, počítající s kandidaturou Angela Biagginiho, daly AD záminku k opuštění jednání s medinisty a návratu k argumentaci, odmítající jakékoli nepřímé volby hlavy státu. Události pak byly akcelerovány vládním návrhem pozemkové reformy a zatčením majora Pérez Jiméneze, o jehož konspiraci vláda věděla.

18. října 1945 vzbouřenci obsadili Vojenskou Akademii a palác Miraflores, kde zadrželi většinu ministrů. Na Medinově straně stála především caracaská policie a narychlo vyzbrojené komunistické milice, zpočátku se domnívající, že puč přichází zprava, od skupiny kolem López Conterase. Část z nich však bojovala za Medinu i poté, co se k akci přihlásila AD. Medina, příliš slušný člověk pro danou situaci, odmítl plán četníků zaútočit na Akademii, jejímž šéfem byl dlouhých 17 let, neboť nechtěl být odpovědný za smrt mladých kadetů. Rebelové, naopak, neváhali 19. října provést

¹⁰⁴ Cit.dle Coronill, F.: *op.cit.*, s.128-129.

¹⁰⁵ Barrios, G.: *Gallegos político*. In: Týž: *La imperfecta democracia*. Centauro, Caracas, 1981, s168.

několik náletů na kasárny San Carlos, bráněné provládními silami. Když se k útoku na policii přidali i caracasané, nenávidící tuto instituci z principu, odmítl prezident nadále bojovat (puč si vyžádal asi 2500 obětí) a vzdal se. Týž den byla ustavena Betancourtem vedená *Junta Revolucionaria de Gobierno*, jejímiž členy byli *adecos* Leoni, Barrios a Luis Beltrán Prieto Figueroa, vojáci Carlos Delgado Chalbaud a Mario Vargas a nezávislý Edmundo Flores. Významný venezuelský politický analytik Gastón Carvalló, v rozboru „*mýtu 18. října*“ a zásadních dopadů této akce na další vývoj v zemi konstatoval: „*18. říjen svrhne ústavní vládu, přinese jednu diktatura a vyvolá demokracii, zprostředkovanou v sociálním paktu, nastaveném shora, v němž lidové sektory jsou komparsisty, bez žádných výhod, vyjma těch, pocházejících s velmi nespravedlivého rozdělení ropného bohatství*“.¹⁰⁶

II.4. Demokratické trienio a hegemonie AD

Svržení Mediny, označované jeho účastníky jako „Říjnová revoluce“, otevřelo cestu nejen ke zrychlené demokratizaci, ale také k naprostému odstavení post-gómezovského *modernizačního establishmentu* a jeho postupné graduální cesty sociálních a politických reforem, bez výraznější mobilizace shora. Betancourtova *Junta* se od počátku chovala velmi nesmiřitelně a lidem spojeným s bývalou vládou zabavovala majetky a stavěla je před soudy. Medina s Lópezem byli vyhnáni do exilu.

Politický režim období vlády AD, trvající až do dalšího puče v listopadu 1948, byl venezuelským politologem Juanem Carlosem Reyem nazván „*mobilizační populistický systém*“¹⁰⁷. Zatímco před svržením Mediny činil venezuelský elektorát pouhých 5% obyvatel, zavedením všeobecného volebního práva bez ohledu na pohlaví či gramotnost, narostl na 36%.¹⁰⁸ AD, početně nejsilnější nejorganizovanější strana (v roce 1941 měla zhruba 80 tisíc členů, v roce 1948 již skoro 500 tisíc¹⁰⁹), plně dominovala

¹⁰⁶ Carvalló, G.: *El mito del 18 de octubre*. In: Týž: *Clase dominante y democracia representativa en Venezuela*. Fondo Editorial Tropykos, Centro de Estudios del Desarrollo. Universidad Central de Venezuela, 1995, s.88.

¹⁰⁷ Cit.dle Molina Vega, J. – Pérez Baralt, C.: *Los procesos electorales y la evolución del sistema de partidos en Venezuela*. In: Alvarez, A.E.(ed.): *El sistema político venezolano: Cisis y Transformaciones*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996, s.202.

¹⁰⁸ Levine, D. – Crisp, B.F.: *Venezuela: The Character, Cisis, and Possible Future of Democracy*. In: World Affairs, Winter, 1999, Vol.161, s.135.

¹⁰⁹ Ewell, J.: *Venezuela since 1930*. In: Bethell, L.(ed.): *The Cambridge History of Latin America. Vol.VIII. Latin America since 1930. Spanish South America*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, 1991, s.743

politickou scénu a ve všech volbách konaných v tzv. *trieniu* (podle 3 let, kdy systém trval) získala přes 70% hlasů (viz.tabulka č.6).

Tab.6. Volební výsledky v demokratickém *trieniu*¹¹⁰

1946		1947		1948			
Národní ústavo- dárné shromáždění		Prezident republiky		Kongres		Městské rady	
Strana	% hlasů	Kandidát	% hlasů	Strana	%hlasů	Strana	% hlasů
AD	78,43	R.Gallegos (AD)	74,47	AD	70,83	AD	70,09
COPEI	13,22	R.Caldera (COPEI)	22,40	COPEI	20,28	COPEI	21,10
URD	4,26	G.Machado (PCV)	3,12	URD	4,51	URD	3,9
PCV	3,62			PCV	3,64	PCV	3,4
Jiné	0,42			Jiné	0,69		

Tato volební hegemonie, umocněná čistkou ve státním aparátu a obsazováním míst v klíčových institucích na základě stranické příslušnosti, vedla k širokému odporu k AD u jiných politických skupin, vzešlých z *Generace 28* a studentského hnutí 30. let. *Trienio* a jeho polarizovaná politická situace, přinesly vznik dalších 2 významných politických stran.

Bývalí stoupenci politiky generála Mediny, jimž bylo po převratu zakázáno fungovat pod starým názvem PDN, se zorganizovali do *Unión Republicana Democrática* (Demokratický republikánský svaz – URD). Do čela nové opoziční strany se později postavil výborný řečník a jedna z nejdůležitějších postav *Generace 28*, velmi ambiciózní Jovito Villalba. Strana se tak sice stala syntézou idejí a přístupu bývalého *modernizačního establishmentu* a *středostavovské kontra-elity*, ale zapojením silné osobnosti, realizující skrze ní spíše svůj osobní politický projekt a neochotné akceptovat ve straně konkurenci, se sama odsoudila k nízkým volebním výsledkům a nejisté politické budoucnosti. Výraznější úspěchy měla URD hlavně v Caracasu, pro AD vždy nejistějším, a byla to její aktivita, jež snížila zisky vládní strany v hlavním městě z 73% při

¹¹⁰ Sestaveno podle Molina Vega, J.-Pérez Baralt, C.: *Los procesos electorales y la evolución del sistema de partidos en Venezuela*. In: Alvarez, A.E. (ed.): *El sistema político venezolano: Crisis y Transformaciones*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996, s.204.

říjnových volbách 1946 (do Národního ústavodárného shromáždění) na 60% v prosinci 1947 (při volbách do Kongresu). Na celostátní úrovni byl propad AD podstatně nižší.¹¹¹

Katolické proudy, sdružené kolem Rafaela Caldery, se 13.ledna 1946 ustavily v *Comité para Organización Política y Elecciones Independientes* (Výbor pro politickou organizaci a nezávislé volby - COPEI). Strana se hlásila k „Říjnové revoluci“, ale spolu se zhoršováním vztahů mezi vládou a církví v důsledku snah AD sekularizovat školství, se COPEI dostávala do stále výraznější opozice vůči vládě, kterou AD označovala, za opozici vůči celému demokratickému režimu. Hlavní volební oporou COPEI byly tradičnější a katoličtější andské regiony, nezasažené tolik agitací AD a populačně i ekonomicky stabilnější.¹¹²

PCV byla po celé *trienio* rozdělena na dvě frakce. Skupinu kolem bratrů Machadoových a odborářských funkcionářů Miquileny a Quintera tvořili bývalí odpůrci úzké spolupráce s vládou, fungující od počátku roku 1945 pod názvem *Partido Comunista Unitario*. Druhá frakce, vedená Juanem Bautistou Fuenmayorem a fungující od roku 1944 otevřeně jako PCV, spolupracovala dříve otevřeně s Medinou¹¹³ a byla ochotná vyjádřit podporu i „pokrokovým aktům“ Betancourtovy vlády. Ve volbách do Národního ústavodárného shromáždění sice obě frakce prezentovaly sjednocenou kandidátní listinu a Fuenmayor s Gustavo Machadem získali poslanecká křesla, ale ani tzv.Kongres jednoty v listopadu 1946 nevedl k odstranění sporů, byť velká část odpůrců vstoupila do PCV, od té doby označované za „rudé komunisty“. Miquilena, Quintero a jejich frakce, zvaná „černí komunisté“, fungovali pod názvem *Partido Revolucionario Proletario*.¹¹⁴ Hlavní oporu měly komunistické tendence především v ropných státech Zulia a Anzoátegui.¹¹⁵

Ani jedna z opozičních stran však nedokázala čelit silné AD, mající v rukou vládu a spolupracující s armádou. Pro *adecos* byla podstatná především kontrola jí založené rolnické odborové organizace *Federación Campesina Venezolana* (Venezuelská rolnická federace -FCV), vedené členem strany Ramónem Quijadou. V roce 1947 AD ovládla i nově založenou zastřešující *Confederación de Trabajadores de Venezuela* (CTV). Tato kontrola odborů dala straně velkou moc, ale zároveň budila obavy u je-

¹¹¹ Blank, D.E.: *op.cit.*, s.135.

¹¹² Combellas Lares, R.: *Copei. Ideología y Liderazgo*. Ariel, Caracas, 1985, s.58-61.

¹¹³ 16.října 1945, dva dny před převratem, svolali komunisté mítink, na němž vedle obrazů Marxe, Lenina, Stalina, Bolívara a Zamory, figurovala i fotka generála Isaíase Mediny Angarity (!). Maza Zavala, D.F.: *op.cit.*, s.511.

¹¹⁴ Alexander, R.J.: *op.cit.*, s.260-263.

¹¹⁵ Blank, D.E.: *op.cit.*, s.137.

jích odpůrců, spatřujících v rolnické základně AD, posílené vládou projektovanou agrární reformou (která však nedosáhla hloubky návrhu prezentovaného Medinou), nebezpečí „mexikanizace“ venezuelské politiky a postupnou proměnu strany v jakousi PRI.

AD ani po volbách do Národního ústavodárného shromáždění v říjnu 1946 nepřibrala zástupce jiných politických stran, nehledě na fakt, že její lokální vůdci užívali pro získání rolnických hlasů často nečistých praktik nebo čistého alkoholu. Vůdci AD si nárokovali zásluhu na ustavení demokracie a všechny své odpůrce okamžitě stavěli do pozice gomezistických nedemokratů. Jakákoli veřejná stavba, jakákoli sociální reforma či vládní akt, byly neoddělitelně spojeny se symbolikou AD, která sama sebe prezentovala jako první opravdu nezkorumpovanou a svobody respektující vládu v dějinách země, ačkoli neváhala pozatýkat spoustu svých odpůrců. Demokracie byla spojována s politickým projektem jediné strany a kompromis byl považován za zradu. Betancourt v rozhovoru kolumbijskými novináři v únoru 1947 prohlásil: „*Řekli jsme, že lidu vrátíme ukradenou suverenitu. Způsob, jímž jsme splnili tento historický slib, představuje nejlepší příspěvek Říjnové revoluce důstojnosti republiky*“.¹¹⁶

Vláda sice prohloubila sociální a ekonomické reformy a postavila se tvrději k zahraničním ropným společnostem, ale v zásadě sledovala kurz Medinovy vlády a k radikálnějším krokům nesáhla, protože ani nemohla. Struktura venezuelské ekonomiky tehdy nedávala jinou možnost než korigovat daný kurz, ale jakékoli zásadnější odchylky od něj by vyžadovaly mnohem hlubší a patrně násilnější zásah do struktury hospodářství a společnosti, nerealizovatelný v situaci stále vyšší závislosti na exportu ropy a importu spotřebního zboží. Hlavní politické spory v *trieniu* se tak týkaly především čistě politických otázek, od obsazování funkcí, přes povyšování důstojníků, po využívání státních zdrojů pro politickou propagandu. Vláda AD byla stále silně zatížena způsobem, jímž se dostala k moci, tedy popřením svého základního kréda. První venezuelská demokracie nebyla výsledkem žádné shody, již dosáhnou soupeřící politické skupiny, které se časem naučí koexistovat, nýbrž produktem převratu a následných čistek a exilů. Sektářství AD vadilo nejen těm politikům, kteří v důsledku její hegemonie neměli přístup k funkcím, nýbrž stále více i jejím bývalým vojenským stoupencům.

¹¹⁶ Posada, J.: *Entrevista en el Palacio de Miraflores*. In: *Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra*. Catalá, Centauro, Caracas, 1975, s.92.

Problém demokratického uspořádání byl ve spojení režimu a jeho institucí nikoli se způsobem politické hry a ústavním uspořádáním, umožňujícím realizovat co nejširší paletu možných politických projektů, nýbrž s jednou konkrétní politickou silou a jejím programem. Při užití Schmitterovy typologie možných východisek z demokratizačních procesů, odpovídá venezuelské *trienio nekonsolidované demokracii*.

První přímé volby prezidenta ve venezuelských dějinách v prosinci 1947 vyhrál s přehledem Rómulo Gallegos, který tak v čele vlády nahradil Rómulo Betancourta, postavu stále více nenáviděnou, především v armádě. Po 18.říjnu 1945 musely vlády čelit nejméně 18 pokusům o násilný převrat.¹¹⁷ V posledním novoročním projevu ve funkci prezidenta vládní *Junty* sice Betancourt ještě musel pochválit ozbrojené síly, jež garantizovaly „*pacifistické směřování našeho lidu, dohlízejíc se zbraní v ruce na nevyzrálé pleticháře a posedlé apoštoly občanské války*“, ¹¹⁸ ale konspirativní hnutí se šířilo.

Armádní spojenci AD z roku 1945 byli zapojeni do spiknutí proti téže straně z řady důvodů. Kromě obav z hegemonie této strany, jež si v mexickém stylu mohla zajistit širokou podporu se v armádě projevovala výraznější tendence hrát v politice větší roli. Armáda posílila za 2.světové války, kdy získala řadu moderních zbraní, v souvislosti s angažováním země na straně Spojenců a také Betancourtova vláda, vděčná UPM za své nastolení, zvyšovala vojenské platy. Později vojáci ospravedlňovali svržení Gallegose i obavou z milic, jež měla AD chystat (což dokládali zbraněmi, údajně nalezenými v jejích sídlech¹¹⁹) a jimiž chtěla nahradit ozbrojené složky či omezit jejich moc.¹²⁰ Akci proti AD neodmítaly ani ostatní politické síly (především URD, COPEI a PCV) a vadit nemohla ani jiné faktické moci, ambasádě USA a ropným společnostem, která však v puči nebyla nijak přímo zapojena.

Gallegos se spoléhal na ministra obrany, Carlose Delgado Chalbauda a nedbal varování, že v čele konspirace stojí právě jeho důvěrník. 24.listopadu 1948 si ministra pozval do svého domu, zvaného *Marisela* (dle hlavní ženské hrdinky slavné *Doňi Bárbar*y) a ujištěn Delgadovo slibem loajality dal ministrovi rozkaz zatknout údajné vůd-

¹¹⁷ Coronill, F.: *op.cit.*, s.139.

¹¹⁸ Betancourt, R.: *Mensaje especial. Dirigido a la Nación con motivo del Año Nuevo en nombre de la Junta Revolucionaria de Gobierno por su presidente*. Imprenta Nacional, Caracas, 1948, s.5.

¹¹⁹ Po převratu byly zbraně opravdu v některých budovách AD nalezeny, ale většinou se jednalo o „kořist“ z října 1945. Část strany, vědomá si nebezpečí převratu se chystala klást ozbrojený odpor, ale šlo spíše o nereali- zovatelné plány.

¹²⁰ Zpětně pak reprezentanti Pérez Jiménezova režimu upozorňovali na situaci v Kostarice, kde Betancourtův spojenec a přítel Figueres, jehož *Partido Liberación Nacional* se blížila AD, zrušil armádu.

ce komplotu, Pérez Jiméneze a Luise Felipeho Lloveru Páeze. Místo toho se záhy po telefonu dověděl, že zatčena byla celá vláda kromě Delgado Chalbauda. Krátce po tomto šoku navštívil prezidenta velitel Vojenské Akademie, podplukovník Castro Gómez, oznámil mu pád jeho vlády a vyzval ho, ať si vybere zemi, do níž chce odjet. Betancourt se ukryl na kolumbijské ambasádě a spěšně odjel ze země.

AD nekladla prakticky žádný odpor (navzdory obviňování s paramilitárních sklonů) a tak její radikálnější člen, Domingo Alberto Rangel, mohl oprávněně konstatovat, že puč proti vládě byl „*telefonním převratem*“, který nebyl „*složitější než vojenská přehlídka*“.¹²¹

Nově ustavená 3 členná vojenská junta, s Delgado Chalbaudem v čele a Pérez Jiménezem a Lloverou Páezem jako členy, vydala 7.prosince 1948 dekret, jímž byla AD zakázána. Ve zdůvodnění byla strana mj. obviněna ze snahy „*vytvořit stát ve státě*“, čímž prý činila „*nemožným obnovení politické rovnováhy (...) a bránila svobodné a rovné soutěži demokratických institucí*“. Cílem „*provizorní vlády*“ bylo „*obnovit institucionální normalitu v zemi a eliminovat neregulérnosti, pramenící z politického nadržování, falšování legitimní funkce stran v rámci demokratického režimu a neoprávněného stranického využívání vládních funkcí*“.¹²²

Akce vojáků byla, v rámci Finerovy klasifikace, směsí snahy o obranu národních zájmů, ohrožovaných sektářskou vládou jedné strany a korporativního sebezájmu, v důsledku obav ze zvyšování vlivu AD v armádě a strachu z existence možných paralelních ozbrojených struktur. Vládní činnost měla být pouze přechodnou, s represivním potlačením jedné strany a transakční funkcí provedení úpravy v politické konfiguraci země. Až další vývoj režimu výrazně změnil toto původní schéma. Pučisté zpočátku akci interpretovali jako zásah proti AD a nikoli demokratickému uspořádání. Podobně jako v říjnu 1945 byla právě demokracie legitimizací vojenské akce. 27.listopadu prohlásil Delgado Chalbaud pro tisk: „*Junta Militar chce jasně doložit, že toto hnutí se žádným způsobem nesnaží o nastolení vojenské diktatury, ani otevřené ani skryté (...) Moc nebyla přebrána s cílem zničit demokratické*

¹²¹ Cit.dle Coronill, F.: *op.cit.*, s.142.

¹²² *Decreto N° 9 [del 7 de diciembre de 1948] por el cual se disuelve en toda la república el partido «Acción Democrática», se clausuran sus locales y se suprimen sus órganos y medios de publicidad y propaganda.* (<http://www.analitica.com/bitbliblioteca/ad/suspension.asp>)

*principy, nýbrž je efektivně naplnit a připravit volby, jichž se zúčastní všichni občané za rovných podmínek“.*¹²³

Junta nezakázala ani PCV, jejíž frakce „rudých komunistů“ dost dlouho váhala, zda se připojit k opozičním aktivitám, realizovaným svým hlavním konkurentem AD, a když tak učinili, byli exilovým vedením AD odmítáni. Stranický deník *Tribuna Popular* dlouho nerušeně vycházel. „Černí komunisté“ s vládou opatrně spolupracovali (především Rodolfo Quintero) a zajišťovali Delgadově *Juntě* loajální odbory, jež byly legální až do konce roku 1954.¹²⁴ Strana byla formálně zakázána v roce 1950 a řada jejích neodborářských členů zahynula při velmi tvrdých politických represích.

I ostatní konkurenti AD se k puči hlásili a schvalovali argumenty vojenské kliky. COPEI v prohlášení z 2.prosince 1948 připomněla, že po celé tři roky upozorňovala AD na, „*ničivé důsledky, nimž nutně povede sektářská politika, vedená exkluzivitou a ambicí jedné skupiny, řízená lehkovážnou vůlí, která udělala ze zvučle vládní systém“*. Křesťanští sociálové vyčetli AD mj. „*organizaci neregulérních milicí a rozsáhlou distribuci zbraní stranickým skvadram, s viditelným cílem vyvrátit veškerá ústavní pouta a nahradit, pro stranické účely, státní ozbrojené složky“*. Betancourt a jeho lidé byli oprávněně viněni ze zesměšňování opozice a vyhrožování, že bez nich se ve Venezuele nedá vládnout. V poslední části dokumentu COPEI prohlásila: „*Chyby, uskutečněné během tří let sektářstvím svrženého režimu, musí sloužit jako nezapomenutelný případ ve venezuelském vědomí. COPEI, která byla nejsoustavnějším kritikem těchto chyb, se nebude podílet na jejich opakování. Vlasti se otevírá nová možnost dobít si své místo“*.¹²⁵

Vedení URD, v zajímavém analytickém dokumentu vydaném 22.prosince 1948 (podepsaném Jóvitem Villalbou, generálním tajemníkem strany), spojilo listopadový převrat s událostmi října 1945, jimiž byla ukončena ústavní vláda a nastolen režim, který „*rozdělil zemi na dva nesmiřitelné tábory“* a držel se u moci „*systematickým falšováním, nátlakem a rozsáhlými podvody“*. Proto armáda „*jednající jako sjednocená síla“* svrhla vládu AD, která se nechala odstranit nejméně čestným způsobem v dějinách země, bez jediného odporu. URD, stejně jako v roce 1945, neoslavuje puč, ale také nehodlá do armády „*proniknout a ničit její jednotu a institucionální charak-*

¹²³ Cit.dle Stambouli, A.: *Crisis Política. Venezuela, 1945-1958*. Ateneo, Caracas, 1980, s.89.

¹²⁴ Alexander, R.J.: *op.cit.*, s.265-269.

¹²⁵ *Comunicado del Comité Nacional del Partido Copei ante el golpe del 24 de Noviembre de 1948 (2-12-1948)*. In: Stambouli, A.: *op.cit.*, s.240-245.

ter“. Hnutí z 24. listopadu by nemělo „znovu rozdělit zemi na vítěze a poražené“, veškeré akce „inspirované pomstou a vztekem musí být odsouzeny“.

Velkou část věnovali vůdci URD (a patrně především Villalba) nutnosti dalšího fungování politických stran v zemi: „*Instituce stran je esenciální v demokratickém režimu. Dějiny lidstva neznají případ jediné země, v níž by demokracie mohla fungovat za absence politicky organizovaných společenských sil. Tytéž dějiny nám ukazují, že tam, kde byly strany potlačeny, došlo k úpadku svobody a vážnému kolapsu ekonomického a společenského pokroku. Národy, jež jsou dnes v čele světa, jsou ty, v nichž jsou motorem politického života strany. Už před neúspěchem vedení Acción Democrática byla Venezuela více než století svědkem a obětí systému, charakterizovaného absencí stran. (...) A z velké části proto jsme zůstali tak pozadu (...) Pokud budou civilní síly eliminovány, což požadují, jak se zdá, někteří v Junta Militar, tak se ozbrojené síly automaticky změní v politickou frakci. To, co se snažilo provést sektářské vedení Acción Democrática, průnikem do kasáren z ulice, by se splnilo v opačném gardu, převedením vojenského násilí, jako jediné rozhodující síly v životě Venezuely, z kasáren do ulic*“.¹²⁶

Vyřazení vlády AD ze hry tak bylo ostatními politickými stranami považováno za nezbytnou podmínku obnovení demokracie v zemi a nastolení vojenské vlády, označující sebe samotnou za dočasnou nutnost, interpretovali *copeyanos* a *urredistas* jako vyřazení destabilizačního a sektářského faktoru z politické hry. Je otázkou, jak se mohli tak inteligentní lidé, jako Caldera a Villalba, domnívat, že demokracie v zemi může fungovat za paralelního vyřazení nejsilnější politické skupiny, ať už si o jejich vládních metodách a krocích mysleli, co chtěli. Ostatně, vzpomínky členů tehdejšího establishmentu, karikující oba politiky jako žadatele o jakákoli vládní místa se sice nemusí úplně zakládat na pravdě, ale jistou vypovídací hodnotu mají. Vojáci by nikdy nedovolili konání svobodných voleb za účasti nenáviděné AD, jelikož ta by je nutně musela vyhrát. Jakákoli soutěž bez AD by zase Venezuelu přiblížila post-peronistické Argentíně, v níž zákonem určená eliminace *peronistů* vedla k „*politickému patu*“, v němž měla každá politická skupina „*dost síly pouze pro vetování projektů, vytvořených jinými...*“.¹²⁷

¹²⁶ *Comunicado del Directorio Nacional del Partido Unión Republicana Democrática ante el Golpe del 24 de Noviembre de 1948 (22-12-1948)*. In: Stambouli, A.: *op.cit.*, s.246-254.

¹²⁷ Dí Tella, T.S.: *Stalemate or Coexistence in Argentina*. In: Petras, J. – Zeitlin, M.: *Latin America. Reform or Revolution?*. Fawcett Premier, Fawcett Publications, New York, 1968, s.249-250.

Rekonfigurace politických sil v rámci vojenského triumvirátu, který se svoláním voleb a obnovením ústavnosti v zemi nijak nespíchal, však rychle změnila situaci a postoj COPEI, URD a drtivé části PCV („rudí komunisté“ byli proti vojenské vládě záhy po jejím ustavení) nejen k diktátorské vládě, ale i k spolupráci se stále silnou ilegální AD.

II.5. Diktatura Marcose Pérez Jiméneze a cesta stran ke spolupráci

Původní naděje, že vojáci brzy svolají opravdu svobodné volby a předají moc jejich vítězi se ukázala lichou především po likvidaci nejmírnějšího člena triumvirátu, podplukovníka Carlose Delgado Chalbauda,¹²⁸ uneseného 13. listopadu 1950 za bílého dne, odvezeného mimo Caracas a zavražděného. Ze zločinu sice byl obviněn starý generál Rafael Urbina (účastník obsazení Cuaraca a vylodění v Coru),¹²⁹ ale za skutečného organizátora akce bývá považován člen „tvrdého jádra“ Junty Marcos Pérez Jiménez, stoupenec vojenské vlády a výrazného oslabení existujících stran.¹³⁰ Delgado měl nejprve nahradit významný lékař a úspěšný bojovník proti malárii Arnaldo Gabaldón, ale ten ještě než byl jmenován naprosto hloupě vyradil svůj vládní program, plán voleb a představy o konkrétních jmenování do funkcí (!), čímž se ze hry velmi rychle vyřadil. Nakonec funkci převzal člen *Generace 28* Germán Suárez Flamerich, ale skutečnou moc měl v rukou již Pérez Jiménez.

¹²⁸ Delgado Chalbaud „na armádní poměry velmi vzdělaný člověk, který studoval techniku ve Francii, byl dlouho stoupencem Rómulo Gallegose. I po akci z 24. listopadu se s ním pokoušel navázat kontakt a po Napoleónu Ordosgoitím (bývalém prezidentově tajemníkovi) mu poslal vysvětlující a patrně i omluvný dopis do kostarického exilu. Gallegos ho roztrhal a označil podplukovníka za Jidáše. Poté mu po Ordosgoitím poslal jako dárek nůž, „černý jako jeho svědomí“ a pro manželku bílý šátek („bílý jako barva AD“). Ordosgoiti, N.: *Gallegos, el poder y el exilio*. Editorial Domingo Fuentes, Caracas, 1984, s.116-117.

¹²⁹ Urbina se po akci schoval na nikaragujském velvyslanectví, ale byl předán policii a krátce poté zavražděn ve vězení. Alexander, R.J.: *The Venezuelan Democratic Revolution. A Profile of the Regime of Rómulo Betancourt*. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1964, s.40.

¹³⁰ Pérez Jiménez tato obvinění vždy popíral. Před svou smrtí v Madridu 10. října 2001, řekl v rozhovoru pro týdeník *Tal Cual* z dubna 1998, že mu Urbina poslal z ambasády lístek, kde uvedl: „to, co jsem udělal, jsem udělal pro Vás“. Pérez Jiménez mu prý opověděl: „Jaký carajo (raději nepřekládáno) Vás pověřil vraždou Delgada a jen náhodným zraněním Carlose Bacalao Lary?“. V roce 1998 Pérez Jiménez trval na své nevině („Mé přání bylo, aby Delgado pokračoval v čele vlády jako prezident a já v čele armády.(...) Mě jednou přičtou i smrt maršála Sucreho...“). Cit.z elektr.verze (<http://www.talcualdigital.com/ediciones/20001/10/10/p26s.htm>). Ani poslední velitel Pérezjiménzistické tajné policie, Rómulo Fermín Bermúdez, v knižním rozhovoru nevěří tezi o zapojení svého nadřízeného do vraždy a dokládá to i vzpomínkou na podobný názor Llovera Páeze, který s Pérezem nemíval dobré vztahy. Pérez Jiménez se mohl Delgada zbavit už mnohem dříve, přičemž to byl v podstatě on, kdo ho do funkce prosadil, navzdory pochybám podstatné části ozbrojených složek, pro něž byl prezident příliš umírněný a aristokratický. *Secretos de la dictadura, 1948-1958. Conversaciones de Régulo Fermín Bermúdez con Gonzalo Ramírez Cubillán*. Editorial Greco, Caracas, 1996, s.38-44.

Junta stále chystala volby, pro něž byl v dubnu 1951 schválen volební zákon, dávající volební právo a současně povinnost všem občanům nad 21 let, kteří měli zvolit ústavodárné shromáždění, z něž by vzešla dočasná vláda, chystající nový ústavní dokument. Pro vládního kandidáta, Péreze Jiméneze byla dokonce založena politická strana: *Frente Electoral Independiente* (Nezávislá volební fronta – FEI). Kampaň byla povolena od května 1952 a volby byly stanoveny na listopad, přičemž účast v nich byla zakázána AD a PCV. URD i COPEI naopak v zásadě nevěřily, že vláda by se v případě volební porážky, o níž nepochybovaly, podřídila voličskému rozhodnutí. O svém vítězství však byli přesvědčeni i vojáci, kteří před volbami bohatě využívali stále rostoucích státních prostředků k financování své kampaně a jimi otevřených veřejných staveb. Pérez Jiménez ostatně prohlásil: „*Víte, vlády v Latinské Americe nikdy neprohrají volby*“.¹³¹

Vláda na jedné straně povolila činnost politických stran, ale na straně druhé zesílila represí proti ilegálním strukturám AD a komunistů (resp. jejich nekolaborující části). 10 dní před ustavením *Consejo Electoral Supremo* (Nejvyšší volební rada), za účasti zástupců COPEI i URD, byl zatčen bývalý generální tajemník AD, Alberto Carnevali, který tajně pronikl do země. V červenci se mu sice povedlo uprchnout, ale v lednu 1953 byl zatčen znovu a v květnu téhož roku ve vězení zemřel. Nedlouho před listopadovými volbami byl v Caracasu zabit významný *adeco* Leonardo Ruiz Pineda. Předvolební proto situace stavěla AD do velmi složité situace. Otázkou bylo, zda má strana v situaci boje proti stále brutálnější faktické diktatuře stále udržovat paralelní boj proti svým bývalým odpůrcům z doby *trienio* a vyzvat své stále početné stoupence k absenci, a tím zhoršit nadějně výsledky především URD, nebo aktivní podporou legální opozice donutit režim kapitulovat či zavést otevřenou diktaturu. Původní rozhodnutí, jímž strana vyzvala své stoupence k ignorování voleb, bylo nakonec domácí složkou strany změněno na podporu pro Jóvito Villalbu a URD, která se v 50. letech poměrně přiblížila politickým pozicím AD. Spolupráci celé opozice navrhla i PCV.

K volbám 30. listopadu 1952 se zaregistrovalo 2.116.136 Venezuelců a jejich výsledky byly pro sebevědomou vládu šokem. Odhady dávaly URD celých 54 %, COPEI 15 % a vládní FEI pouhých 25 %, přičemž ve dvou obvodech nezískala ani jeden

¹³¹ Taylor. P.B.Jr.: *The Venezuelan Golpe de Estado of 1958: The Fall of Marcos Pérez Jiménez*. Institute for Comparative Study of Political Systems. Washington, 1968, s.45.

jeden hlas.¹³² Výsledky byly již 1. prosince oznámeny v tisku, zatímco zaskočení ministři a důvěrníci Pérez Jiméneze intenzivně jednali o možné reakci na nečekanou situaci. Již v noci 30. listopadu Alberto Carnevali radil vůdcům URD, ať okamžitě povolají své stoupence do ulic a nedají tak vládě čas na ráznou protiakci, ale ti se k podobné akci neodhodlali.¹³³ Mezitím se do kanceláře Pérez Jiméneze dostavilo na 30 až 40 důstojníků a vyzvalo ho nejen k neuznání volebních výsledků, ale i k přímému převzetí moci a odstranění rozděleného vedení. Ihned bylo zakázáno další zveřejňování výsledků hlasování a byla získána se podpora od velvyslance USA, bez níž by se podvod nemohl realizovat ani zdaleka tak snadno, jak se nakonec stalo.¹³⁴ Na 2. prosince, výročí převratu Ludvíka Napoleona, což neuniklo pozornosti, bylo nachystáno prohlášení plukovníka Marcose Péreze Jiméneze prezidentem. V telegramu, zaslaném vůdcům URD, Villalbovi a Ignacio Luis Arcayovi, Pérez Jiménez obvinil stranu ze spolupráce s AD a PCV, jejichž „volební triumf“ vážně poškodil „prestíž a pokrok národa“.¹³⁵ Plukovník tak vlastně explicitně uznal volební porážku. Když se krátce poté nechal prohlásit prezidentem, vyšly již nové „volební výsledky“, oznamující vítězství FEI s 578.000 hlasy, následované URD s 463.708 a COPEI se 138.003 hlasy.¹³⁶ Navzdory všemu, 15. prosince se vůdci URD, včetně Villalby, účastnili setkání u ministra vnitra Vallenilly Lanze (syna slavného sociologa), s nímž jednali o situaci v zemi. Na konci schůzky se naivní skupinka nechala zatkout, odvézt na letiště v Maiquetíi, naložit do letadla a deportovat do Panamy.¹³⁷ Jóvito Villalba poprvé a naposledy zvítězil v prezidentských volbách a nechal se armádou ponížít mnohem víc než jím tak kritizovaní *adecos*.

Nastolení otevřené diktatury Marcose Péreze Jiméneze, jedné z nejbrutálnějších v celé Latinské Americe té doby, ukončilo jednu etapu vývoje venezuelského stranického systému, který poprvé od post-gómezovského období přestal existovat a navíc, jeho reprezentanti byli podrobena čím dál většímu teroru. Tato zkušenost dala Betancourtovi, Villalbovi a Calderovi (který však zůstal v zemi i nadále) velký impuls při snaze zmírnit mezistranické rozdíly a postavit vzájemné vztahy více na vzájemné ko-

¹³² Salcedo Bastardo, J.L.: *Historia Fundamental de Venezuela*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1982, s.483.

¹³³ Alexander, R.J.: *The Venezuelan...*, s.42.

¹³⁴ Coronill, F.: *op.cit.*, s.156 – 157.

¹³⁵ *Telegrama del Ministro de la Defensa, Marcos Pérez Jiménez a Jóvito Villalba, en relación a los resultados electorales (2-12-1952)*. In: Stambouli, A.: *op.cit.*, s.282.

¹³⁶ Coronill, F.: *op.cit.*, s.158.

¹³⁷ Velásquez, R.J.: *1952: El golpe militar del 2 de diciembre*.

(<http://www.ultimasnoticias.com.ve/ediciones/20003/03/23/p33n1.htm>)

operaci než konfliktu, do něhož vtahují armádu jako arbitra stranických sporů. Část členů COPEI se sice v lednu 1953 účastnila práce Ústavodárného shromáždění, ale byli za to ze strany ihned vyloučeni.¹³⁸ Léta 1952-1958 pak byla pro stranu, která se jako jediná i formálně hlásila k pravici, obdobím kdy „zcela ztratila jakoukoli pravicovou vazbu“ a stala se „vlivnou lidovou silou“ (José Rodolfo Cárdenas).¹³⁹

Pérez Jiménezova vláda zásadním způsobem změnila úlohu armády v politice. Vojáci se do určité míry stali nositeli konkrétního politického projektu, byť velmi povrchně definovaného a jenom *ad hoc* realizovaného, což dodalo jejich vládě určitý programatický charakter, dle Finerovy typologie.¹⁴⁰ Zároveň byl výrazný i osobní zájem Pérez Jiménezze a jeho kliky, což režim blížilo Linzově definici *sultánského režimu*.¹⁴¹ Tomu by se režim blížil obrovskou korupcí a zvýhodňováním limitované skupiny osob, spojenými s řadou extralegálních aktů represe. Režim si nevybudoval žádné podpůrné instituce a byl tak řadě ohledů spíše určitou autoritářskou situací, s charakteristikami pouhé závorky v politickém vývoji, než hluboce a trvale působícím jevem ve venezuelském politickém životě, a to navzdory existenci vlastní ústavy, vypracované v roce 1953.

Vláda zpočátku nevadila ani venezuelské buržoazii, ani ropným společnostem, jimž oběma zajistila sociální klid a stabilitu, oběma skupinami tak ceněnou. Protikomunistická rétorika režimu, tak kontrastující s reálnou slabostí místní komunistické strany, natolik vyhovovala paranoikům v USA, že diktátor, před jehož koncentračními tábory v deltě Orinoka bledla obdobná zařízení ve většině zemí světa, obdržel od prezidenta Eisenhowera *Order of Merit*, za aktivity před i po nástupu do funkce(!). V únoru 1955 otiskl *Time* Pérez Jiménezův názor na politiku jeho zemi, který silně připomínal úvahy severoamerických „plánovačů“: „*Dělám vše proto, abych dal Venezuelcům vládu, jež se pro ně nejlépe hodí. Lidé ji mohou nazývat diktátorský režim, ale má ze-*

¹³⁸ Combellas Lares, R.: *op.cit.*, s.60.

¹³⁹ Cit.dle Combellas Lares, R.: *op.cit.*, s.60.

¹⁴⁰ Šlo o takzvaný *Nuevo Ideal Nacional*, vágně definovanou snahu ovládnout především fyzické prostředí země, stále minimálně využívané i obyvatelné. V deníku *El Herald* byla tato politika 8.září 1954 vysvětlena pod pseudonymem pišícími ministrem vnitra Laureano Vallenillou Lanzem, v článku *Bajo el signo del „ Bull dozer“*. „*Pokud něco charakterizuje současný politický režim Venezuely, je to traktor (...). Traktor je nejlepší spolupracovník vlády, nejušlechtilejší vykonavatel vysokého a ctihodného záměru transformovat fyzické prostředí (...). Traktor, tento symbol vlasti a vlády, ničí spoustu věcí. Včetně politických klubů, zvaných politické strany a jejich vůdců (...). Současná vláda země se domnívá, že většina našich současných problémů bude vyřešena inženýrsky. Bydlení, voda, komunikace, to jsou problémy, určené pro analýzu a odstranění techniky. Nový národní ideál zakládá svou mystiku na racionálně orientované práci. Pokládá základ technokracie, jejíž filosofie připomíná St.Simona a Stuarta Chase*“. Cit.dle Stambouli, A.: *op.cit.*, s.94-95.

¹⁴¹ Sám Juan Linz Pérez Jiménezovu Venezuelu mezi sultánské režimy řadí, byť uznává, že „*v té době venezuelská společnost již dosáhla úrovně komplexity, která nakonec učinila tuto vládu nemožnou, navzdory některým populistickým komponentům*“. Linz, J.J.: *op.cit.*, s.154.

mě ještě není připravena na demokracii, která přináší ohrožení svobody. Jsme stále v našich dětských letech a potřebujeme ohlávky (...) musíme mít vůdce, jenž ukáže cestu, aniž by byl rušen nutností získat si demagogickou popularitu“.¹⁴² Americký ministr financí George Humpreys diktátora chválil jako „hluboce vlasteneckého“ vládce, který z Venezuely udělal „příklad toho, co lze dokázat, když je soukromé podnikání podporováno klimatem ekonomické svobody“.¹⁴³ Přítel dobrých amerických přátel (Somozy, Trujilla, Franka) se patrně naivně domníval, že mu za jeho služby bude v USA někdo vděčen. O pár let později poznal i on, že se mýlil.

Režim si získal určitou popularitu chudých caracaských obyvatel programy zlepšujícími životní úroveň v chudinských čtvrtích (*barrios, ranchos*), jimž postavil mezi chatrčemi chodníky a toleroval nejen nepovolené stavby (jev v Latinské Americe nejen běžný, ale přímo nutný), nýbrž i nepovolené zavádění elektřiny. Hospodářská elita těžila především z velkého stavebního boomu, vyvolaného megalomanií diktatury, která dala zemi nejdelší lanovku na světě (v andské Méridě), zrekonstruovala Caracas, postavila největší důstojnický klub na světě či luxusní hotel na Monte Ávila. Zakázky byly zadávány dle odhadnutelného systému a spokojenost dlouho vládla na obou stranách. Rostly i zisky z ropy, mj. v důsledku korejské války a v letech 1951-1956 se příjmy státního rozpočtu zdvojnásobily. V roce 1956 se vláda dohodla se zástupci zahraničních ropných společností, kterým po těžkých jednáních udělila nové koncese na těžbu, čímž prolomila ustanovení Gallegosovy vlády z roku 1948, které jakékoli další koncese zmrazilo.

Režim tedy nevisel v naprostém sociálním vakuu a jeho legitimita se neopírala pouze o brutální represi. Tento svého druhu konsenzus však nestál na pevných základech žádné institucionalizované struktury ani hlubší víry v osobu diktátora. Šlo o náhodnou konfiguraci společných zájmů, umožňujících zainteresovaným stranám provést to, co Federico Brito Figueroa nazval *delikventní akumulací kapitálu*.¹⁴⁴ V okamžiku, kdy se ekonomická situace režimu zhoršila a vláda nebyla schopná platit za nasmlouvaná a provedená díla, ztratili venezuelští i zahraniční podnikatelé větší zájem držet represivní diktaturu u moci. Podobně na tom byly důležité sektory ozbrojených složek, odmítající se přímo podílet na represi, jíž přenechávali nenáviděné *Seguridad Nacional* (SN). Opět si stěžovali mladší důstojníci, narážející na přílišný vliv Pérez

¹⁴² Cit.dle Taylor, P.B.Jr.: *op.cit.*, s.3.

¹⁴³ Cit.dle Hellinger, D.C.: *Venezuela. Tarnished Democracy*. Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1991, s.96.

¹⁴⁴ Brito Figueroa, F.: *op.cit.*, s.154.

Jiménezových stoupců v armádě a tím i na omezenou možnost dosáhnout kariérního postupu. Kvůli represi se od režimu odvracela i církev, jejíž představitelé sice byli v ostrém konfliktu s vládou AD, ale v okamžiku, kdy se zdálo, že politické strany, a tudíž i COPEI, jsou připraveny k dohodě, začal se klérus proti diktatuře vymezovat otevřeně.

V této situaci řešil Pérez Jiménez problém vypršení svého mandátu počátkem roku 1958. Původní rozhodnutí svolat nové prezidentské volby, v nichž by očekávaným protikandidátem byl Rafael Caldera, poslední opoziční vůdce, který žil celkem nerušeně v zemi,¹⁴⁵ bylo na poslední chvíli změněno ve prospěch referenda. V něm byli občané dotázáni, zda souhlasí s programy veřejných prací, jež byly chloubou režimu, a s tím, aby současný držitel funkce prezidenta setrval na svém místě i v dalším volebním období. O tom, nakolik bylo referendum míněno, svědčí i fakt, že vláda lidem nenabídla naprosto žádnou alternativu.¹⁴⁶ Účastnit se směli všichni obyvatelé nad 18 let a poprvé také stejně staří cizinci, žijící v zemi alespoň dva roky.¹⁴⁷ Režim si vše pojistil: státní zaměstnanci nebo pracovníci společností s vládou obchodujících, měli den po referendu ukazovat volební lístek s nápisem „No“.¹⁴⁸ Konečné výsledky plebiscitu však byly definitivní rozbuškou již tak napjaté situace. Z údajně 2.924.985 účastníků se voličů, jich odevzdalo platné hlasy 2.738.972, z nichž bylo pro vládu 2.374.790 a proti pouze 364.182.¹⁴⁹

Opozice v zemi, vycházející ze starých stran, byla od 11. června 1957 sjednocena v *Junta Patriótica* (Vlastenecký výbor-JP), v níž se sjednotili nejen členové AD, URD a COPEI, ale i PCV. PJ vznikla z iniciativy člena URD Fabricio Ojedy a komunisty Guillerma Garcíi Ponce. Do vedení se později zapojili i Moisés Gamero z AD a Enrique Aristiguieta Gramcko z COPEI. Právě účast komunistů v projektu vedla

¹⁴⁵ COPEI byla i na sklonku diktatury legální. Caldera však odmítl režimu slíbit, že nepřijme podporu od zakázaných stran a byl zatčen. Tím si režim ještě více zneprátil církevní i ekonomickou elitu, pro níž Caldera stále představoval symbol konzervativního odporu proti AD.

¹⁴⁶ Alexander, R.J.: *The Venezuelan...*, s.49.

¹⁴⁷ Počet cizinců v zemi po konci 2.světové války rychle rostl. Zatímco v roce 1941 činil jejich poměr na celkové populaci Venezuely pouze 1.3%, v roce 1961 to už bylo 7%. (Ewell, J.: *op.cit.*, s.749). Právě imigranti byli po pádu režimu viněni ze spolupráce s diktaturou a útoky na ně a jejich majetek měly velký ohlas i v Evropě, především Itálii, z níž řada z nich pocházela. Wolfgang Larrazábal pak musel uklidňovat situaci. V rozhovoru pro italský časopis *Tempo* prohlásil: „Je zjevné, že vláda Marcose Péreze Jiméneze povolala cizince k volbám s čistě reklamním záměrem(...)Tato událost je však již minulostí a vyčítat si eventuální viny slouží jenom zpomalení sjednocení zájmů a sil, jež je nepostradatelná pro obnovení života v naší zemi“. Cit.dle Aguilar, S.: *La inmigración italiana y el plebiscito de 1957*. In: *Tras.Jornadas de Investigación Histórica*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1991, s.415.

¹⁴⁸ Alexander, R.J.: *op.cit.*, s.49.

¹⁴⁹ Stambouli, A.: *op.cit.*, s.100.

k velkým sporům v rámci AD, vedeným především podle linie domov versus exil. Zatímco mladí studenti z AD neváhali zapojit do jednotné fronty i komunisty, Betancourt a Leoni byli kategoricky proti, především z obav, jaké reakce by tato aliance mohla vzbudit u liberálních kruhů v USA, na jejichž podporu tolik spoléhali a u domácích podnikatelů, s nimiž udržovali intenzivní kontakt. Složitě bylo dosáhnout usmíření mezi AD na jedné a COPEI a URD na druhé straně. Betancourt v roce 1957 odmítal, že by se na sjednocené frontě podílela „malá komunistická strana, jejíž taktika i strategie jsou čistě její a jež nesdílí většinové politicky organizované názorové proudy“. Naopak, s URD a COPEI, „už udržujeme srdečné vztahy, vyjadřujeme si vzájemnou úctu, bez ohledu na přirozené rozdíly v doktríně a programu(...)“.¹⁵⁰ Méně radikálnější byli v odporu k PCV domácí vůdci AD, svázaní se zakladatelskou generací, Ruiz Pineda a Carnevali, oba dva oběti režimu. Ruiz Pineda kritizoval především Betancourtův návrh vyjádřit solidaritu se Spojenými státy v korejské válce.¹⁵¹ Významný exilový *adeco*, Gonzalo Barrios, v týdeníku strany *Venezuela Democrática* již v září 1955 napsal, že AD strana odmítá „směšovat anti-imperialismus s prosovětismem či anti-amerikanismem“. „ Ukazujeme negativní roli komunistických stran v latinskoamerických revolučních procesech, ale stejně i zavrženíhodné zapojení agentů amerických firem v korupci, jež obklopuje autokracie “.¹⁵²

Domácí opozice zareagovala na očekávané výsledky plebiscitu výzvami k akci. Ale byla to nespokojenost v armádě, která předešla mladé opozičníky. Už 31. prosince 1958 SN zatkla řadu důstojníků chystajících ozbrojené vystoupení proti režimu, čímž urychlila akci naplánovanou příslušníky leteckých sil, vedených plukovníkem Jejíkem Maríí Castro Leónem, kteří narychlo, bez dostatečného oznámení a zajištění lidové podpory, provedli 1.ledna 1958 ze základny Maracay několik náletů na vládní budovy a vojenská zařízení v Caracasu, jehož obyvatelstvo ani nevědělo, kdo za bombardováním stojí. Tanky, postupující z Los Teques na Caracas byly zablokovány na dálnici. Akce skončila fiaskem a její účastníci byli, kromě pilotů, kteří přeletěli do Kolumbie, pozatýkáni.¹⁵³ Již 9.ledna čelil Pérez pokusu o palácový převrat, který dokázal potlačit a ve snaze získat si co nejširší podporu z vlády propustil nenáviděného ideologa režimu Vallenillu Lanze mladšího a šéfa SN Pedro Estradu, čímž se hodně

¹⁵⁰ Osorio, L.E.: *Rómulo Betancourt: Historia de un político popular*. In: *Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra*. Catalá, Centauro, Caracas, 1975, s.169-171.

¹⁵¹ Stambouli, A.: *op.cit.*, s150.

¹⁵² Barrios, G.: *La doctrina de Accion Democrática*. In: Týž: *op.cit.*, s.142-143.

¹⁵³ Detailní popis lednových událostí v roce 1958 podává Taylor, P.B.: *op.cit.*, s51-56.

oslabil před dalším kolem konfrontace. Po Caracasu již obíhaly oběžníky JP a začal dvojtýdenní sled povstání, nepokojů a pouličních střetů, jež v té době snesly srovnání snad jen s maďarskými událostmi, ale s ohledem na fakt, že se nedaly nijak využít v propagandě studené války a byly namířeny proti antikomunistovi, vyznamenanému americkou vládou, nebyla jim věnována ani zdaleka taková pozornost.

Od 13.ledna se vedení boje pevně usadila JP a civilisté. Středostavovské a profesionální asociace vydávaly jeden manifest proti diktatuře za druhým (od *Colegio de Ingenieros de Venezuela* či *Gremio Médico del Distrito Federal* po *Asociación Venezolana de Periodistas*)¹⁵⁴ a zbylým stoupcům diktatury už bylo jasné, že za nimi nestojí prakticky nikdo. 21.ledna vyzvala JP k časově neomezené generální stávce, jíž se policie snažila na řadě míst potlačit. O den později se k povstalcům přidali i námořníci a vojáci a 23. ledna ve 3 hodiny ráno Pérez Jiménez odletěl do Dominikánské republiky, když se proti němu obrátili i velmi loajální plukovníci Roberto Casanova a Romero Villate, kteří měli velkou zásluhu na potlačení silvestrovského povstání, ale nechali se přesvědčit opozičně naladěným viceadmirálem Wolfgangem Larrazábalem, dosud také spíše konformistickým, že jim zajistí místa v chystané Juntě. Rodina diktátora opustila zemi tak rychle, že na letišti zanechala kufr s 2 miliony dolarů v hotovosti.¹⁵⁵ Novou vládu vytvořil právě Larrazábal, který z ní ihned musel odvolat, pod nátlakem JP, oba dva plukovníky.

Diktatura tak padla v důsledku lidového povstání a nikoli graduální - snad i volební - cesty, jíž tolik preferoval Betancourt¹⁵⁶. Režim nebyl žádného sjednaného přechodu schopen. Nejenže příliš personalisticky (sultánsky) založen a zkušenost ukazuje, že z podobných typů režimů jsou vyjednaná východiska vždy obtížná (z Latinské Ameriky uveďme Somozu či Trujilla), ale i jeho nedostatečná institucionalizovanost mu bránila provést jakékoli postupné kroky, vedoucí k vzájemně výhodnému, sjednanému předání moci (viz.podmínky sjednaného přechodu vypracované Mainwaringem a Sharem). Ve Venezuele však hlavní problém nepředstavovala personalistická vláda jednoho vojáka a jeho kliky, nýbrž hluboká ruptura mezi jednotlivými politickými stranami a skupinami, které své konflikty řešily povoláním armády jako arbitra politických patů.

¹⁵⁴ Prohlášení vydána v příloze ke Stambouli, A.: *op.cit.*, s.326-336.

¹⁵⁵ Coronill, F.: *op.cit.*, s.211-212.

¹⁵⁶ V přednášce na Stanfordu řekl v roce 1957 s výhledem na možné prezidentské volby v zemi: „Řekli jsme, že nerozpoutáváme revoluce a za vhodné pro Venezuelu považujeme to, co se stalo v Peru: rozhodnutí voličů“. Cit.dle Osorio, L.E.: *op.cit.*, s.169.

Právě východisko z této situace se hledalo nejpозději od roku 1953. Zatímco události ve Venezuele nabývaly na dynamice, v New Yorku se v prosinci 1957 sešli Rómulo Betancourt, Jovito Villalba a Rafael Caldera, za účasti zástupců podnikatelů¹⁵⁷ (Eugenio Mendoza a Mario Diez z venezuelské pobočky *First National City Bank*) a bez zástupců PCV, aby uzavřeli první dohodu o politické spolupráci v demokratické Venezuele. Tímto Paktem z New Yorku byl položen základ mnohem zásadnějšího Paktu z Punto Fijo.

Závěr

Období po Gómezově smrti bylo vyplněno dvěma základními politickými střety. První probíhal mezi postgómezovskou elitou, opírající se o stát a jeho rostoucí bohatství, neschopné či neochotné založit si funkční stranický vehíkl a mladou středostavovskou skupinou, zvanou *Generace 28*, z níž se postupně zrodí vědomí nutnosti stranické organizace a hlavní politické strany, fungující až do počátku 21. století. Na konci prvního střetu došlo, v důsledku nástupu generála Mediny a založení silné populistické a antikomunistické AD, k výrazné diferenciaci v rámci *Generace 28*. Poté, kdy se netrpěliví členové AD spojili se středními důstojníky do násilné akce proti vládě, sledující však podstatně odlišné cíle než oni, nastala bipolární politická situace, v níž se všechny relevantní politické síly vymezovaly vůči vládě AD. Ta si polarizovala situaci od samého počátku, především pronásledováním lidí, spojených s minulou vládou. *Acción Democrática* byla z více důvodů příliš silná na to, aby objektivně musela vyjednávat s opozicí, ale příliš demokratická na to, aby zavedla svou verzi mexického režimu.

Centralizace finančních prostředků v institucích venezuelského státu, daná monokulturní strukturou venezuelské ekonomiky, doplněná hegemonií Caracasu v politickém životě země (obnovené po letech nadvlády andského klanu), činila kontrolu státu klíčovým faktorem při realizaci jakéhokoli ambicióznějšího politického, ale i životního projektu (skrže klientelistické vazby). Obava, že kontrolou snadno získaných peněz a jejich redistribucí si AD, opírající se o venkov, zajistí dlouhodobou kontrolu vlády,

¹⁵⁷ Ti už tehdy preferovali odchod diktátora. Za vystoupení proti němu požadovali „garanci sociálního smíru, využití státních zdrojů v zájmu soukromého sektoru, protekcionismus v průmyslovém sektoru a (...) přímou participací svých lidí v exekutivním stroji“ (Carvalló, G.-Ríos de Hernández, J.: *Dominación burguesa y democracia representativa en Venezuela. Apuntes para evaluación de su funcionamiento*. In: Carvalló, G.: *Clase dominante y democracia representativa en Venezuela*. Fondo Editorial Tropykos, Centro de Estudios del Desarrollo. Universidad Central de Venezuela, s.45.

vedla zbylé dvě strany, slabou, personalisticky orientovanou URD a konzervativní COPEI, s pravicově autoritářskými tendencemi, k akceptování výsledků ozbrojené akce, která ukončila demokratické *trienio*.

Až další vývoj vojenské vlády, dovedl obě strany do striktně opozičního tábora (byť URD více než COPEI) a k formě určité spolupráce s AD, vrcholící v období diktatury Paktem z New Yorku. Šlo o ono dlouhé vyčerpání bojem, identifikované Rustowem, jako časté zahájení demokratizačního procesu, jež přivedlo donedávna nesmiřitelné protivníky k jednou stolu.

III.Ustavení a konsolidace paktu z Punto Fijo

Pakt z Punto Fijo, podepsaný po pádu Pérez Jiménezovy diktatury, jako dohoda mezi třemi politickými stranami, měl mnohem širší politický dopad a jeho vliv zemi trvali poté, co byly konkrétní ustanovení paktu naplněny. Implicitně se na něm podílely i jiné struktury než politické strany, byť i v nich byly strany silně zastoupeny. Některé charakteristiky Venezuely usnadňovaly implementaci dohody a její reálné naplnění, jiné naopak. Tato kapitola se bude opět koncentrovat především na politické strany a boj účastníků paktu, populistických polyklasistických stran, se stranami reprezentujícími výrazné osobnosti, snažící se personalistickým apelem získat, resp. znovuzískat moc. Kapitola tvoří celé jádro práce a končí vymezením let 1968 – 1970 jako období, v němž byla završena konsolidace venezuelské demokracie (která od počátku 80.let opět vešla do fáze dekonsolidace).

III.I. Venezuela, ropa a předpoklady demokracie

Již bylo zdůrazněno, že celkem nerušené fungování demokracie ve Venezuele, spojené s existencí silné *partitokracie*, bylo v Latinské Americe v zásadě ojedinělým jevem. Venezuela měla díky struktuře své společnosti a historickému vývoji určité výhody, jež politikům usnadnily ustavení režimu, postaveného na volné stranické kompetici. Absencí silné vrstvy velkých pozemkových vlastníků, na jejichž aktivitě by závisela celá ekonomika státu, se země přiblížila naplnění Mooreova předpokladu o neexistenci *reakční koalice*, namířené proti nižším vrstvám. Ani církve, v řadě případů přinejmenším retardér demokratizačních procesů, nebyla v zemi příliš silná, čímž s ještě výrazněji snižovala možnost ustavení ortodoxně konzervativní strany (na rozdíl od Kolumbie, nebo Chile). Nedemokratická pravice tak v zemi neměla přirozenou společenskou oporu. Spolu s existencí výrazné prostorové mobility v zemi, napomáhal tento fakt vzniku široce sociálně definovaných politických stran, s populistickým a nikoli monoklasistickým apelem.

Venezuela je také charakteristická absencí výrazných etnických *cleavages*. Většina obyvatel je ze 70% tvořena míšenci a naprosto dominantním jazykem je španělština. Podél etnických hranic se tak netvořily hranice mezi politickými skupinami a zemi nehrozila permanentní nadvláda kreolské elity, čímž nikterak nezastíráme existenci

rasových předsudků ve společnosti, ale na rozdíl od středoamerických zemí, se silnou vykořisťovanou indiánskou populací, se Venezuela mohla obejít bez oligarchické vlády, jež by nutně musela používat pro prosazení svých zájmů (opět vázaných především se zemědělskými exporty a semifeudálními vztahy na venkově, bránícími efektivní demokratizaci) nátlakových metod. Faktická neexistence indiánských jazyků usnadňovala vznik celkem homogenní společnosti, v níž neexistoval zásadní spor o hranice komunity a tudíž o identitu. Ostatně, ani venezuelská identita nebyla příliš silná, což opět dávalo politikům demokratického období šanci snáze ji formovat, bez nutnosti čelit řadě historických a nacionalistických předsudků.

Venezuela také nevykazuje existenci žádného hlubokého regionálního štěpení. Úpadek zemědělství jenom urychlil koncentraci obyvatel v pobřežním pásu. Ostré regionální konflikty a spory oblastních elit tak ve Venezuele 20.století, na rozdíl od Argentiny (Buenos Aires versus vnitrozemí) či Brazílie (jednotlivá města, sever versus jih), neměla místo. Jediné zřetelné regionální dělítko představoval konflikt mezi andskou klikou a caracaskou elitou, ale ani ten nezaložil hlubší a přetrvávající štěpení, byť andská zóna zůstává v mnoha ohledech specifická.¹⁵⁸

Velmi nízká míra společenské organizovanosti, slabost státu a jeho struktur i absence vlivných korporací v období 19.století i za Gómezovy vlády, tehdy známka hluboké zaostalosti a neexistence občanské společnosti, usnadnila demokratizaci země. Moderní venezuelský stát, občanská společnost a politické strany tak vyrůstaly paralelně a ve vzájemné závislosti. Strany, zpočátku budované jako vehikl politické účasti na rozhodování, jíž bránila striktně protidemokratická Gómezova vláda, se vymezením vůči této vládě stávaly nutně prodemokratickými, s programem demokratizovat i celý stát, jehož slabé struktury a mechanismy měly dobudovávat právě ony.

Venezuela tak ukázala, že hlavním problémem pro vybudování pluralitního politického uspořádání je nedostatek shody mezi relevantními politickými skupinami. Ve vzájemném konfliktu politických aktérů byla podstatná jejich snaha ovládnout neustále bohatnoucí stát, jehož příjmy pocházely z exportů ropy, respektive od zahraničních ropných společností. Ropa je pro venezuelský ekonomický a sociální vývoj naprosto klíčová. Arturo Uslar Pietri v jednom ze svých slavných esejů napsal: „*Ropa je fundamentální a prvotní fakt venezuelského osudu. Pro dnešní Venezuelu představuje nejdůležitější z národních problémů, jež země ve svých dějinách poznala. Je jako Mino-*

¹⁵⁸ Obecně je více konzervativní, s větším vlivem katolické církve, výraznější hierarchizací společnosti, s užívaním vykání i v běžném styku; právě to z ní činilo region, představující silné zázemí pro katolickou COPEI.

taurus ze starých bájí, ve svém labyrintu, zuřivý ohrožující. Životním úkol pro současnou Venezuelu nemůže být jiný, než produktivní boj s ropným Minotaurem. Vše ostatní ztrácí význam. Zda je republika centralistická či federální. Jestli voliči volí bílou /barva AD/ nebo jinou barvu. Jestli jsou budovány vodovody (...). Jestli dělníci vydělají 5 nebo 15 bolívarů (...). Všechny tyto otázky postrádají smysl. (...).“ Neboť vše je „podmíněno, determinováno, vytvořeno ropou“.¹⁵⁹

Ropa zároveň omezuje prostor politiků pro rozhodování, neboť země je jednak mnohem více závislá na vnějším prostředí (a to jak na pohybech cen suroviny, tak na vnějším tlaku od silnějších států) a jednak „závislost na ropných zdrojích vede k odlišnému typu institucionálního nastavení, petro-státu, který podporuje politickou distribuci renty“.¹⁶⁰ (Terry Lynn Karlová)

Bez kontroly státních institucí a pokladny je tak jakákoli úspěšná politika skoro nemožná, neboť obrovskou moc státní byrokracie, nebo ropných společností (ať soukromých či státních), nelze snadno substituovat z parlamentu. Pokud opozice není připuštěna k podílu na rozhodování, tak má tendenci nahradit aktuální státní moc, nejpravděpodobněji silou. Takový vývoj však v žádném případě nevyústí v demokracii. Výsledkem je pak buď ovládnutí státu jednou skupinou (různě strukturovanou a vymezenou), typický pro arabské státy, cyklus převratů a střídání různých typů vlád (Nigérie), nebo situace občanské války (Angola, s vědomím řady jiných okolností vedoucích ke konfliktu). Naprosto radikálním východiskem z celého dilematu může být jedině pokus o omezení či odstranění závislosti země na monokultuře, vyžadující však také násilnou cestu, v zásadě revoluční, těžko realizovatelnou vzhledem k odporu akomodovaných skupin a mezinárodního prostředí, stojícího především o stabilitu ropných zemí a ne jejich vnitřní konflikty.

Demokracie je tak v takovém státě ustavitelná patrně pouze cestou, co nejširší dohody, dávající všem relevantním sociálním skupinám určitý podíl na zisku redistribuovanému státem. Ve Venezuele byli dominantním společenským hráčem politické strany, ovládající i jiné instituce občanské společnosti. Pakt tak měl povahu víceméně explicitní mezistranické dohody.

¹⁵⁹ Uslar Pietri, A.: *Venezuela en Petróleo*. Caracas, 1948. Cit.dle Karl, L.T.: *The Paradox of Plenty. Oil Booms and Petro-States*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1997, s.73.

¹⁶⁰ Tamtéž, s.16.

III.2.Přechod k demokracii a vznik paktu

V post-pérezjimenistické Venezule byli roce 1958 4 hlavní političtí hráči (armáda, členové vnitřní opozice proti diktatuře z JP a komunisté, ekonomická elita, bývalá exilová stranická vedení). Nejméně konsolidovaným aktérem byla armáda, neschopná vypracovat koherentní hierarchicky ustavený (od nejvyšších po nejnižší důstojníky respektovaný) politický program. I armádou procházely rozpory existující v tehdejší společnosti a vojáci nebyli natolik sjednoceni, jako jejich kolegové v Brazílii či Argentině, intervenující o pár let později s programem hlubokých restrukturačních a sociálně-ekonomického prostoru. Levice byla silná především mezi námořnictvem, ignorovaným za Pérez Jiménezovy vlády (ale během 50.let navyšujícím kapacity). Jejím reprezentantem byl prezident vládního výboru, kontraadmirál Wolfgang Larrazábal. Pravice se koncentrovala kolem plukovníka Jesúse Maríi Castro Leóna, ministra obrany v Larrazábalově vládě, chronického spiklence, obávajícího se především obnovení demokracie, jíž si oprávněně spojoval s návratem Betancourta do důležitých funkcí. V červenci 1958 se Castro León pokusil svrhnout Larrazábala, ale puč selhal, mj.kvůli silnému lidovému hnutí, podporujícímu prozatímní vládu.¹⁶¹ Castro León požadoval především odklad voleb o celé 3 roky, patrně v naději, že zatím dojde k oslabení silné AD. Obava z návratu AD k moci držela část armády v pohotovosti, čehož si byl Betancourt dobře vědom a snažil se vojáky uklidňovat, že návrat k polarizaci *trienio* nehrozí a že AD nehodlá stavět ani stranické milice, ani dohlížet vyzbrojování lidových milic v bolívijském stylu.¹⁶²

Poněkud zklamání nástupem Larrazábala byli členové *Junta Patriótica*, požadující radikální řešení ekonomické krize, do níž se země na konci diktatury dostala a zapojení dosud vyloučených sektorů do politiky. JP se opírala především o stále rostoucí caracaskou chudinu, důsledek akcelerovaného agrárního exodu a hodlala soudně postihnout osoby, jež za bývalého režimu nelegálně zbohatly nebo se přímo podílely na represích. Požadavky JP tedy šly mnohem dále než byla akomodovaná elita ochotna připustit a představovaly ony zesílené nároky na politický systém, otevírající se

¹⁶¹ Puče 22.července se účastnili vojáci 7 z 8 větších kasáren v okolí hlavního města, ale námořní a letecké síly zůstaly loajální Larrazábalovi. Podobně tomu bylo i u dalšího pokusu v září 1958. Alexander, R.J.: *The Venezuelan Democratic Revolution. A Profile of the Regime of Rómulo Betancourt*. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1964, s.52.

¹⁶² Caballero, M.: *La gestación de Hugo Chávez. 40 años de luces y sombras en la democracia venezolana*. Catarata, Madrid, 2000, s.27. Rodríguez, F.: *Política, militares y democracia en Venezuela*. In: Alvarez, A.E.(ed.): *El sistema político venezolano. Crisis y transformaciones*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996, s.159-160.

v procesu demokratizace (Duraó Barroso). Spoluprací s komunisty se tato skupina odstávala do větších konfliktů s vedením mateřských politických stran, který otevřeně propukl v první polovině 60.let (viz.kapitola o guerillovém boji).

Za diktatury nebývale narostl vliv domácí venezuelské podnikatelské třídy, reprezentované především Eugenio Mendozou. Ustaveným reprezentantem venezuelských zaměstnavatelů byla *Federación Venezolana de Cámaras y Asociaciones de Comercio y Producción* (Venezuelská federace obchodních a výrobních komor a sdružení – FEDECAMARAS), založená již v roce 1944. Podnikatelská skupina navázala kontakt s Betancourtem a Villalbou už v roce 1957 a Mendoza se podílel i na podepsání newyorského paktu, čímž se otevřeně odvrátil od diktatury, za níž tolik jeho kolegů zbohatlo. Mendoza a spol. si uvědomovali, jaká rizika by jim hrozila od nastolení radikálnějšího režimu a proto se snažili co nejlépe vycházet jak s dříve nenáviděnou AD, tak i s Larrazábalem, do jehož *Junty* Mendoza vstoupil. Základním požadavkem domácího byznysu byl podíl na vládním hospodářském plánování, s cílem rozjet program industrializace a substituce importů, praktikovaný jihoamerickými vládami již od světové hospodářské krize.

Vedení tří hlavních politických stran, AD (Rómulo Betancourt), COPEI (Rafael Caldera), URD (Jóvito Villalba), čelilo několika klíčovým problémům. Po vzájemném usmíření se jejich aktivity musely napřít na znovudobytí jejich vlastních politických stran, což platilo především v případě AD a URD. Nutnost obnovit leninskou disciplinu, považovanou za základ fungujících stran a zbavit vlivu hrdiny ledna 1958, byla komplikována nejistotou o reálném rozložení sil v zemi. Larrazábal byl velmi populární u rostoucího caracaského obyvatelstva a disponoval státními zdroji. Venkovské oblasti, základna moci AD byly stále méně obydlené a mládnoucí populace již nebyla s *Generací 28* tak svázána. V jednom měli vůdci AD, COPEI a částečně i URD jasno. Venezuela potřebuje politické strany a nikoli personalistickou politiku, reprezentovanou Larrazábalem. V minulosti strany selhaly při pokusu ustavit stabilní stranický systém, ale v roce 1958 byly rozhodnuty nepřipustit opakování vývoje z let 1945-1948.

V předvečer prezidentských voleb, svolaných na prosinec 1958, se vůdcové nekomunistických stran sešli v Calderově vile *Punto Fijo*, v níž podepsali klíčový dokument venezuelského politického vývoje ve 20.století, tzv. *Pakt z Punto Fijo*. AD, COPEI, URD se v dokumentu shodly, že je nutné, aby se „*přirozené rozdily mezi stranami (...) kanalizovaly v rámci vazeb, postavených na soužití* (zvýraznil R.B.),

keré je dnes – víc než jindy – nutné rozšiřovat a garantizovat“. Fungování vzájemných vztahů se rozhodli postavit na dvou základních předpokladech:

1.) „*Jistotě, že volební proces a z něj vzešlé veřejné moci budou odpovídat demokratickým způsobům a opravdové svobodě volby“.* 2.) „*Garanci, že volební proces nejen odvrátí rozbití jednotné fronty, nýbrž ji posílí skrze **prodloužení politického příměří, depersonalizaci debaty**, vykořenění mezistranického násilí a definici norem, jež usnadní sestavení vlády a rozhodovacích orgánů tak, aby tyto zahrnuly rovnoprávně všechny sektory venezuelské společnosti, zainteresované na stabilitě Republiky, jako systému lidové vlády“.*

Paktem byla sjednána i budoucí „*vláda národní jednoty*“, v níž budou zastoupeny všechny signatářské strany, neboť „*osud venezuelské demokracie a stabilita našeho právního státu nutí proměnit obranou lidovou jednotu v jednotnou vládu, alespoň do té doby, dokud budou přetrvávat faktory, ohrožující republikánské úsilí, zahájené 23.ledna“.* Díky jednotné vládě bude odvrácena „*systémové opozice, jež by oslabila demokratické hnutí“.*¹⁶³

Součástí zlomové dohody byl i odkaz na minimální vládní program, jehož realizace a diskuze se také měla udržet v rámci „*limitů tolerance a vzájemného respektu, vyžadovanému vyššími zájmy lidové jednoty a politického smíru“.*¹⁶⁴

Minimální vládní program z 6.prosince 1958 pak byl snahou usmířit pakt s ostatními ustavenými zájmy, především s armádou, církví, podnikateli a odbory (podnikatelsko-odborářská dohoda, *Avimiento Obrero-Patronal*, byla podepsána již 24.dubna 1958).

Spolu s Ústavou z roku 1961 a konkordátem z března 1964 je Pakt z Punto Fija oprávněně považován za základní dokument venezuelského sjednaného přechodu k demokracii. Od jiných sjednaných *tranzicí* se venezuelská zkušenost liší faktem, že vyjednávání neprobíhala mezi zástupci režimu a opozicí, neboť Pérez Jiménez vládl silně personalisticky a nezanechal po sobě žádné ustavené struktury, jež by po jeho odjezdu mohly provést nějakou formu postupného uvolnění. Co zůstalo, byl vliv vojáků a zájmy byznysmenů, jež režim po určitou dobu uspokojoval. Tyto nesměly být v přechodu k demokracii ohroženy, pokud se země neměla vrátit do období bipolární politické konfrontace z *trienia*.

¹⁶³ *Pacto de Punto Fijo*. Cit.dle elektr.verze (http://www.analitica.com/bitbliblioteca/venezuela/punto_fijo.asp)

¹⁶⁴ Tamtéž.

Podstatné pro další fungování venezuelské politiky bylo vyloučení zástupců PCV z dohod, s odkazem na jejich vazby na vnější mocnost. Zde hrál roli nejen Calderův a Betancourtův odpor ke komunismu, jehož byla AD vlastně největším konkurentem, ale i nátlak USA, jež se k venezuelské demokratizaci stavěly celkem neutrálně, uklidněné předchozím působením Betancourta a Villalby v americkém exilu i faktem, že Larrazábal byl po tři roky námořním atašé ve Washingtonu. Američané tak nijak nepodporovali pokusy pravice o převrat (viz tabulka 13, s. 112) a dali Venezuele šanci ustavit vlastní formu reprezentativního režimu. Za Kennedyho vlády pak venezuelskou stabilitu přímo exaltovaně vychvalovali.

Shoda na základních pravidlech hry pak venezuelské politické hry však neznamenovalo, že by strany postavily jednoho kandidáta, který by ho reprezentoval navenek. V sousední Kolumbii se tradiční konzervativci a liberálové (strany s hlubokými kořeny v 19.století) v exilu, do něž je poslala vláda Rojase Pinilly, shodly na ústavním dodatku, založeném na principech *paridad* (parita) a *alternación* (alternace), vedoucí k rovnoměrnému sdílení moci a pravidelné rotaci ve funkci prezidenta republiky. V Kolumbii byly také „*všechny oficiální ospravedlnění založeny na nutnosti naučit obě strany, že způsoby kompromisu, vyjednávání a tlumení stranických vášní, byly požadavky opravdu demokratického systému*“.¹⁶⁵ Ale Pakt z Punto Fijo tak daleko nešel, mj. i z důvodů existence tří signatářů, z nichž AD a URD vycházely z podobných ideových pozic. Ale především, ambice Betancourta, Caldery i Villalby, spojené s velkou důvěrou v možnosti volebního vítězství, podobnou dohodu vylučovaly. Navíc, „*uspořádaný charakter venezuelské polity byl otevřenější právě pro takovou úroveň politického sporu a stranické soutěže, jíž kolumbijská Frente Nacional zakazovala*“.¹⁶⁶

Strany paktu však měly velkého protivníka ve Wolfgangu Larrazábalovi. Kontraadmirál byl politicky talentovanou osobou, která si získávala rostoucí oblibu i u členů JP, jimž zpočátku vadil zjevný oportunistus, s nímž se nakonec obrátil proti Pérez Jiménezevi. Larrazábal se stal důležitou osobou venezuelského přechodu, ale jeho zásadní osobní chybou – a patrně štěstím pro venezuelskou demokracii – bylo, že nevyužil své pozice šéfa vlády pro založení vlastní politické strany, která by se stala

¹⁶⁵ Martz, J.D.: *Party Elites and Leadership in Columbia and Venezuela*. In: *Journal of Latin American Studies*, Vol.24, 1992, s.93.

¹⁶⁶ Martz, J.D.: *op.cit.*, s.96.

vehiklem populistické politiky, již jeho vláda, s omezenými zdroji, prováděla. Tuto chybu si kontraadmirál uvědomil až v 60.letech.

Larrazábal si získal caracaské masy svým *Nouzovým plánem*, založeným především na veřejných stavbách, jimiž se vláda pokoušela oživit ekonomickou aktivitu a zvýšit zaměstnanost městských mas. Plán stál 400 milionů bolívarů a vládě zajistil výraznou popularitu v *barrios*.¹⁶⁷ 130 tisícům obyvatelů caracaských domů, postavených pro chudší lidi za diktatury, vláda odpustila nájemné, jež měly platit pouze „*pokud si to budou moci dovolit*“.¹⁶⁸ Vláda také podporovala kubánské revolucionáře, jimž zaslala zbraně. Pravici uklidňoval Larrazábalův chápavý postoj k pučistickým tendencím v armádě. Po červencovém pokusu byl Castro León sice donucen k rezignaci, ale jiný trest ho nečekal. Až po záříjovém povstání vyvinuly politické strany na *Juntu* tlak a ta oznámila, že účastníci jakýchkoli budoucích konspirací budou přísně potrestáni vězením a degradací.¹⁶⁹ Larrazábal, vědom si výhod, jež mu dávala kontrola vlády, projevil zájem o prezidentskou kandidaturu, ale zpočátku ji podmiňoval podporou od všech větších politických stran. Když ji nedostal, stal se prezidentským kandidátem URD, jejíž zakladatel, Jovito Villalba výjimečně ustoupil od svých ambicí a rozhodl se čelit silné AD postavením silnějšího kandidáta. Výraznou podporu získal admirál i u komunistů. COPEI kandidovala Rafaela Calderu, jehož stále levicovější postoje mu zajistily podporu 2 menších levicových stran. AD kandidovala Rómulo Betancourta, v té době nejkontroverznější osobu na venezuelské politické scéně. Jako jeden z kandidátů na funkci prezidenta se Larrazábal vzdal 14.listopadu funkce předsedy *Junty*, v níž ho nahradil Edgar Sanabria.

Volby, konané 7.prosince 1958, byly prvními opravdu soutěživými volbami ve venezuelské historii. Na rozdíl od roku 1947, kdy Gallegosova kandidatura za AD neměla reálnou konkurenci, v roce 1958 musel Betancourt svést těžký boj s Larrazábalem.

Pro volby se zaregistrovalo 2.913.801 voličů (z odhadovaných 3.335.460 lidí, kteří ze 7 milionové populace směli volit), z nichž nakonec volilo 2.684.949, přičemž absence u voleb činila 20,49%.¹⁷⁰ Výsledky (tab.7) přinesly vítězství Rómulo Betancourtovi, který se v únoru 1959 ujal funkce prezidenta. I ve volbách do Kongresu vyhrála *Acción Democrática* (tab.8)

¹⁶⁷ Hellinger, D.C.: *Venezuela. Tarnished Democracy*. Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1991, 97-98.

¹⁶⁸ Alexander, R.J.: *op.cit.*, s.60.

¹⁶⁹ Bigler, G.E.: *The Armed Forces and Patterns of Civil-Military Relations*. In: Martz, J.D.-Myers, D.J.(eds.): *Venezuela. The Democratic Experience*. Praeger, New York, 1977, s.121.

¹⁷⁰ Blank, D.E.: *Politics in Venezuela*. Little, Brown and Company, Boston, 1973, s.91.

Tab.7 Výsledek prezidentských voleb v roce 1958¹⁷¹

Rómulo Betancourt (AD)	49.2%	1.284.092 hlasů
Wolfgang Larrazábal (URD)	34.60%	903.479 hlasů
Rafael Caldera (COPEI)	16.20%	423.262 hlasů

Tab.8 Výsledek kongresových voleb v roce 1958

AD	49.5%
URD	26.8%
COPEI	15.2%
PCV	6.2%

Výsledky ukázaly sílu AD ve venkovských oblastech a menších městech. URD a hlavně Larrazábal, uspěli především v Caracasu a jiných větších městech (tab.9). Ovládli i caracaskou radnici v paralelních městských volbách. COPEI si vedla dobře jenom v andských státech Táchira a Mérida, svých tradičních volebních baštách. Volby v roce 1958 byly již druhým úspěchem URD. Zatímco v roce 1952 Villalbova strana vyhrála jako faktický reprezentant odporu proti vojenské diktatuře a určitý reprezentant stranicťví jako takového, v roce 1958 se podporou Larrazábala, za nímž stáli i komunisté, přiblížila personalistickému pojetí politiky a určitému antistranickému apelu. V dalších volbách se již ukázala síla COPEI, zatím stále příliš úzce definované a stigmatizované napojením na konzervativní síly. Naprosto očekávatelný byl špatný výsledek komunistů, kteří nikdy nedokázali výrazněji oslovit venezuelský elektorát, jehož levicové části dominovala AD a tehdy i URD s Larrazábalem.

Venezuela v této situaci měla štěstí ve své centralistické tradici, neboť s ohledem na fakt, že caracaské voličstvo tvořilo 17% celkového venezuelského elektorátu, země mohla opakovat osud tolika jihoamerických zemí, s permanentním konfliktem mezi

¹⁷¹ Sestaveno na základě Levine, D.: *Venezuela*. In: Weiner, M. – Ozbudun, E.: *Competitive Elections in Developing Countries*. American Enterprise Institute, Duke University Press, 1987, s.252-253. Salcedo Bastardo, J.L.: *Historia Fundamental de Venezuela*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1982, s.486.

Tab.8 Výsledek voleb v roce 1958 podle typu volebního obvodu¹⁷²

TYP OBVODU	BETANCOURT	CALDERA	LARRAZÁBAL
Metropolitní Caracas	13%	19%	68%
Obvod s dalšími většími městy	48%	13%	39%
Obvod s menšími městy	57%	16%	28%
Rurální obvod	66%	20%	15%

populistickými personalistickými vítězi ve velkých městech a zbytkem země, ovládaným stranami či konzervativnějšími skupinami. Centralizace státu, spojená s existencí disciplinovaných stran, doplněná o i nadále charakteristický rys venezuelských voličů, kteří v zásadě odevzdávali hlasy stejné straně v prezidentské i kongresové volbě, tomuto nebezpečí zabránila.

III.3.Konsolidace demokracie, konflikty uvnitř paktu a cesta k bipartismu.

Vítězstvím Rómulo Betancourta a nástupem předem dohodnuté koaliční vlády se situace v zemi nijak neuklidnila. Venezuela se demokratizovala v situaci ekonomické krize, permanentního nárůstu populace, rurálního exodu, rostoucí závislosti na vnějším ekonomickém prostředí a pokusů o vnější destabilizaci. Žádný ideální model tedy nesplňovala. Průběh venezuelské tranzice a konsolidace ukazuje důležitost role politických aktérů, vztahů mezi nimi a také strategie, jež bude volena.

Až do února 1961 neměla Venezuela demokraticky vypracovanou ústavu. Pravidla hry tak definovala především mezistranická dohoda a širší sociální pakt, na němž se podílely i FEDECAMARAS a stranami kontrolované odbory CTV (*Confederación de Trabajadores de Venezuela*). Při užití Weylandových modelů typů latinskoamerické politiky se tak Venezuela postupně přibližovala modelu *koncentrace*, stojícímu na respektování specifických zájmů a politice hierarchicky vedené odshora dolů. Formování tohoto režimu však bylo velmi složité. Betancourt musel nejprve přesvědčit armádu, že jí od jeho vlády nehrozí žádné nebezpečí a její zájmy budou respektovány. Prezident věděl, že má mezi vojáky řadu nepřátel. Když mu straníci radili, ať provede mezi důstojnickým sborem rychlou a masivní čistku, Betancourt namítl: „*To bych byl vyměněn já*“.¹⁷³

Velitel námořních sil v roce 1960, Carlos Larrazábal, vzpomínal na schůzku nejvyššího vojenského velení, konanou ihned po oznámení výsledků voleb, na níž vrchní velitelé

¹⁷² Hellinger, D.: *op.cit.*, s.95

¹⁷³ Rodríguez, F.: *op.cit.*, s.161.

jednotlivých složek hodnotili míru podpory, již má prezident u té které zbraně. Larrazábal zalhal, že u námořnictva je to 40 %, přičemž ve skutečnosti byla tak 20%. U ostatních složek byla ještě nižší.¹⁷⁴ Betancourtova vláda čelila třem větším pravicovým pokusům o puč a nebýt vypuknutí guerillového boje a městského terorismu, bylo by jich patrně více. Manuel Caballero popsal Betancourtův postoj k vojákům a způsob, jímž s nimi komunikoval: „...v jeho mluvě se nikdy neobjevil obrat, který by mohl být interpretován jako vzdálení se od uniformovaných lidí a už vůbec ne jako pohrdání. Tak se o něj nestarala 'vojenská kancelář', ale 'má vojenská kancelář' (...) Betancourt se tehdy rozhodl ukázat, že civilní režim se může o vojáky starat lépe, než tak činily diktatury“.¹⁷⁵ Investice do armády se zvyšovaly, stejně jako sociální postavení důstojníků. Armádu se tak v průběhu 60.let povedlo podřídit politickému vedení, byť za cenu tolerování řady korupčních praktik a dalších neregulérních aktivit. Shodu s ozbrojenými silami nenarušilo ani stíhání Pérez Jiméneze, vydaného ke stíhání Kennedyho vládou v roce 1963 při naprosto bezprecedentním rozhodnutí učiněném americkou administrativou. Diktátor byl souzen za finanční machinace až do roku 1968, kdy mu byl trest prominut za léta strávená ve „vazbě“ a Pérez Jiménez tak mohl odjet do exilu ve Španělsku. I na procesu proti bývalému prezidentovi je vidět změna politického stylu, uplatňovaného staronovou vládou AD. Po svržení Mediny byly rozjety procesy proti lidem, spojeným s jeho a Lópezovo vládou, přičemž oběma ex-prezidentům, na poměry země velmi slušným politikům, byl zabaven majetek. (V rámci usmíření byl López v 60.letech jmenován doživotním senátorem). Nyní sloužil ex-diktátor jako obětní beránek.

Postupné eliminaci armády jako destabilizačního faktoru napomohlo i vnější vměšování do venezuelských záležitostí, které ve vojácích budilo větší pocit sounáležitosti s vládou. Vedle Kuby, podporující guerillový boj (viz.kapitola 4), se proti Betancourtově vládě angažovala především Trujillova Dominikánská republika. 20. června 1960 se Trujillovi agenti pokusili o atentát na prezidenta. Tato akce, vedená proti americkému spojenci, patrně urychlila konce dominikánského diktátora, zjevně zlikvidovaného na popud CIA.

Betancourt se snažil především o kompromis s ustavenými mocemi, jež jeho stranu již jednou násilně sesadily. Nalevo od AD dle jeho koncepce již nemohla být žádná demokratická strana. Poučen chybami z *trienia* užíval prakticky v každém svém projevu demagogii odmítající formulku a chválil svou graduální, nerevoluční cestu. Vě-

¹⁷⁴ Tamtéž, s.163.

¹⁷⁵ Caballero, M.: *op.cit.*, s.28.

dom si podmíněnosti podpory, jíž se mu dostávalo od podnikatelů a armády, nedělal nic, čím by je dráždil. Tutéž politiku aplikoval směrem ke Spojeným státům, v jejichž vládě našel cenného spojence.

Ale nepříjemné problémy pro pakt přicházely zevnitř. Především AD byla od sklonku 50.let hluboce rozdělenou stranou. Vedle stranické levice, složené z mladých bojovníků proti diktatuře (viz.kapitola o guerillové válce), která se v dubnu 1960 osamostatní jako MIR, byla AD rozdělena především na tzv.starou gardu a frakci ARS. „Stará garda“ byla tvořena muži, kteří pocházeli buď z *Generace 28*, nebo s podíleli na zakládání strany ve 30. a 40.letech. Vedle Betancourta do ní náleželi předseda Kongresu Raúl Leoni, vůdce parlamentní frakce AD Gonzalo Barrios, Luis Beltrán Prieto (pozdější odpadlík)a ekonomický expert strany Carlos D’Ascolí. Proti této skupině stála neformální frakce, posměšně nazývaná Skupina ARS (dle jedné PR agentury, jejíž heslo bylo: „*Nechte nás myslet pro Vás*“), vedená senátorem Raúlem Ramosem Giménezem. Vedení strany bylo kritizováno za příliš pomalé tempo, s nímž byly prováděny jednotlivé reformy. Situace se postupně zhoršovala a v prosinci 1961došlo k naprosto paradoxní situaci, když na jednání výkonného výboru AD Ramos Giménezovi stoupenci vyloučili Leoniho, Barriose a Beltrána Prieta ze strany, což vyloučení samozřejmě odmítli. V lednu 1962 se sešly dva „autentické“ Kongresy AD, přičemž na „betancourtovském“ byl do čela AD zvolen Leoni, s Jesúsem Paz Galaragou jako generálním tajemníkem, zatímco frakce ARS si zvolila za předsedu Ramose Giméneze.¹⁷⁶

Pro vliv AD v zemi bylo špatné, že s rebely se nespojila pouze velká část mládežnické frakce AD, ale také vlivný předseda zemědělských odborů (*Federación Campesina de Venezuela* – FCV) Ramón Quijada, čímž byla ohrožena hegemonie AD na venkově, umocňovaná prováděnou agrární reformou. V této situaci však záhy zafungovaly mechanismy paktu a mezistranické solidarity a na 2.Kongresu FCV, konaném v roce 1962 se zástupci AD a COPEI dohodli na sesazení Quijady a dosazení loajálního Armanda Gonzáleze, za použití vládních peněz.¹⁷⁷ Tím rolnictvo zůstalo i nadále pevnou základnou AD, navzdory zpochybňovaným úspěchům agrární reformy, a rolníci byli i nadále svázení do rozbouřeného Caracasu, jako protiváha protivládních manifestantů.

¹⁷⁶ Alexander, R.: *op.cit.*, s. 80-83.

¹⁷⁷ Blank, D.E.: *op.cit.*, s.228-229.

Odpadlíci od AD nejprve fungovali pod názvem AD-ARS, později AD v opozici, ale navzdory počátečnímu úspěchu se jim nikdy nepovedlo stranu výrazně ohrozit a ve volbách v roce 1963 získali pouhá 2 % hlasů (oslabila je i další Quijadova dezerce, když se známý odborový vůdce a „levičák“ přidal k pravicovému Uslarovi Pietrimu).¹⁷⁸ Za revoltou je často spatřován především osobní zájem Ramose Giméneze, který si chtěl zajistit stranickou nominaci pro další prezidentské volby. Přesto, v mezidobí, se ARS stala, skrze své poslance, spolu s URD, velkou překážkou při schvalování vládních návrhů.

COPEI se v 60.letech postupně vypracovávala do pozice druhé nejdůležitější politické strany, vytlačující z této pozice personalistickou URD. Ačkoli slabá v dělnickém hnutí, napojením na AD dostala strana vždy důležité posty v CTV. Toto posilování strany je nutno dát do celkových souvislostí vývoje latinskoamerického katolicismu, levicově orientovaného a i změn v církvi, k nimž došlo v 60.letech. COPEI měla i svou *Juventud Revolucionaria Copeyana* (Revoluční mládež COPEI), v níž se hodně angažoval Luís Herrera Campíns, značně inspirovaný chilskou křesťanskou levicí a Radomiro Tomicem.¹⁷⁹

URD se od paktu stále více vzdalovala, úměrně s tím, jak se snižoval její reálný vliv na dění v zemi. Strana měla problém nejen se svým ambiciózním předsedou, který z ní učinil vehíkl svých osobních politických zájmů, ale i s politickou orientací, blízkou silné AD. Villalba se od projektu AD vzdálil a ve 40.letech byl senátorem za medinistickou PDV. Na sklonku 50.let byla URD na určitém rozcestí a vliv v ní získala ex-komunistická frakce, složená z bývalých „černých komunistů“, jejichž člen Luis Miquilena se stal tajemníkem stranické organizace. Ani straně se nevyhnulo generační štěpení a její člen, Fabrizio Ojeda se stal jedním z nejvýraznějších vůdců guerillového boje, za což zaplatil životem. V Betancourtově vládě měla strana 4 ministry a přesto dávala často najevo nesouhlas s vládní politikou, především s Betancourtovým rozhodnutím zastavit Larrazábalův *Nouzový plán*, hodně ceněný především caracaským obyvatelstvem, na které se právě URD tolik spoléhala. Vrcholem však byl střet o vládní politiku ke Kubě. Už v srpnu 1960 ministr zahraničních věcí Ignacio Luis Arcaya odmítl podepsat protikubánskou deklaraci OAS, připravenou na summitu v San José. Betancourt ho okamžitě sesadil a nahradil velvyslancem ve Spojených

¹⁷⁸ Alexander, R.J.: *op.cit.*, s.83

¹⁷⁹ Ewell, J.: *Venezuela since 1930*. In: Bethell, L.(ed.): *The Cambridge History of Latin America. Vol.VIII. Latin America since 1930. Spanish South America*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, 1991, s.766.

státech, Marcosem Falcónem Briceñem. Po návratu do Caracasu byl Arcaya vítán jako hrdina a Jóvito Villalba prohlásil, že deklarace OAS je „*prásknutím Monroeovy doktríny a obsahuje elementy mccarthyismu*“.¹⁸⁰ Z vlády se však strana stáhla až v listopadu 1960 a začala proti vládě tvrdě vystupovat, v jednom bloku s PCV a MIR, byť se sama definovala jako loajální opozice, v rámci paktu. Její tisk však tvrdě napadal vládu a občas i chválil násilné akce proti ní. Přitom v srpnu 1962 polooficiální stranický deník *La Hora* chválil i pravicově orientovaného Castro Leóna jako patriota, pronásledovaného despotickým režimem.¹⁸¹ Tato politická schizofrenie strany byla ukázkou problematické ubikace strany mezi marxistickou levicí, s níž spolupracovala a liberální pravicí, k níž se tak rád hlásil Villalba. Radikální levice byla ze strany postupně vyloučena a tak se URD od roku 1964 zase hlásila k paktu a vrátila se do Leonih vlády, aniž by však z této pozice dokázala více vytěžit.

Pakt však čelil také opozici zvnějšku, koncentrované především v *ad hoc* zakládaných osobnostně založených hnutích, která v 60. letech dokázala v každých volbách získat nezanedbatelné počty hlasů. Tyto tzv. „*volební fenomény*“ se opíraly především o caracaské obyvatelstvo, odmítající AD i COPEI. Všechna tato hnutí však byla narychlo sestavenými koalicemi různých protichůdných zájmů, bez stabilní organizační struktury a bez přístupu k vládním penězům. Od stran paktu se lišila nízkým vlivem v odborech, profesních asociacích a zájmových sdruženích. Navíc, jejich ambiciózní vůdci se nedokázali prakticky nikdy dohodnout na vzájemně výhodné spolupráci.

Pro pakt byly klíčovou zkouškou síly volby v prosinci 1963. V situaci neustálých nepokojů v hlavním městě, teroristických aktivit a volání PCV a MIR po absenci, se pakt musel utkat se silnými vyzyvateli. Dle již platné Ústavy (schválené v roce 1961) byla nemožná okamžitá re-elekce prezidenta. AD a COPEI původně zvažovaly postavení společného kandidáta, ale nominaci AD vyhrál pro COPEI nepřijatelný Raúl Leoni, čímž tato možnost padla. Zvnějšku byla vláda vyzvána Wolfgangem Larrazáballem, který pro svou kandidaturu využil o pouhý rok dříve založenou *Fuerza Democrática Popular* (Lidová demokratická síla -FDP).¹⁸² Ale skutečným *volebním fenoménem* roku 1963 se stal Arturo Uslar Pietri, kandidující za IPFN (*Independientes para el Frente Nacional*), z níž se po volbách stala *Frente Nacional Democrático* (Ná-

¹⁸⁰ Ameringer, Ch.D.: *The Foreign Policy of Venezuelan Democracy*. In: Martz, J.D.-Myers, D.J.(eds.): *op.cit.*, s.339.

¹⁸¹ Alexander, R.J.: *op.cit.*, s.101.

¹⁸² FDP založil Jorge Dáger, původně člen AD, poté MIR.

rodní demokratická fronta-FND), jež byla určitým mluvčím části ekonomické a společenské elity, vystrašené úpadkem Betancourtovy popularity a obávající se úspěchu radikální levice. Jádrem FDP byla Uslarova malá strana, jejímž členem byl i syn generála Mediny, čímž chtěl Uslar ukázat svou vazbu na tehdejší politický projekt a distanc od situace vytvořené pučem v roce 1945. Fronta disponovala solidními finančními prostředky, díky nimž mohla vyvážit sílu vládních stran a její kandidát byl často v televizi. Ramón Quijada sliboval Uslarovi statisíce rolnických hlasů, čímž by se strana vyvázala ze své přílišné vazby na nestálý městský elektorát.

Kandidatura dvou silných osobností, vymezujících se vůči paktu, s oživením vzpomínek na jiný politický styl (medinismus, provizorní vláda a její sociální politika), pakt paradoxně posílila. Situaci *outsiderům* komplikoval i fakt, že na prezidenta se tentokrát rozhodl opět kandidovat také Villalba. Pokusy Ramose Giméneze přesvědčit Larrazábalu a Villalbu, aby se vzdali své kandidatury ve prospěch Uslara, neuspěly a tak se voleb rozhodla zúčastnit i on sám (nakonec dostal zanedbatelných 66.880 hlasů)¹⁸³

Výsledky prezidentských a parlamentních voleb nakonec znamenaly pro pakt velký úspěch, když obě vládní strany získaly dohromady přes 50% hlasů. Ani vysoké volební zisky pro URD není možné považovat za anti-puntofijistické. Propad *outsiderů*, navzdory jejich masivní kampani, postavené na kritice stran a stranictví, institucí údajně neschopných řešit problémy, ukázal spíše na problém personalistického pojetí politiky a osobnostně založených politických apelů.

Tab.9. Výsledky prezidentských voleb v roce 1963¹⁸⁴

Raúl Leoni (AD)	33.4%	957.574 hlasů
Rafael Caldera (COPEI)	20.2%	589.177 hlasů
Jóvito Villalba (URD)	17.5%	551.266 hlasů
Arturo Uslar Pietri (IFPN/FND)	16.1%	469.363 hlasů
Wolfgang Larrazábal (FDP)	9.4%	275.325 hlasů

¹⁸³ Salcedo Bastardo, J.L.: *op.cit.*, s.487.

¹⁸⁴ Sestaveno na základě Levine, D.: *op.cit.*, s.252-253. Salcedo Bastardo, J.L.: *op.cit.*, s.487.

Tab.10. Výsledky kongresových voleb v roce 1963

AD	32.7%
COPEI	20.8%
URD	17.4%
IFPN/FND	16.1%
FDP	9.4%

Obyvatelé *barrios*, „tvůrci“ *volebních fenoménů* v roce 1958 a 1968 nebyli intelektuálem Uslarem příliš osloveni, Larrazábal mezitím trochu upadl v zapomnění (nechal se poslat jako velvyslanec do Chile, při jedné z mnoha eliminací paktu nepohodlných osob). Uslar sice v Caracasu vyhrál se 42%, ale v porovnání s Larrazábalem v roce 1958 byl o mnoho více závislý na urbánní střední třídě. Larrazábal pak byl v metropolitním Caracasu druhý, patrně s podporou části stoupenců zakázané PCV.

Zcela selhala strategie tehdy ilegální levice, vyzývající k bojkotu voleb. Celková absence u voleb činila 26,45 %, přičemž aktivní absence (za tu je považováno procento voličů, kteří se k volbám zaregistrovali, ale nakonec se nedostavili) byla pouhých 9,15 % voličů, tedy ani ne o 2 % více než v prvních volbách.¹⁸⁵ Bílých hlasů a neplatných hlasů bylo odevzdáno 197.708, tedy 6,46 %, sice o dost více než v roce 1958 (104.732 a 3,90 %), ale skoro stejně jako roce 1968, kdy už levice kandidovala (kvůli vzrůstu počtu obyvatel činil absolutní počet 229.739, tvořících 5,87 %).¹⁸⁶ Do řad PCV a MIR zanesl tento fakt paniku, neboť se ukázalo, že země se k zastupitelské demokracii spíše přiklání, než odklání.

Vítězstvím paktu však nemíníme, jenom úspěch vlády AD a COPEI. Vyhrál celkový konsociační styl politiky, postavený na dohodě hlavních politických stran o způsobu vzájemné komunikace, spolupráci zaměstnavatelů a stranické kontrole odborů. (Spolupráce s byznysem zaznamenala v roce 1963 určitý krizový moment, když jeho část podpořila Uslara). Ale pro každou z vládních stran znamenaly volby v roce 1963 něco jiného. AD opět zvítězila, udržela si pozici nejsilnější venezuelské politické strany, eliminovala z parlamentní politiky své radikálně levicové křídlo (MIR) a oslabila dopad rozchodu se skupinou ARS. Ale Leoniho vítězství ani zdaleka nedosahovalo 50 %, jimž se blížil Betancourt a fakt, že skoro 70 % voličů hlasovalo proti vládnímu

¹⁸⁵ Odhadovaný počet potenciálních voličů byl v roce 1963 4.072.292 z 8.200.000 obyvatel. Zaregistrovalo se jich 3.367.787. Blank, D.E.: *op.cit.*, s.91.

¹⁸⁶ V Kolumbii, za systému Národní fronty, činila absence ve volbách v roce 1964 celých 60%, v Mexiku týž rok nepřišlo „volit“ 33%, i v konsolidované Chile činila absence 13%. Tamtéž, s.92.

kandidátovi, znamenal v prezidentském systému podstatný problém.¹⁸⁷ Leoni neměl ani příliš silnou podporu u Betancourtovského křídla, které se stavělo proti jeho nominaci, prosazené především levicovějším, odborářským křídlem strany. Na rozdíl od Betancourta, prosazujícího spolupráci s COPEI, přesně v duchu neformálně reformulovaných pravidel paktu, radikálnější Leoni preferoval spíše koalici s Villalbou (jehož URD se krátce předtím zbavila marxistických elementů) a Uslarem, čímž prolomil staré štěpení z roku 1945, k velké nevoli části strany.¹⁸⁸ Místo vlády paktu mělo jít o vládu „široké báze“. Jinak ale i Leoni udržel politiku aliancí a rozdíly mezi jeho a Betancourtovo přístupem byly spíše taktické než obsahové. Betancourtovi stoupců také stáli za ním, když se ve straně znovu objevila další vlna levicové kritiky, chtějící vrátit AD zpět k původnímu programu, soustředěná kolem generálního tajemníka strany, Jesúse Angela Paze Galarragy.¹⁸⁹

COPEI se ve volbách stala druhou nejsilnější stranou, když z této pozice definitivně vytlačila URD. Calderova strana sice dostala navíc pouhých 5%, ale v celku stranického systému posílila, úměrně tomu, jak ostatní strany ztratily. COPEI sice zůstávala velmi slabou v centrálních regionech země (v Caracasu získala v prezidentské volbě pouze 11% hlasů, tedy polovinu celostátního výsledku), ale v andských státech si stále udržovala silnou pozici (v roce 1963 50,6%), silnější než AD v zemědělských zónách.¹⁹⁰ Zkušený, ale zatím nepříliš úspěšný politik, kandidující do funkce prezidenta již počtvrté, se po volbách rozhodl korigovat dosavadní strategii úzké spolupráce s AD a zvolil strategii tzv. *akční autonomie*, počítající s fungováním v určité opozici, ale stále respektující základy paktu. V knize *Qué es la Autonomía de Acción*, vysvětlil Caldera svou strategii takto: „*Nepřejdeme do opozice, a už vůbec ne do opozice nerozumné nebo pokřikující. Jsme ochotni hovořit o parlamentní dohodě. Jsme ochotni nabídnout nezištně prezidentovi naši oporu, naši podporu, naši spolupráci v záležitostech velké důležitosti pro zemi(...). Jsme odhodláni si uchovat naši plnou*

¹⁸⁷ Na tento problém upozornil Kunc, J.: *Model Venezuela: Revoluce, „dekonsolidace demokracie, anebo antipolitická politika?* In: *Politologická revue*, č.2, prosinec 1999, s.102-103.

¹⁸⁸ V roce prosinci 1967 o tom Betancourt napsal Prieto Figueroovi: „*Dnes se nemůže říci, zda by COPEI doprovázela prezidenta Leoniho tak dlouho jako doprovázela mě, ale může se říci, že její chování v letech 1959-1964 bylo nenapadnutelné. Že je stranou loajální k přijatým kompromisům, bez lidí se sklony k nelegálnímu obohacování, která se – navzdory svému katolickému členství-nesnažila, aby má vláda akceptovala rozkazy a tlaky církve*“. Uslarovi Betancourt nezapomněl vytknout jeho postoj proti AD, daný jeho „*gomezisticko-medinistickými kořeny*“. *Correspondencia cruzada en el contexto de la crisis que llevó a la tercera división de Acción Democrática. Rómulo Betancourt y Luis Beltrán Prieto Figueroa* (http://www.analitica.com/bitbliblioteca/rbetancourt/betancourt_prieto.asp)

¹⁸⁹ Blank, D.E.: *Venezuela. Politics in a Petroleum Republic*. Praeger, New York, 1984, s.63.

¹⁹⁰ Levine, D.: *op.cit.*, s.266-267.

*autonomii a naši plnou odpovědnost schválit to, co bude zemi vyhovovat, a postavit se proti tomu, co věříme, že je v rozporu“.*¹⁹¹

Leonio vláda se tak do roku 1966 opírala o hlasy FND a URD, což jí, spolu se vstřícnými nabídkami guerille (ovšem za paralelního zvýšení aktivit pravicových paramilitárů a případů mučení na policii) dodalo určitý rekonciliační charakter. Pakt fungoval nadále, ale s blížícími se volbami, chystanými na rok 1968 se politická situace ve Venezuele nebyvale zkomplikovala a polarizace opět převážila nad tak vychvalovanou kooperací. Spor vyvolal v roce 1966 vládní návrh na daňovou reformu, jež by vedla k větší progresi ve zdanění příjmů, na který tlačilo především levicové křídlo AD, vedené Pazem Galarragou, předsedou strany Luisem Beltránem Prieto Figuerou a odborářskými vůdci.¹⁹² Návrh ukončil politickou konstelaci ustavenou Leonim. FEDECAMARAS a zahraniční ropné společnosti rozjely proti vládě obrovskou tiskovou a televizní kampaň, jejíž cena byla odhadována na půl milionu dolarů. Ukázalo se chybou, že vláda se rozhodla zvýšit zdanění domácích a zahraničních firem v jeden okamžik.¹⁹³ UsLAR hájil zájmy místních podnikatelů, čehož využili Leoni a prezident CTV José González Navarro (AD), kteří napravili svou původní chybu a separátně se dohodli se zahraničními společnostmi, jež se zavázaly zaplatit státu 700 milionů bolívarů, zvýšit produkci a zapojit se do některých aktivit veřejného sektoru, za což vláda stáhla svůj původní návrh.¹⁹⁴ FND opustila vládu. Kongres nakonec schválil velmi umírněnou verzi vládního návrhu a všeobecná konfrontace byla ukončena.

Konflikt se přeměnil ve vnitřní krizi AD, již třetí za posledních 6 let a v konečném důsledku nejhlubší. Leoni a umírněný Gonzalo Barrios se v zájmu udržení kompromisu rozhodli odvolat stranického tajemníka, Paze Galarragu, jehož nástupcem s stal právě Barrios, Leonio spojenc a Betancourtův favorit. Leoni se tak definitivně přiklonil zpět na stranu Betancourtova křídla (sám ex-prezident dodržel tradici a žil mimo zemi, ve Švýcarsku, byť dobrovolně). Rozdělení nabylo vrcholu při nominaci kandidáta pro prezidentské volby v roce 1968. Leoni a betancourtovci preferovali Barriose, čemž měli podporu i u generálního tajemníka CTV Augusto Malavé Villalby. Naproti tomu bývalý generální tajemník strany, stále vlivný Paz Galarraga a pre-

¹⁹¹ Cit.tamtéž, s.103-104.

¹⁹² Venezuelské daně byly jedny z nejnižších na světě. Průměrná daň z příjmu fyzických osob činila 2,2%, z příjmu průměrně velké společnosti 16,3%. Ewell, J.: *op.cit.*, s.764.

¹⁹³ Tugwell, F.: *Petroleum Policy and the Political Process*. In: Martz, J.-Myers, D.J.(eds.): *op.cit.*, s. 244. Gil, J.A.: *Entrepreneurs and Regime Consolidation*. In: Tamtéž, s.148.

¹⁹⁴ Cupolo, M.: *Petróleo y política en México y Venezuela*. Equinoccio, Caracas, 1996, s.88.

zident CTV González Navarro byli pro Prieto Figuerou, člena pučistické vlády z roku 1945. Pazova skupina navrhuje rozhodnout konflikt stranickými primárkami, jež by proběhly ve dvou kolech. První, 24. září 1967 mělo umožnit všem členům strany zvolit na bázi municipalit delegáty obvodního konventu, ti volili sekční konventy a ty by 15. října zvolily 400 z 517 delegátů národního konventu, doplněných o stranickým vedením vybrané zasloužilé členy. Na místní úrovni byly kontrolou voličů pověřeny 3 členné komise, rozhodující o tom, kdo smí či nesmí volit, přičemž členové těchto komisí nesměli kandidovat do delegátských funkcí.

První kola primárek bylo i na poměry země nesmírně chaotické a jeho vítězem byl zjevně Prieto Figueroa. Na jeho straně byli kandidáti za 16 sekčních konventů, na straně Barriose jen v 8.¹⁹⁵ V sekčních distriktech ve státě Cumaná nebyli zjevně Prietovi stoupenci vůbec zahrnuti do seznamu voličů. Odpůrci Barriose argumentovali tím, že kontrolní komise byly pod jeho vlivem; v AD vypukl hluboký institucionální konflikt. Na konci října 1967 byla strana oficiálně rozdělena a v prosinci Prieto s Pazem založili *Movimiento Electoral del Pueblo* (Lidové volební hnutí – MEP). Štěpení dovedlo Betancourta k návratu do země, po čtyřech letech strávených v Bernu, a dosazení Carlose Andrése Péreze, jeho oblíbence, do čela AD.

Rozhodnutí stoupenců Barriose znamenalo stranický převrat a prosazení mnohem méně populárního kandidáta, s nižší šancí na vítězství. Vedla je k tomu logika paktu. Barrios byl mnohem přijatelnější nejen pro COPEI (logicky se obávající silnějšího Prieta), ale i pro další neformální účastníky paktu, především FEDECAMARAS, církev a vlastně i zahraniční ropné společnosti. Kromě toho, v dopise Prietovi, si Betancourt stěžoval na „*fraccionářskou mašinérii Paze Galarragy*“, jíž nazval „*neo-arsista*“ (s odkazem na frakci ARS).¹⁹⁶ Určitá část AD –údajně i Betancourt-upozorňovali i na Prietovu černou pleť, ve venezuelské společnosti sice obvyklou, ale nikoli ve vrcholné politice.¹⁹⁷ Do voleb v roce 1968 tak šly dvě velmi znepřátelené frakce AD, čehož její soupeři neváhali využít. Vedle COPEI, jíž se jako jediné histo-

¹⁹⁵ Blank, D.E.: *Politics in...*, s. 160-161. Carvalló, G. – López Maya, M.: *AD y sus procesos de nominación presidencial. Las coyunturas 1966-1968 y 1985-1986*. In: Carvalló, G.: *Clase dominante y democracia representativa en Venezuela*. Fondo Editorial Tropykos, Centro de Estudios del Desarrollo. Universidad Central de Venezuela, 1995, s.119-121 s.119.

¹⁹⁶ *Correspondencia cruzada en el contexto de la crisis que llevó a la tercera división de Acción Democrática. Rómulo Betancourt y Luis Beltrán Prieto Figueroa* (http://www.analitica.com/bitlibrota/rbetancourt/betancourt_prieto.asp)

¹⁹⁷ Blank, D.E.: *Venezuela. Politics...*, s.

rické straně hluboká štěpení vyhýbala, se formovala jak nová opozice proti AD, s paktem souhlasící, tak nové protipaktové skupiny.

První skupinu představoval MEP, tvořený dosavadními *insidery*. Pro volby v roce 1968 byl jasným kandidátem MEP Prieto. Strana neměla za krátký čas svého trvání možnost pevněji se ustavit, především ve venkovských oblastech a zůstávala na města orientovaným hnutím, se solidním zázemím v odborech. Jejimi členy byli vůdci odborových federací v petrochemii, hutnictví i školství, ale především, prezident CTV González Navarro. K MEP se přidala i část bývalých *adecos*, kteří stranu opustili počátkem 60.let a *urredistas*, oprávněně nevidících ve Villalbově formaci již žádnou perspektivu. Tito lidé založili v roce 1966 *Partido Revolucionario de Integración Nacional* (Revoluční strana národní integrace – PRIN), v níž se angažoval Domingo Alberto Rángel (AD opustil spolu s *miristy* v roce 1960) a bývalý vůdce frakce ARS Ramos Giménez. Rozdílily uvnitř těchto skupin a mezi nimi se staly základem oslabování MEP v dalších letech. Jejich podílem na Prietově kampani získal MEP i částečný charakter protestního hnutí, navzdory účasti řady členů „*staré gardy*“ AD v jeho vedení.

Do první skupiny patří částečně i koalice vytvořená kolem kandidatury nezávislého Miguela Burelli Rivase, kandidujícího s podporou bývalých vládních FND a URD (ta vystoupila z vlády krátce před volbami, v květnu 1968), ale i protestní FDP. V zásadě neznámý Burelli doufal v přetrvávající popularitu Uslara, Larrazábala a Villalby. Obavy z dalšího vítězství AD šly u této skupiny tak daleko, že ještě před rozpadem Leoniho strany, Villalba veřejně varoval, že „*kontinuiismus je předsálím převratu*“, a to v roli šéfa vládní strany.¹⁹⁸

Ale venezuelské *volební fenomény* se objevovaly vždy v jedněch volbách a byly koncentrované především na caracaské obyvatelstvo. V roce 1968 se jedním z nich nestal ani Burelli ani Prieto (spojený výrazně s minulostí AD), ale k překvapení všech Marcos Pérez Jiménez a jeho *Cruzada Cívica Nacionalista* (Občanské nacionalistické tažení – CCN). CCN byla výrazně heterogenní skupinou, od semifaşistických a peronistických směrů, po stoupence tvrdé vojenské vlády. Nepostavila žádného kandidáta na prezidenta a kandidovala pouze do Kongresu. Do voleb se zaregistrovala i PCV pod názvem *Unión para avanzar* (Svaz pro postup vpřed – UPA), když se předtím veřejně zřekla stále více kontraproduktivního a neúspěšného guerillového boje (měst-

¹⁹⁸ Barrios, G.: *Sobre unas declaraciones*. In: Týž: *La imperfecta democracia*. Centauro, Caracas, 1981, s.7.

stký terorismus byl již prakticky poražen). Kandidatura obou stran ukázala míru Leoniho tolerance, tak odlišnou od Betancourtovy nekompromisnosti při jednání s radikální levicí i pravicí.

Tab.11. Výsledky prezidentských voleb v roce 1968¹⁹⁹

Rafael Caldera (COPEI)	29.1%	1.075.375 hlasů
Gonzalo Barrios (AD)	28.2%	1.044.081 hlasů
Miguel Angel Burelli Rivas (URD-FDP-FND)	22.3%	825.233 hlasů
L.B.Pieto Figueroa (MEP-PRIN)	19.3%	716.820 hlasů

Tab.12. Výsledky kongresových voleb v roce 1968

AD	25.7%
COPEI	24.2%
MEP	13.1%
CCN	11.0%
URD	9.3%
FDP	5.3%
PCV/UPA	2.8%
FND	13.3%

Výsledky voleb (tab.11 a 12) byly zlomové v několika ohledech. Poprvé ve venezuelských dějinách zvítězila opoziční strana a poprvé nevyhrála AD, byť s rozdílem pouhých 31.294 hlasů. Tento fakt znamenal nejen velkou osobní satisfakci pro věčného čekatele na prezidentskou funkci, Rafaela Calderu, ale i pro ty, kteří se opět obávali „mexikanizace“ venezuelské politiky, z níž by jediným východiskem byla patrně její „argentinizace“. Zlomový byl i fakt, že Leoni uznal tak těsnou porážku vládního kandidáta, zvláště, když AD vyhrála parlamentní volby. Tento rozdíl mezi výsledkem parlamentních a prezidentských voleb mohl za určité politické konstelace vést k nepříjemné situace politického patu, před níž varoval Juan Linz a jiní kritici jihoamerického prezidencialismu. Pro Calderu bylo nepříjemné zjištění, že jeho vítěz-

¹⁹⁹ Sestaveno na základě Levine, D.: *op.cit.*, s.252-253. Salcedo Bastardo, J.L.: *op.cit.*, s.487.

ství bylo umožněno i hlasy stoupců Pérez Jiménezovy CCN, zvláště poté, co i křesťanskodemokratická kampaň, řízená odborníky ze západoněmecké CDU/CSU, měla, dle jejích kritiků, určité fašisoidní rysy (především uniformy křesťanskosociálních aktivistek budily tento dojem, mírně jen snad nevelkou délkou jejich sukni). CCN, jež neměla vlastního prezidentského kandidáta sice nedala žádné doporučení, koho volit v prezidentské volbě, ale preference jejích voličů byly snadno zjistitelné. COPEI získala v legislativních volbách v Caracasu 15.5 % hlasů, v prezidentských pak 25 %.²⁰⁰

Caldera tak neměl ani většinu v Kongresu, ani výraznou podporu prezidentských volbách. I Leoni dostal v roce 1963 více hlasů. I v andské baště se COPEI propadla, v porovnání s rokem 1963. Její vítězství tak bylo hlavně důsledkem rozpadu AD.

AD sice poprvé prohrála demokratické volby v zemi, ale s ohledem na vysokou míru vnitrostátního konfliktu, jenž volbám předcházela, byla vlastně jejich vítězem. Odpadlická frakce sice dostala dost hlasů v prezidentské volbě, ale v Kongresu zůstala AD zdaleka nejsilnější. Pro Barriose, ač poraženého, bylo velkou satisfakcí, že obdržel více hlasů než Leoni v roce 1963. V parlamentních volbách v Caracasu AD navíc dostala 16,7 % hlasů, tedy nejvíce od roku 1958. Vyloučení Pazovy frakce z AD, tak ani zdaleka nevedlo k žádné katastrofě a Betancourtova a Leonihova sázka na pakt v zásadě vyšla. MEP nedokázal získat rurální oblasti

Komunisté a Uslar byli skutečnými poraženými voleb. PCV se nejen zkompromitovala podporou ozbrojeného boje, k němuž se navíc přidala pozdě a nejednoznačně, ale dostala se i do složité situace při sporu s Kubou, a po sovětské invazi do Československa. Spousta hlasů, jež by v jiné situaci obdržela ona, nakonec skončila u CCN. Ta získala v Caracasu 27 % hlasů a jenom soudní rozhodnutí zabránilo bývalému diktátorovi převzít senátní křeslo, což vedlo jeho stoupence k organizování hlasitých a násilných protestů. O oblibě Pérez Jiménezova svědčí i fakt, že v následujících letech se jeho jménem bude zaštitovat řada heterogenních politických skupin, hlásících se k jeho „odkazu“.

Volby v roce 1968 tak byly paradoxně současně výrazně rizikové pro demokracii v zemi a další vývoj politických institucí, tak volbami, jimiž se ukončila fáze konsolidace venezuelské demokracie. Riziko spočívalo především v menšinové vládě, která musela ovládat zemi s ústavou projektovanou pro volby produkující jasné většiny. Caldera tak dostal velké prezidentské pravomoci, povinnosti a vlastně i lidová očeká-

²⁰⁰ Blank, D.E.: *Politics in...*, s.167.

vání, ale zároveň postrádal jasnou parlamentní většinu. Jeho menšinová vláda čelila až do roku 1970 velmi zuřivé opozici AD, která načas opustila usmiřovací politiku a musela uzavírat *ad hoc* pakty s menšími parlamentními stranami. COPEI se opírala v parlamentu o MEP a a FDP.

Stejně jevy však mluví i ve prospěch konsolidace. Poprvé nastoupila k moci opozice, ale opozice dodržující určitá pravidla a účastná na širokém paktu, zahrnujícím všechny relevantní skupiny, ale od roku 1964 neparticipující na vládě. Calderova vláda byla v mnoha ohledech vládou usmíření. Poprvé od roku 1945 (vyjma krátké Larrazábalovy vlády) zemi nevedl politik zapojený do traumatizujících událostí z října 1945, které sice již Venezuelcům z roku 1968 nic neříkaly, ale mezi jejich politickou elitou stále rezonovaly. Nový prezident, v souladu s vývojem ostatních křesťanských demokratů na kontinentě, především v Chile, jímž se COPEI hodně inspirovala, opustil protilevicovou politiku a legalizoval PCV. V březnu 1973 byl legalizován i MIR. Bývalým partyzánům byla udělena amnestie a nenáviděná tajná policie, zapojená do některých extra-legálních aktů, nelišících se svým charakterem činností eskader smrti, změnila své jméno z *Digepol (Dirección General de Policía)* na *Disip (Dirrección General de Policía y Prevención del Estado)*.

Na jaře 1970 pak došlo k obnovení dohody s AD, která byla původně projektována jako širší pakt, jenž by zahrnul i jiné strany, ale neomylný politický anti-instinkt Jóvito Villalby vedl toho politika k odmítnutí navržené dohody a formování *Frente Nacionalista Popular* (Lidová nacionalistická fronta), inspirované Allendeho UP. V roce 1970 se také ukázala síla paktu v odborech, v nichž MEP na chvíli převzal roli AD. Na 6.kongresu CTV se spojeným *adecos* a *copeyanos* povedlo vytlačit z vedení organizace prezidenta José Gonzáleze Navarra a nahradit ho členem AD Francisco Olivem. Za tuto pomoc AD stáhla svého generálního tajemníka konfederace Malavé Villalbu a umožnila do ní nástup členovi COPEI Rafaelu Leonovi, ačkoli MEP byl v odborech druhou nejsilnější silou.²⁰¹

Trend k systému dvou hlavních stran se ve volbách posílil a ve volebních kláních od roku 1963 do roku 1988 obdržely AD a COPEI dohromady vždy přes 80 % hlasů.²⁰²

²⁰¹ AD měla na kongresu 36% dleगतů, MEP 31%, zatímco COPEI pouze 18%. Do roku 1973 byla CTV vlastně kompletně v rukou AD, která část vlivu buď přenechávala COPEI, nebo ho alespoň proti Calderově vládě příliš nevyužívala. Fagan, S.I.: *Unionism and Democracy*. In: Martz, J.D.-Myers, D.J.: *op.cit.*, s.180-181.

²⁰² Molina Vega, J – Pérez Baralt, C.: *Los procesos electorales y la evolución del sistema de partidos en Venezuela*. In: Alvarez, A.E.(ed.): *op.cit.*, s. 216.

V roce 1973 si obě polepšily v problematickém Caracasu. AD v něm obdržela 37,9 % hlasů, tedy více než dvojnásobně než v roce 1968 a COPEI 30,4 %.²⁰³

III.3. Charakter venezuelské demokracie, partitokracie a ropné „prokletí“.

Venezuelská demokracie zkonsolidovaná definitivně na konci 60.let, po neúspěchu ozbrojeného boje vedeného proti ní radikální levicí a po eliminaci pravicových nede-mokratických faktorů, instalujících v téže době v Latinské Americe autoritářsko-byrokratické režimy, je v Latinské Americe ojedinělým jevem. Pouze Kostarika dokázala udržet demokratické uspořádání po delší dobu a za absence výraznějších násilných turbulencí. Kolumbie, jejíž přechod k demokracii bývá s Venezuelou srovnáván jako případ sjednaného přechodu, sice dokázala udržet určitou formu politické plurality, ale za cenu dlouhodobého vyloučení reálné kompetice a obrovského společenského násilí, v němž stát nekontroloval velké části svého území.

Ve Venezuele nebyla demokracie výsledkem postupného a klidného přechodu, doprovázeného ekonomickým a sociálním pokrokem. Tento projekt byl někdy identifikován s generálem Medinou, ale jeho vláda byla obětí rozporu mezi reálnými možnostmi státu, nízkou ochotou vládní elity otevřít rozhodovací prostor pro rostoucí zpolitizovanou kontra-elitu a netrpělivostí opozice. Konsolidovaná venezuelská demokracie je tak výsledkem politického paktu mezi stranickými elitami, jež si po období ostrého konfliktu uvědomily, v souladu s Rustowovými předpoklady, výhody spolupráce a v 60. letech, ve fázi konsolidace režimu, se jim učily navyknout.

Základem této demokracie byl Pakt z Punto Fijo, který byl nejen „*pokusem o vytvoření pravidel hry v novém politickém systému*“, ale také „*novým způsobem tutelární státní regulace, v níž stranické organizace byly definovány jako hlavní kanály agregace, artikulace a sociokulturního zájmu, stejně jako privilegovaní agenti a zprostředkovatelé mezi státem a společností*“.²⁰⁴ Slavné je označení venezuelského politologa Juana Carlose Reye, který puntofijistickou demokracii označil za „*populistický systém národního conciliace*“, tvořený „*aliancí či koalici heterogenních tříd a sociálních skupin, jejichž hlavním cílem je legitimizace nového uspořádání (...) skrze uznání rozdílu zájmů (...) a vytvoření systému kompromisů, usmírování a transakcí mezi*

²⁰³ Levine, D.: *op.cit.*, s.266.

²⁰⁴ Mariñez Navarro, F.: *Reformas estructurales, pactos y cambios políticos: el caso de Venezuela*. Referát na IX Congreso Internacional del CLAD sobre la Reforma del Estado y de la Administración Pública, Madrid, 2.-5.5.2004.

všemi těmito heterogenními zájmy“.²⁰⁵ Daniel H. Levine a Brian F. Crips určili 5 základních charakteristik systému: 1.) pakty a koalice; 2.) konsenzus mezi elitami; 3.) programová limitace; 4.) povzbuzování participace, jež je však zároveň kontrolovaná a kanalizovaná; 5.) vyloučení revoluční levice. „Klíčové politické síly se vysloveně dohodly nesouhlasit, odložit obtížné a potenciálně výbušné záležitosti stranou a koncentrovat se na lépe zvladatelné oblasti, kde mohla být nalezena omezená 'technická' řešení“.²⁰⁶

Levicové a k paktu kritičtější pojetí představil Gastón Carvalló. Podle něj Pakt z Punto Fijo ustavil „politický systém, v němž reprezentanti velkého kapitálu a faktických mocí, ponechávající si poslední slovo, delegovali formální řízení státu a byrokracie na bipartismus a jeho odborářský přírůstek, výměnou za úkol zmírňovat lidové nepokoje a požadavky“.²⁰⁷

Pakt tak byl postaven na logice Weylandovy *koncentrace* (na rozdíl od *trienia*, blížícího se *basismu*), kdy jsou respektovány speciální zájmy, jež by v striktně liberální politické konkurenci neměly šanci. Konkrétní fungování paktu vyžadovalo základní shodu nejen mezi politickými skupinami, reprezentovanými politickými stranami, ale i základními sociálními zájmy, kanalizovanými stranickými organizacemi, zaměstnavatelskými svazy a odbory (především v odborech měly strany výrazný vliv).

Miriam Kornblithová vymezila 3 základní předpoklady, umožňující systému přežít a fungovat. 1.) relativní hojnost příjmů z ropy (rentistický model); 2.) relativně nízká poptávka společenských skupin a sektorů po ziscích, daná buď apatií (depolitizace), nebo důvěrou v nutné zlepšení (společenská očekávání); 3.) kapacita stran a společenských organizací agregovat a reprezentovat tyto požadavky, uznávaná voličstvem. Systém mohl dočasně vydržet nenaplnění jednoho z těchto předpokladů, ale trvalejší kumulace problémů v každém z nich by vedla k jeho krizi.²⁰⁸

Všechny uvedené charakteristiky *puntofijismu* určily jako základ všeho ve venezuelské demokracii politické strany. Jejich centralita v sociálním životě země, byla od konce 60.let nezpochybnitelná. S ohledem na absenci regionálních, náboženských či

²⁰⁵ Rey, J.C.: *El sistema político venezolano y los problemas de su política exterior*. In: *La agenda de la política exterior de Venezuela*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1983, s.62.

²⁰⁶ Levine, D.H.-Crisp, B.F.: *Venezuela. The Character, Crisis, and Possible Future of Democracy*. In: *World Affairs*, Winter 1999, Vol.161, s.135.

²⁰⁷ Carvalló, G.: *La Cisis ¿Fisura o Fractura?* In: Týž: *Clase dominante y democracia representativa en Venezuela*. Fondo Editorial Tropykos, Centro de Estudios del Desarrollo. Universidad Central de Venezuela, 1995, s.142.

²⁰⁸ Kornblith, M.: *Crisis y transformaciones del sistema político venezolano. Nuevas y viejas reglas de juego*. In: Alvarez, A.E.(ed.): *op.cit.*, s. 4 -5.

výrazných etnických štěpení, a s ohledem na formálně multiklasistický charakter venezuelských politických stran, je možné konstatovat, že v jisté fázi politického vývoje bylo jediným opravdovým štěpením bylo dělení mezi straníky a nestraníky (především od sklonku 60.let, tedy období konsolidace puntofijismu, do poloviny let 80.).²⁰⁹

Členové dvou hlavních stran tyto instituce vždy hájili nejen jako hlavní nástroj politické účasti v demokracii, ale i jako ukázkou stupně politického vývoje té které společnosti. Gonzalo Barrios, v době krize AD v listopadu 1967, považované některými odpůrci stranictví za krizi stranictví jako takového, napsal: „*Stranám přísluší ukázat, že nezávislost v politice není synonymem morální čistoty a výše charakteru (...) Když se stranická aktivita bere jako práce specialistů, politika má tendenci se profesionalizovat, ke škodě jejího vysokého společenského obsahu. Tento fenomén, který byl v jiných zemích výsledkem zklamání mas a cynismu jejich vůdců, je ve Venezuele, naštěstí, známkou zaostalosti. Jsme na postupu k demokracii, nikoli na ústupu od ní. Zkrátka, aniž bychom tím popírali, že instituce politické strany potřebuje ve Venezuele zlepšení, můžeme rozumně tvrdit, že jejich krize je z těch, které doprovázejí růst a předcházejí dospělosti.*“²¹⁰

Enrique Pérez Olivares, jeden z představitelů COPEI, napsal o rok později: „*Strana je jednou ze základních politických struktur. Pokud se politická strana nerozhodne reflektovat potřeby země, nýbrž dělat demagogii, říkat hlouposti, uvažovat o léčkách pro volební výhry, nebo pouze vynakládat mnoho peněz na propagandu, pak tato politická struktura nefunguje. A když tato politická struktura nefunguje, stojíme znovu před ukázkou politické zaostalosti.*“²¹¹

Strany měly i určitý respekt ve společnosti, resp.dokázaly se stát jejími hegemonními mluvčími a zahrnuly nebo vytlačily jakékoli jiné adepty o tuto roli. V roce 1973 bylo už 26 % Venezuelců členy nějaké politické strany, vedle Rakouska (kde jejich počet dosáhl 28 %) to bylo nejvíce na světě.²¹² I volební účasti byly ohromující, v letech 1958-1973 dosáhly více než 90 % (v letech 1978 -1988 bude mezi 80-90 %) a ačkoli ve Venezuele bylo zavedeno povinné volební právo, vzhledem k nízké vymahatelnosti této povinnosti v zemi, jež si ani nebyla jista přesným počtem legálně v ní pobývajících obyvatel, jde o velký úspěch stranických organizací. Volba byla usnadněna i

²⁰⁹ Alvarez, A.E.: *La crisis de hegemonía de los partidos políticos venezolanos*. In: Týž (ed.): *op.cit.*, s.132.

²¹⁰ Barrios, G.: *La crisis de los partidos*. In: Týž: *op.cit.*, Centauro, Caracas, 1981, s.13.

²¹¹ Cit.dle Alvarez, A.E.: *op.cit.*, s.134-135.

²¹² Molina Vega, J. – Pérez Baralt, C.: *op.cit.*, s.223.

existenci barevně odlišných lístků, umožňujících negramotnému voliči lepší orientaci (třeba AD měla lístky bílé, COPEI zelené).

Venezuela tak byla příkladnou ukázkou dobře fungující partitokracie. Strany byly kontrolovány „silnými a relativně autonomními vůdci“ a byly „sociálně heterogenní“ („Žádná strana a apelem či ideologií pro jednu třídu neuspěla“).²¹³ Tím se naplnil Weinerův předpoklad pro úspěšné fungování demokracie v rozvojovém světě, dle něhož by se strany neměly strukturovat podél jediné štěpící osy. Pokus komunistů o dělnickou stranu selhal především kvůli větší politické obratnosti AD²¹⁴, reálné slabosti venezuelského proletariátu, závislosti zaměstnanců na státě, ale i naprosté neprozíravosti jejich vůdců, neschopných oslovit voliče. Silná vedení dokázala eliminovat disenty a udržela si velkou kontrolu nad sestavováním volebních kandidátek, jež byly uzavřené, bez možnosti preferenčních hlasů. Z toho důvodu se strany neštěpily v parlamentu, poslanci byli velmi disciplinovaní a legislativní sbory byly neautonomní a neaktivní, ponechávajíc hlavní legislativní aktivitu na vládě.²¹⁵

Paktu napomohlo i nastavení institucí a jejich kompetencí v Ústavě z roku 1961²¹⁶, za současné existence poměrného volebního systému a jediného volebního dne pro všechny volené instituce. Ústava sice Venezuelu definovala jako federální stát (čl.2), ale státy byly obecně velmi slabé a jejich guvernéri byli jmenováni a odvolováni prezidentem republiky (čl.190), což zabránilo hlubším konfliktům mezi centrem a regiony. Ústřední vláda dokázala snadno implementovat svou politiku na celém státním území. Navíc, obecná absence regionalismu v zemi zabránila vzniku regionálně založených stran, takže i v legislativních shromážděních jednotlivých států působily tytéž strany, které soupeřily i o moc v centru.

Stabilitu zajišťoval i volební systém. V případě prezidentských voleb stačilo vítězství v prvním kole s prostou většinou. Toto uspořádání je odpůrci prezidencialismu považováno, v situaci multipartismu, za nebezpečné (prezidentovi stačí k získání velkých pravomocí fakticky výrazná menšina hlasů, např. za situace velké absence voličů, ne-

²¹³ Kornblith, M.-Levine, D.H.: *Venezuela: The Life and Times of the Party System*. The Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame, Working Paper 197, June 1993, s.8. (<http://www.ndu.edu/~kellogg/WSP/197.pdf>)

²¹⁴ Teodoro Petkoff o napsal, že „*zatímco Acción Democrática se ve Venezuele ve 40. letech pokoušela interpretovat národ a jeho problémy, komunisté věnovali většinu svého úsilí oslavám stachanovců v Irkutsku*“. Cit.dle Kornblith, M. – Levine, D.H.: *op.cit.*, s.15.

²¹⁵ Tento trend je však patrný ve více zemích a klasické oddělení zákonodárné a výkonné moci ztratilo hodně na významu.

²¹⁶ *Constitución de la República de Venezuela. 16 de enero 1961.*

(http://www.analitica.com/bitlioteca/congreso_venezuela/constitucion1961.asp)

bo při těsných a rovnoměrných výsledcích) a potenciálně vedoucí k politickému patu (v parlamentu je více stran, blokujících prezidentovu politiku; stačí malá dezerce z vládního tábora a země je neovladatelná). Ale venezuelská zkušenost s disciplinovanými stranami ukázala, už v období konsolidace demokracie, že při existenci celostátních disciplinovaných stran je tento pat odvratitelný. Bipartismus 70. a 80.let pak tyto obavy zcela vyvrátil, byť šlo spíše o výjimku z pravidla a další z venezuelských specifík. (Jinak se však situace vyvíjela později, za druhé vlády Carlose Andrése Péreze, kdy se proti prezidentovi postavila i vlastní strana). Volby na ostatních úrovních se řídily poměrným volebním systémem, s D'Hondtovo volebním dělitelem, zvýhodňujícím silnější strany, ale přitom zachovávajícím reprezentaci okrajových seskupení.²¹⁷

Všechny volby probíhaly v jeden den (prezidentské, kongresové, státních legislativ a municipální), přičemž voliči vhazovali do obálek dva typy volebních lístků, tzv. velký hlas pro volbu prezidenta a malý hlas pro ostatní tělesa. To usnadňovalo vítězné straně kontrolu celé země. I voliči malých stran tak mohli volit své kandidáty do Kongresu, ale do funkce prezidenta volili silného kandidáta, jímž býval po zmizení *volebních fenoménů* někdo z AD či COPEI.

Paktu se též podařilo pacifikovat ozbrojené síly, jež se v průběhu boje proti městskému terorismu a guerille přiklonily k civilní vládě a dle některých analytiků i k demokratickým principům. Díky silným stranám a odborům, schopným řešit své konflikty shodou, bez nutnosti hledat podporu u armády, jako arbitra, si ozbrojené složky nemohly nárokovat roli jediné konsolidované síly v zemi, jak tomu bylo v jiných zemích subkontinentu.

Sociální a ekonomickou bázi paktu představovala redistribuce zisků z těžby ropy. Ta měla pro Venezuelu jak pozitivní, tak negativní dopady. Ropa vedla ke koncentraci rozhodování a limitaci politických alternativ. Spory tak nemohly být z principu příliš silné, neboť škála možných řešení byla úzká. Snadno získané peníze umožnily vládám investovat do řady sociálních programů, zároveň však vedly k totální závislosti hospodářství na exportu jediné suroviny a likvidaci ostatních ekonomických aktivit.

Nafta je osou, podél níž se venezuelské hospodářství točí po celé 20.století. Její těžba znamenala naprostý konec exportně orientované, zemědělské ekonomiky, postavené

²¹⁷ Nohlen, D.: *Sistemas electorales y partidos políticos*. Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1994, s.281-282.

na kakau a kávě a v menší míře na hovězím dobytku.²¹⁸ Celková úroveň rozvoje byla před zahájením její těžby a exportním boomem, a to i na jihoamerické poměry, velmi nízká. V roce 1936 byla průměrná míra dožití pouhých 45 let. Rurální populace činila 76%. Vládní příjmy dosahovaly v roce 1936 pouhých 1,5 miliardy bolívarů. Ropa tyto údaje dramaticky změnila. Míra dožití je dnes přes 70 let. Venezuela se rychle stala výrazně urbánní společností. Venkov se, zejména za Pérez Jiménezova režimu, vylidňoval neuvěřitelným tempem. Státní příjmy narostly poprvé výrazně po smrti Gómeze, kdy byl diktátorův obrovský majetek zabaven státem. Ve zlatém roce 1976 už činily 100 miliard bolívarů, přičemž bolívar platil za jednu z nejsilnějších měn na světě.²¹⁹

Už Indiáni usídlení na březích jezera Maracaibo užívali asfalt, nazývaný *mene*, pro stavbu kanoí. Po příchodu Španělů do „malých Benátek“ začal vlastně první export nafty v dějinách lidstva, když pokladník z Nueva Cádiz (na ostrově Cubagua) zaslal v roce 1539 Karlu V. ukázkou oné neznámé hmoty. Ale až 24.srpna 1865 získal americký obchodník Ferrando první koncesi na těžbu ropy. Počet různých udělovaných koncesí rostl, především za vlády Cipriana Castra, který preferoval hlavně firmy z Velké Británie, ale nedával jim je přímo, nýbrž skrze své politické spojence. Až po odstranění Castra a nástupu Gómeze se k venezuelské ropě dostali Američané. V roce 1909 jim byla vládou udělena první koncese. Obě velmoci, Velká Británie a USA, resp. jejich těžební společnosti (*Royal Dutch Shell* a *Standard Oil*), se v roce 1928 dohodly a venezuelský trh si rozdělily.²²⁰

Opravdová těžba začala v roce 1914, kdy bylo exportováno 250 barelů denně. Ve 20. a 30. letech se exploatace opravdu rozjela a z ropných polí se stala cizí enkláva na venezuelském území, jejíž fungování je vlastně mimo dosah domácích úřadů. Způsob vykořisťování tamních dělníků nese výrazně feudální rysy a jediná výrazná kritika tohoto stavu, učiněná ministrem Torresem, vedla k nucené ministrově demisi. V roce 1921 činil vývoz 5 tisíc barelů denně, o deset let později již 321 tisíc. V roce 1951 narostl již na 1,7 milionu a v roce 1961 na 3 miliony.²²¹

Mezitím likvidovala sílící závislost na ropě venezuelské zemědělství. Export ropy vedl k extrémnímu posílení bolívaru, jenž činil agrární export v podstatě nekonkurence-

²¹⁸ Mieres, F.: *Los efectos de la explotación petrolera sobre la agricultura en Venezuela*. In: Malavé Mata, H.: *Petroleo y desarrollo económico de Venezuela*. Pensamiento vivo, Caracas, 1962, s.343-368.

²¹⁹ Izard, M.: *Tierra Firme. Historia de Venezuela y Colombia*. Alianza, Madrid, 1987, s.206-209.

²²⁰ Lieuwen, E.: *Petroleum in Venezuela*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1954, s.1-55.

²²¹ Salcedo Bastardo, J.L.: *op.cit.*, s.502-504.

schopným. Vylidňování venkova a rostoucí počet importovaných potravin (včetně vajec či rajčat) umocňovaly koncentraci obyvatel v karibském pobřežním pásu, nejlépe absorbujícím dovážené výrobky. Situace postupně narostla do v podstatě degenerativního stádia, kdy vývoz jedné suroviny vedl k posílení měny a zisky z exportu sloužily ke krytí dovozu i těch nezákladnějších výrobků. Gómez s touto situací nehodlal nic dělat a kritika ropné politiky, resp. absence jakékoli koncepce v této oblasti, se stala jednou z hlavních zbraní rodící se opozice.

Až vlády Lópeze Contrerese a Mediny Angarity začaly vědomě využívat petrodolary pro cílené rozvojové programy. López donutil koncesionáře k řadě ústupků, mezi něž patřila například možnost volně využívat silnice kolem ropných táborů, zatím exklusivně užívaných pouze jimi. Na ropných polích muselo pracovat minimálně 75% Venezuelců a byly striktně limitovány celní úlevy, nyní omezené pouze na investiční kapitál. Medina pak omezil platnost udělených koncesí na 40 let a zvýšil vládní podíl na ziscích.²²²

Revoluční junta se jako první ve venezuelských dějinách pokusila o provedení cílené ekonomické modernizace. Založení rozvojových bank a fondů mělo za cíl nejen lépe alokovat snadno získané peníze, nýbrž také položit základy budoucí industrializace, vedoucí k diverzifikaci ekonomiky a snížení závislosti na ropné monokultuře. Zisky se začaly dělit v poměru 1:1. Pérez Jiménezův režim tyto procesy zbrzdil a reorientoval především do stavebnictví a k rozvoji hutnictví. Rozvoj zažily také vedlejší ropné produkty: syntetický kaučuk či plasty.

Historický výzkum vždy spekuloval o postoji ropných společností k politickým režimům v zemi. Jak se zdá, svržení vlády Rómulo Gallegose neiniciovaly, nemluvě o pádu Pérez Jiménezze, a vyčkávaly na programy nových vlád, které s nimi prostě musely spolupracovat. Navíc, Venezuela přestávala být bezbrannou zemí, vydanou na pospas všehoschopným byznysmenům. Její státní aparát se stal kvalitnějším a intelektuální potenciál univerzit se zvětšil, což zlepšovalo vyjednávací kapacitu doposud slabého státu, jehož elita pracovala spíše pro zahraniční firmy. Expanze venezuelského státu byla konstantním jevem. Zatímco v roce 1935 měla země jenom 8 ministerstev, v roce 1951 už 13 a v období vrcholu hypertrofie etatismu zasedalo ve vládě už 17 ministrů.²²³

²²² Singh, K.: *Oil Politics in Venezuela during the Lopez Contreras Administration (1936-1941)*. In: *Journal of Latin American Studies*, Vol.21, No.1, Feb.1989, s.89-104. Lieuwen, E.: *op.cit.*, s.72-89.

²²³ Salcedo-Bastardo, J.L.: *op.cit.*, s. 489-490.

Demokratizace po roce 1958 vlastně nijak nezměnila dosavadní vztah vlády k ropným společnostem. Betancourt sice mluvil o znárodnění jako o konečném cíli své politiky, ale poučen zkušeností z let 1945 – 1948 si dával velký pozor na ostrou konfrontaci s relevantními sektory ve společnosti. Pamatoval si i reakci prezidenta *Creole Petroleum Corporation* Harolda Haighta poté, kdy přechodná vláda Edgara Sanabrii dekretem zvýšila v prosinci 1958 daňové zatížení držitelů koncesí nad dosavadních 50%. Haight tehdy vládě vzkázal: „*Je nanejvýš pochybné, že by se zvýšením daní získala vláda větší příjmy z ropných daní, než ten, který by dostávala v rámci padesát-padesát. Čas to ukáže. Ale čas obvykle rozhodne pozdě.*“²²⁴

Tyto a jiné skryté výhrůžky znovu ukazovaly existenci určitých limitů, vnucených venezuelské vládě jednak závislostí na jediném zdroji národního bohatství a také podporou, již konsorcia dostávaly od vlivných kruhů v americké administrativě. Betancourtem zaštitěný projekt využívání ropných peněz měl za cíl:

- 1.) Státem podporovat rozvoj domácího průmyslu, který by zmenšil závislost země na vnějších zdrojích, a především, pomohl by zajistit jiné zdroje peněz a výrobků.
- 2.) Agrární reformou oživit venkov, zemědělskou produkci a odlehčit přelidněným městům.
- 3.) Podporovat rozvoj hutnictví a metalurgie, s využitím obrovského energetického potenciálu Orinoca.

V dubnu 1961 na veřejném mítinku prezident prohlásil: „*Lidé, kteří si v druhé polovině 20.století svítili svíčkou ze spermatu a s kerosenovou lampou, pijící vodu ze studně, beze škol, bez půdy, nemohli necítit, že venkov pro ně není matkou, ale macechou a opouštěli ho.*“²²⁵ Konkrétní ropnou politiku vlád AD určoval J.P.Pérez Alfonzo, který vypracoval tzv. *Pentágono de Acción*. Dle něj:

- 1.) Venezuela musí na ropných ziscích dosáhnout „*rozumný podíl*“. K roku 1968 se zemi povedlo dosáhnout již 65% podílu na výdělcích z ropy.
- 2.) Země musí produkovat kvalitnější a lépe prodejnou ropu a nikoli žít z extenzivní produkce jako dosud. Při ministerstvu těžby byla zřízena *Comisión de la Conservación y el Comercio de los Hidrocarburos* (Komise pro zachování a obchod s hydrokarburáty). Jejím cílem bylo, aby produkce nerostla rychleji než o 4% ročně a

²²⁴ Cit. Dle Malavé Mata, H.: *Formación histórica del antidesarrollo de Venezuela*. Casa de Las Américas, Habana, 1974, s. 241.

²²⁵ Betancourt, R.: *La Revolución Democrática en Venezuela, 1959-1964. Documentos del Gobierno Presidido por Rómulo Betancourt. Vol.II. 1959-1961*. Imprenta Nacional, Caracas, 1968, s.21-22.

ropa obsahovala co nejmenší množství síry. V roce 1970 začaly fungovat odsiřovací zařízení s kapacitou 282 tisíc barelů denně, která později narostla na 324 tisíc barelů.

3.) Schopnost země stát se vlastníkem a zpracovatelem vlastní suroviny musí být posílena založením státní ropné společnosti, v níž by se postupně trénovali a vzdělávali domácí experti. V roce 1960 tak byla založena *Corporación Venezolana del Petróleo* (CVP), s vlastní rafinérií. CVP postupně zvětšovala svůj podíl na trhu a k roku 1975 produkovala 47 tisíc barelů, z nichž 36 tisíc bylo exportováno. Ze 70% kryla domácí poptávku po benzínu. 93% zisků společnosti šlo do státní pokladny.

4.) Nebudou udělovány žádné nové koncese. Toto rozhodnutí souviselo i s poklesem počtu zaměstnanců v daném odvětví, klesajícím díky mechanizaci a postupnému vyčerpávání nalezišť. Na konci 50.let bylo v průmyslu zaměstnáno 44 tisíc lidí, v roce 1965 necelých 32 tisíc a v roce 1968 už jen 27 tisíc. V roce 1975 se počet snížil na 25 tisíc, z nichž 98 % bylo Venezuelců. Režim koncesí byl nahrazen tzv. *Contratos de Servicio*, jež mj. zavazovaly velké ropné firmy vyjednávat o svých strategiích s CVP.

5.) Venezuela se aktivně účastnila založení OPEC 4.září 1960.²²⁶

Ropná politika vlád AD a COPEI byla v období konsolidace paktu hodnocena různě. Kritici z levice útočili na obě strany „buržoazního paktu“ za ústupky mezinárodním firmám a neuskutečnění autentického znárodnění, a také kvůli stále zjevnějšímu neúspěchu snahy diverzifikovat ekonomiku. Znárodnění bylo cílem všech politických sil v zemi, což Venezuele umožnilo vyhnout se ostré vnitropolitické konfrontaci a boji o kontrolu jediného zdroje bohatství. Přesto nechyběly skeptické hlasy. Kritik *puntofijismu*, napojený na venezuelské podnikatele a zahraniční společnosti, Arturo Usler Pietri, prohlásil 19.července 1971 v Senátu: „*Mám dojem, že chystáme nesmírně důležitý krok a že tak činíme bez velké přípravy, zvážení jeho dopadů a přípravy na ně, bez vědomí, jak jim čelit. Toto vzešlo z klimatu plného entuziasmu (...)*.“²²⁷ Ale znárodnění venezuelského ropného průmyslu, realizované nakonec v roce 1975, v době zlatých časů *puntofijismu*, cíleně depolitizované, proběhlo klidně a konsensuálně. Jediný spor se vedl o článek 5 znárodnovacího zákona, umožňujícího firmě nejen uzavírat s jinými společnostmi dohody o provedení konkrétního úkolu, ale také zakládat smíšené společnosti se soukromým sektorem, což kritici vlády považovali za pokračování předchozího stavu. Pro zmíněný článek pak hlasovala skoro jenom vládní AD.

²²⁶ Salcedo Bastardo, J.L.: *op.cit.*, s.510-512.

²²⁷ Cit.dle Malavé Mata, H.: *Formación...*, s.262-263.

Sám tvůrce moderní venezuelské ropné politiky, Juan Pablo Pérez, řekl americké badatelce Karlové v období ropného boomu 70.let: „*Za deset let, za dvacet, uvidíte. Ropa nám přinese ruiny.*“²²⁸

Závěr

Venezuelský přechod k demokracii byl až do vývoje post-frankistického Španělska považován za ukázkový příklad sjednaného přechodu k demokracii, v němž se politické elitě povedlo shodnout na základních pravidlech vzájemného soužití a zapojením odborů (CTV) a ekonomické elity (FEDECAMARAS). Přechod i budování dalších demokratických institucí sice probíhal v situaci určité jistoty o tom, že v zemi zůstává převládající politickou stranou AD (volby proběhly velmi rychle po podepsání paktu a Ústavu chystal Kongres s převahou AD), ale Betancourt nevyužil tuto převahu k násilnému protlačování ustanovení, jež by mohly AD nadále zvýhodňovat (např. posílení proporčního zastoupení agrárních obvodů nad městskými) a umožnil reálný podíl na moci ostatním stranám paktu. I ostatní politické síly mohly být skrze poměrný volební systém do politické hry symbolicky zapojeny.

Smířil se i s prosazením Leoniho za kandidáta strany, ač osobně byl proti. Leoni pak neváhal zapojit do paktu dočasně i část volebních fenoménů, čímž rozšířil jeho základnu v období oslabení guerillového a městského ozbrojeného a vnitřních rozporů mezi jeho účastníky. Ukázal tím, že nejde o tuhý mocenský oligopol. Ustavené instituce i duch paktu pak dočasně přežily své přímé tvůrce a jejich stažení z politiky.²²⁹

Všem relevantním skupinám byl umožněn určitý přístup k symbolickým a částečně i reálným zdrojům politického rozhodování. *Faktické moci* našly se zvolenými politiky *modus vivendi*, díky čemuž se Venezuela vyhnula vojenským intervencím v politice, ačkoli ekonomická struktura země by byla ideální pro aplikaci výrazně technokratického řízení, nepodobného Huntingtonově *technokratickému modelu*.

²²⁸ Karl, L.T.: *op.cit.*, s.XV.

²²⁹ Otazník nad touto tezí se však vznáší při pohledu na následné dění, především v 80.letech (v této práci nezahrnuté). Tehdejší politici AD a COPEI sice mezi signatáře paktu nepatřili, vyjma Rafaela Caldery, ale v politice působili už v 60.letech (Carlos Andrés Pérez jako ministr vnitra). Tehdy ještě fungující pakt by tak mohl být považován stále prakticky za nástroj v ruce svých tvůrců, nikoli trvalejší nastavení fungování politického režimu. Jakmile začalo na venezuelské politické scéně docházet k opravdovému generačnímu střídání, doprovázenému politickou reformou v 80.letech (oddělené obecní volby a regionální volby, přímé volby guvernérů, preferenční hlasy na kandidátních listinách), objevily se nové politické alternativy. Vrcholem byl odchod Rafaela Caldery z COPEI a jím vedená *de facto* antistranická alternativa.

IV. Odpor k paktu zleva a guerillový boj

Formování venezuelské partitokracie bylo ohroženo nejen antistranickými aktéry, opírajícími se o caracaské obyvatelstvo, nýbrž i výrazným guerillovým hnutím, inspirovaným kubánskou revolucí. Vliv kubánského dění na venezuelskou politiku v době etablování *puntofijismu* byl obrovský. Symbolická shoda mezi pádem Pérez Jiméneze a Batisty o rok později, spolu s podporou, již Larrazábal poskytoval kubánským povstalcům, vedla řadu pozorovatelů k tvorbě paralel mezi oběma procesy.²³⁰

Ony paralely byly mnohem méně zjevné než odlišnosti. Ve Venezuele se k moci dostala zkušená a ke kompromisům připravená politická elita; na Kubě skupina mladých revolucionářů, kteří projevíli pozoruhodné odhodlání a odvalu. Ve Venezuele se radikální elementy z opozice proti diktatuře povedlo vytlačit z rozhodovacích procesů; na Kubě měli revolucionáři v rukou armádu, vzniklou mimo dosavadní struktury kubánského státu. Výrazný podíl venezuelského establishmentu (jemuž Pérez Jiménez po dlouhou dobu vyhovoval) na pádu diktatury, včetně zapojení všech armádních složek do povstání, vedl k jeho podílu na následném politickém dění.

Zpočátku se obě „revoluce“ vzájemně respektovaly. První Castrova zahraniční cesta vedla právě do Venezuely, kde jeho triumfální uvítání tak ostře kontrastovalo s přijetím, jehož se dostalo dříve Nixonovi. V Caracasu Castro vyzval k založení „*demokratického bloku*“ v rámci OAS, z něhož by byly všechny diktatury automaticky vyloučeny. Odpůrci Somozy, Stoessnera a Trujilla mohou počítat s kubánskou podporou.²³¹ Tento návrh nebyl ničím jiným než navázáním na Betancourtovy kroky z *trienia*, odmítající udržování diplomatických vztahů s frankistickým Španělskem a trujillovskou Dominikánskou republikou.²³²

Záhy se však vztahy mezi oběma vládami začaly zhoršovat. V březnu 1960 se Betancourtův starý přítel, Raúl Roa, setkal v Caracasu s velmi chladnými reakcemi a totéž

²³⁰ Nejen aktéři jihoamerických politických změn té doby, ale i severoameričtí liberálové dávali do souvislosti, kromě Kuby a Venezuely, i pád Rojase Pinilly v Kolumbii, nebo atentáty na Castillo Armase v Guatemale a Somozu Garcíu v Nikaragui. Přidával se i dřívější pád Juana Domingo Peróna, v těchto kruzích obzvláště nenáviděného. K této tezi o „*dvouletí konce diktátorů*“ blíže Kunc, J.: *Model Venezuela: Revoluce, „dekonsolidace demokracie“, anebo antipolitická politika?* In: *Politologická revue*, č.2, prosinec 1999, s. 97-98.

²³¹ Cituje např. Gott, R.: *Guerilla Movements in Latin America*. Nelson, London, 1970, s.10.

²³² Kubánskému novináři řekl Betancourt v únoru 1946: „*Věříme...že žádná země v Americe, jež vyznává a respektuje demokracii, nemůže udržovat diplomatické vztahy s vládami, jež utlačují či ponižují svůj lid (...). Když zločinec vraždí, tak policie vyrazí dveře domu, v němž se zločin koná, aby mu zabránila. Stejným způsobem, není narušením suverénních práv národa, když jiné země odmítnou udržovat s jeho vládou diplomatické vztahy, když tato vraždí svobodu...*“ Blanco, M.: *Un abismo entre dos figuras*. In: *Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra*. Catalá, Centauro, Caracas, 1975, s.83.

se stalo v červnu i Oswaldu Dorticósovi, přijatému pouze soukromě²³³. Betancourtova vláda podporovala na jednáních OAS severoamerické protikubánské iniciativy. Na konferenci v San José byla Venezuela pro vyloučení Kuby z organizace a v listopadu 1961 došlo k úplnému přerušení diplomatických vztahů mezi oběma zeměmi. Za kubánské raketové krize poslali Venezuelci ke Kubě dva torpédoborce, jako součást flotily, blokující ostrov. V rozhovoru pro *El Nacional* v únoru 1963, Betancourt vysvětloval rostoucí napětí s Kubou, jako důsledek „*otevřeně intervencionistického postoje (...) do venezuelských záležitostí*“ a stěžoval si na Guevarův výrok, že jeho ministři by si měli jet do Havany pro rady.²³⁴

Vládní protikubánské aktivity, tak kontrastující s mlčením vůči americkému postupu v Dominikánské republice a jinde ve světě, vedly nejen k rostoucímu napětí mezi účastníky paktu a zbytkem politicky aktivní společnosti, ale i mezistranickým a vnitrostranickým sporům. Guerillová válka městský terorismus byly nejvýraznějším projevem tohoto společenského napětí, doprovázeného navíc frustrací řady sektorů společnosti, zklamaných z opatrného průběhu reforem.

Faktory vedoucí k vypuknutí guerillové války rozdělíme do 2 velkých skupiny: 1.) změny v mezinárodním prostředí, především vliv situace na Kubě a politika Kennedyho vlády; 2.) vnitropolitická radikalizace.

IV.1.Vnější faktory

Kubánská revoluce měla celokontinentální dopad. Salvador Allende rok po jejím úspěchu napsal: „*Kubánská revoluce je národní revolucí, ale také revolucí celé Latinské Ameriky. Ukázala cestu k osvobození všech našich lidí*“.²³⁵ Sami Kubánci na tyto hlasy reagovali deklaracemi o celokontinentální revoluční solidaritě, se zdůrazněním spíše antiimperialistického a národněosvobozeneckého charakteru svého boje, než jeho socializačního a stále více prosovětského směřování. Řada jihoamerických vlád záhy čelila guerillovým hnutím různé intenzity, inspirovaným bojem na Kubě.

²³³ Valsallice, L.: *Guerriglia e Politica. L'esempio del Venezuela (1962-1969)*. Valmartina Editore, Firenze, 1973, s.20.

²³⁴ Otero Silva, M.: *Entrevista a Rómulo Betancourt*. In: *Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra*. Catalá, Centauro, Caracas, 1975, s.288.

²³⁵ Cit.dle Goldenberg, B.: *The Cuban Revolution and Latin America*. Allen and Unwin, London, 1965, s.311.

Kubánská zkušenost ukázala, slovy Che Guevary, „že malá skupina odhodlaných mužů, podporovaných lidem“ dokáže zničit „všechny kavárenské teorie“. ²³⁶ Na základě tohoto hodnocení, ignorujícího řadu dalších faktorů, jež umožnily celkem snadný Batistův pád, vypracoval Guevara vlivnou teorii guerillového boje, založenou na třech univerzálně aplikovatelných premisách: 1.) „Lidové síly mohou vyhrát ve válce proti armádě“. 2.) „Není vždy nutné čekat na naplnění všech podmínek pro revoluci; povstalecké ohnisko (foco) je může vytvořit“. 3.) „V zaostalé Americe musí být bojovým terénem především venkov“. ²³⁷

Richard Gott rozčlenil následný růst Kubou inspirovaných partyzánských skupin v Latinské Americe do tří etap:

- 1.)1959-1961. Byla charakterizována „utopickým úsilím“ a tvořili ji hlavně studenti, domnívající se, že vítězství přijde za několik měsíců.
- 2.)1962-1965. Hnutí získávají podporu ortodoxních (promoskevských) komunistických stran. Někdy jsou jimi přímo řízena.
- 3.)1966-1969. Etapa zahájená *Trikontinentální konferencí* v Havaně a následným odpadáváním organizovaných komunistů od ozbrojeného boje. ²³⁸

Na růst guerillových hnutí musely paranoidní americké vlády, jež svou nedomyšlenou politikou zatlačily Castra ke spojení se Sověty, nutně reagovat. Na rozdíl od Eisenhowerovy vlády, odmítající nejen nutnost sociálních reforem, ale i jakoukoli možnost fungování demokracie v Latinské Americe, zvolila Kennedyho administrativa jiný přístup. ²³⁹ Podpora sociálních reforem a pokud možno volených vlád nahradila neoznačená letadla, bombardující hlavní města suverénních zemí. Proti kubánskému příkladu, líčenému v nejčernějších barvách, bylo nutné najít nějaký úspěšný příklad volené a sociálně reformní vlády, jež by zároveň byla proamerická. Venezuela, i s ohledem na dřívější paralely s Kubou, se hodila, jako výborný „pozitivní příklad“. ²⁴⁰

²³⁶ Guevara toto řekl už 27.ledna 1959. Cit.dle Gott, R.: *op.cit.*, s.10.

²³⁷ Guevara, E.: *La Guerra de Guerrillas*. Havana, 1960.Cit.dle elektronické verze (<http://www.marxists.org/espanol/guevara/guerra/cap1.htm>)

²³⁸ Gott, R.: *op.cit.*, s.9.

²³⁹ Při jednání *National Security Council* 17.února 1955, věnovanému mj.“komunistické hrozbě“ v Latinské Americe, zareagoval Eisenhower na Rockefellerovo upozornění o nutnosti podpory demokracie v regionu vzpomínkou na Salazarova slova, že „mezi latinskými národy nemůže svobodná vláda fungovat“. Zápis z jednání cituje Schoultz, L.: *Beneath the United States. A History of U.S.Policy Toward Latin America*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1999, s.347.

²⁴⁰ Velký stoupenec Betancourta a Kennedyho politiky v Latinské Americe, vlivný liberální historik Robert J.Alexander, v úvodu své studie o Venezuele jasně vyjádřil názory panující v tehdejších vládních kruzích USA: „Není pochyb, že rivalita mezi kubánskou totalitní a venezuelskou demokratickou revolucí bude dále determino-

Betancourt, vědom si nejen smutné reality kontinentu a reálného rozložení sil, ale i s upřímnou vírou v Kennedyho, se za severoamerické plány otevřeně postavil, čímž sice opět více polarizoval vnitropolitickou situaci, ale zároveň získal nezanedbatelnou ekonomickou a vojenskou podporu z Washingtonu, jehož vojenská mise v Caracasu byla v 60. letech největší v celé Latinské Americe. V dopise Kennedymu z 15. března 1961, reagujícím na vyhlášení *Spojenectví pro pokrok*, psal Betancourt o sociální reformě prováděné „evolučními metodami, bez narušení regionálních vazeb a závazků“ a znovu podpořil vyloučení nedemokratických zemí z OAS.²⁴¹ Kennedy Betancourta v únoru 1963 uvítal v Bílém domě, jako reprezentanta všeho, co je obdivuhodné na politickém vůdci, jenž bojuje za lepší život nejen svých lidí, nýbrž i „v celé karibské oblasti“, a jako „symbol toho, co si přejeme pro naši vlastní zemi a pro naše sesterské republiky“.²⁴²

Betancourtovo spojenectví s Američany však neznamenal, že by se venezuelské vlády zcela vzdaly nezávislé zahraniční politiky. Z úst venezuelských představitelů nikdy nevymizel termín *imperialismus*, ani neopomněli připomínat fakt, že zatímco členové jejich politických stran umírali v koncentračních táborech, Pérez Jiménez byl vítán v USA jako symbol dobré vlády. Takzvaná Betancourtova doktrína, založená na vyloučení nedemokracií z mezinárodní komunity, nebyla pouhou úlitbou Spojeným státům, nýbrž upřímně míněným záměrem svého autora, který byl nastíněn již na konci 40. let, v době, kdy sám Betancourt zažíval další ze svých politických exilů. Venezuelci neměli o USA žádné iluze a v ročence ministerstva zahraničních věcí z roku 1960, ministr Arcaya za hrozbu demokracii neoznačil sovětské subverze, nýbrž „všechny případy tyranie, nespravedlnosti koloniálního útlatku a bídy“.²⁴³

Spojení s USA bylo formou obrany proti násilné formě politické participace, aplikované odpadlíky od hlavních politických stran a komunisty, prováděné s kubánskou podporou. Jako doktrinální stoupenec politických stran a nenásilné formy účasti v politice, musel podobné metody odmítat. Líčení Betancourta, jako spojence severo-

vat budoucnost celé Latinské Ameriky. *Vůdci vlád, politických stran, odborů a podnikatelských svazů jiných latinskoamerických zemí důkladně pozorují výsledky, jichž je dosahováno ve dvou republikách*“. Alexander, R.J.: *The Venezuelan Democratic Revolution. A Profile of the Regime of Rómulo Betancourt*. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1964, s.4.

²⁴¹ *De las buenas palabras a las buenas obras*. In: Betancourt, R.: *La Revolución Democrática en Venezuela, 1959-1964. Documentos del Gobierno Presidido por Rómulo Betancourt. Tomo II, 1959-1961*. Imprenta Nacional, Caracas, 1968, s.8.

²⁴² Cit.dle Schlesinger, A.: *A Thousand Days*. André Deutsch, London, 1965, s.660.

²⁴³ Cit.dle Gamus, R.: *Elementos para el estudio de la política exterior de la dictadura y la democracia. Pérez Jiménez y Rómulo Betancourt*. In: *Tras.Jornadas de Investigación Histórica*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1991, s.249.

amerického zasahování do jihoamerických záležitostí, tak často zdůrazňované levicovými autory, je tak bezesporu přehnané. Alespoň v počáteční fázi byla jeho podpora postupu USA proti Kubě motivována snahou získat za to odsouzení Trujillova režimu, připraveného destabilizovat právě Venezuelu.

IV.2.Vnitřní faktory

Kuba a světové dění byly rozhodně spouštěcím mechanismem a ospravedlněním guerillové války, avšak hlavní příčiny je nutno hledat ve vnitřním venezuelském politickém a společenském vývoji, především v politizaci nových generací, odvozené z jejich rozhodujícího podílu na pádu diktatury. Většina vůdců a výrazných postav partyzánského boje, stejně jako jeho pasivních stoupenců, pocházela původně z *puntofijistických* stran a před odchodem do hor se pokoušela vymezit vůči starému vedení, pocházejícímu z *Generace 28* a *trienio*. Tato *Generace 58* byla plodem odlišného kolektivního zážitku, a především, nejenže viděla, nýbrž se plně angažovala v úspěšném násilném svržení odmítané vlády. Américo Martín, člen AD, vyloučený v roce 1960, později v interview řekl: „*Byli jsme něco víc než tendence v AD; byli jsme jedna generace. My, co jsme v M.I.R.(Movimiento de Izquierda Revolucionaria), Moisés Moleiro, Rómulo Henríquez, jsme začali spolu, jsme přátelé z dětství. Formovali jsme se v žáru stejného dění. Naše velké hnutí jsme měli při svržení Pérez Jiméneze, v němž jsme hráli hlavní a vedoucí roli, mnohem větší, než by se od nás, v našem věku, čekalo.*“²⁴⁴

Výraznou roli zde hrál i demografický faktor, vedoucí ke stálému nárůstu mladé a vzdělanější populace, nezasažené zážitkem *gomezismu* ani spory z *trienio*. Zatímco v roce 1936 měla země 3.364.347 obyvatel, v roce 1950 to bylo 5.034.838 a v roce 1961 již 7.523.999. V roce 1971 je z 10.721.522 legálních obyvatel země 8.832.000 mladších 40 let! Méně než 10% populace bylo starších 50 let.²⁴⁵

Zatímco exilová skupina vůdců striktně a bez pochyb vylučovala z jakéhokoli politického uspořádání komunisty, a to navzdory spolupráci s nimi ve 30.letech, mladí opozičníci v zemi s komunisty spolupracovali. Část věčně rozdělené PCV, takzvaní „černí komunisté“, sice s diktaturou zpočátku kolaborovala, ale zbylá část strany, označovaná za „rudé komunisty“, navrhovala sjednocení opozice (tudíž i spolupráci

²⁴⁴ Peña, A.: *Conversaciones con Américo Martín*. Ateneo, Caracas, 1978, s.25-26.

²⁴⁵ Salcedo Bastardo, J.L.: *Historia Fundamental de Venezuela*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1982, s.542 – 545.

s nenáviděnou AD) a před volbami v roce 1952 dokonce i postavení jednoho opozičního kandidáta, což AD ponechala bez odpovědi.²⁴⁶ Ale v *Junta Patriótica*, vedené členem URD, Fabrizio Ojedou, i v *Frente Universitario*, založené Américo Martínem z AD, působili komunisté. Jak Ojeda a Martín, tak vůdce jiné studentské skupiny, Moses Moleiro, se stanou členy guerillových skupin. Sami komunisté pak na konci diktatury chystali vlastní úderné oddíly, na jejichž formování se podíleli další budoucí partyzánské vůdci: Douglas Bravo, Eloy Torres, Teodoro Petkoff a jeho bratr Lubén.

Zpočátku měli tito mladí členové politických stran v exilová vedení důvěru. Domingo Alberto Rangel, ještě jako člen mládežnické frakce AD, psal po zvolení Betancourta o „*prezidentu všech, produktu tohoto zázračného větru, jímž je národní vůle, uložená v největším právu, jímž je uložení malého papírku do volební obálky*“.²⁴⁷

Situace se rychle změnila. Nepokoje v souvislosti Nixonovou návštěvou²⁴⁸, které Betancourt, Villalba i Caldera odsoudili, ukázaly stupeň radikalizace tehdejší venezuelské společnosti, projevující se naprosto oprávněnou nenávistí k severoamerické vládě. Po prezidentských volbách, když vláda čelila masovým nepokojům caracaské chudiny, docházelo k řadě násilných střetů s policií, jež často vedly k úmrtí manifestantů. Zatímco dle stoupenců paktu bylo vyvolávání takových manifestací nezodpovědným hazardováním a ukázkou mladické netrpělivosti, stranická mládež stále častěji považovala vládní chování za zradu. Komunista Douglas Bravo označil již Betancourtův nástupnický projev z února 1959 za „*deklaraci války venezuelskému lidu*“.²⁴⁹

Disidence zasáhly především AD. Strana s populisticko nacionalistickým zaměřením měla logicky problém transformovat se znovu ve stranu vládní, navíc ve vládě koaliční, aniž by tím nepopudila radikálnější mládežnické křídlo. Betancourt, bagatelizoval problém v lednu 1960 odkazem na „*horké hlavy*“, ale konflikt byl mnohem hlubší. V roce 1967 řekl Rangel o tehdejší politice AD: „*Betancourt zradil všechny své principy. Nejprve se spojoval s levicí, ale po San José (summit OAS v San José byl ve znamení protikubánských sankcí, Betancourtem podporovaných) se*

²⁴⁶ Alexander, R.J.: *Communism in Latin America*. . Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1957, s.265-268.

²⁴⁷ Rangel, D.A.: *Betancourt, presidente electo*. In: *Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra*. Catalá, Centauro, Caracas, 1975, s.190.

²⁴⁸ Lidé na amerického viceprezidenta pokřikovali, caracaská radnice ho označila za *persona non grata* a málem došlo k lynčování.

²⁴⁹ Bravo, D.: *La guerriglia nel Venezuela*. Feltrinelli, Milano, 1967, s.20.

obrátil doprava. Akceptoval bych i San José, kdyby znárodnil ropu a použil peníze k financování pozemkové reformy“.²⁵⁰

8.dubna 1960 vyšel v deníku *El Mundo* otevřený dopis vedení AD, podepsaný desítkami členů strany, včetně funkcionářů Ústředního výkonného výboru (Rangel, Sáez Mérida, Lino Martínez a Rómulo Henríquez). Kromě vzpoury proti tvrdě vyžadované stranické disciplíně a ohrazení se vůči obviněním z komunismu („*vlna profesionálního antikomunismu hodlá označit za komunistickou jakoukoli společenskou aktivitu, schopnou dotknout se zájmů velkých monopolů a modifikovat petrifikované ekonomické struktury našich spoutaných zemí*“), představuje dokument manifest nové politické generace, nespokojené s politikou paktu. AD by se měla vrátit ke své tradici revoluční a nacionalistické politiky a opustit antikomunistickou rétoriku, vnucenou jí zvnějšku. Kritici vyčítali Betancourtovi ustupování tlaku „*reakčních sektorů*“ a příliš usmířovací politiku, jež prý vzdalovala stranu od zájmů chudých mas. Snaha AD být reprezentantem všech společenských sektorů nutně oslabuje její boj za zlepšení zájmů pracujících, neboť „*v aktuálních podmínkách se polyklasismus stává cestou k (...) ideologické kapitulaci*“. Největší nechuť budila Betancourtova protikubánská politika, v situaci, kdy obě země chtějí dosáhnout „*hospodářského osvobození*“, byť každá jiným způsobem.²⁵¹

Publikováním dokumentu vyvrcholilo vnitrostranické napětí a následné vyloučení rebelů bylo otázkou pár dní. Spolu s Martínem a Rangelem byli vyloučeni i Simón Sáez Mérida, Jorge Dáger či Moisés Moleiro. Strana zdůvodnila své rozhodnutí „*vážným porušením stranické disciplíny*“, jehož se měli straníci dopustit mj. zveřejněním interních záležitostí v tisku, čímž „*vyprovokovali veřejná prohlášení členů a orgánů členské základny*“.²⁵²

Levice AD v tomto konfliktu zpochybnila všechny pilíře Betancourtova projektu a *puntofijismu* jako takového. Realizace návrhů nespokojeného křídla by nebyla ničím jiným než návratem k majorizačnímu a mobilizačnímu politickému stylu *trienia*, doplněnému o výrazně konfrontační politiku se Spojenými státy a ropnými společnostmi. Rebelie však nebyla v žádném okamžiku vzpourou proti AD. Cílem měl být návrat k původním ideám a vlastně záchrana strany, již měl hrozit, díky kompromisům

²⁵⁰ Cit.dle Gott, R.: *op.cit.*, s.103.

²⁵¹ *A la dirección y militancia del partido* (<http://www.analitica.com/bitbliblioteca/ad/default.asp>)

²⁵² *Acción Democrática. Acuerdos de expulsión de dirigentes juveniles por el Tribunal Disciplinario Nacional.* (<http://www.analitica.com/bitbliblioteca/ad/default.asp>)

s pravíci, armádou a oligarchií, postupný zánik. I proto vyloučení *adecos* založili nejprve *Acción Democrática de Izquierda* a až v červenci 1960 se etablovali jako *Movimiento de Izquierda Revolucionaria* (MIR), první strana, jež programově odpadla od politického paktu a záhy se stala personálním i ideovým zázemím partyzánského boje. Nové seskupení odvedlo z AD asi 80% členů její mládežnické organizace a 14 ze 73 poslanců. Ačkoli se strana ihned definovala jako marxistická, čímž se výrazně posunula od původní snahy pouze reformovat AD, zpočátku se hlásila k „ústavnímu pořádku“ a důrazně se vymezovala vůči komunistům, jež početně i organizačně převyšovala.²⁵³

Radikalizace *miristů*, spojená s rostoucí diplomatickou izolací Kuby a řadou pouličních konfliktů, na něž Betancourtova vláda reagovala se zvýšenou represí, vedla k prohloubení roztržky a příklonem strany k ozbrojenému boji. 20. října 1960 bylo 6 členů MIR zatčeno za nabádání ke svržení režimu a subverzivní činnost. Vyšetřování byli i Rangel a Sáez Mérida. Důvodem zatýkání byl úvodník v týdeníku MIR, *Izquierda*, podepsaný Gumersindo Rodríguezem, neskrývající výzvy k ozbrojenému povstání.²⁵⁴ Konflikt eskaloval ještě více a při protestech proti zatýkání *miristů* zemřel 24. října jeden člověk. Studentská okupace caracaské university, jednoho z center radikální levice, vyústila ve vládní rozhodnutí universitu dočasně zavřít i spolu řadou jiných vzdělávacích institucí. Další protesty již stály život 6 lidí, 71 dalších bylo zraněno a stovky skončily ve vězení.²⁵⁵ V listopadu MIR volal po svržení vlády, v reakci na zákaz stávky v *Compañía Anónima de Teléfonos* a další kolo pouličních střetů. Zřetelně se ukazovala radikalizace caracaského obyvatelstva, narůstajícího v důsledku vnitřní migrace a odmítajícího při volbách *puntofijistické* strany. Vládní zásahy si vyžadovaly stále více mrtvých a zatčených. Situace eskalovala v listopadu 1960, kdy Betancourt pozastavil ústavní garance, vojáci obsadili tiskárnu komunistických novin *Tribuna Popular* a byl zakázán *miristický* týdeník *Izquierda*. Při demonstracích zemřelo 8 lidí a 100 bylo raněno.²⁵⁶

Vedle disidentů z AD se k násilné cestě začala přiklánět i část členů URD. Strana v listopadu 1960 vystoupila z vlády, opět z důvodů Betancourtovi protikubánské nesmlouvavosti, ale neopustila cestu kooperace s paktem a striktně odmítala ozbrojenou

²⁵³ Moleiro, M.: *El MIR de Venezuela*. Guairas, Instituto del Libor, Havana, 1967, s.147-151.

²⁵⁴ Článek byl později hodnocen jako omyl a Rodríguez, jenž se později vrátí do AD a v 70.letech se dokonce stane ministrem plánování, bude označen za policejního provokatéra. Valsalice, L.: *op.cit.*, s.20-21.

²⁵⁵ Gott, R.: *op.cit.*, s.103-106.

²⁵⁶ Tamtéž, s.106.

cestu. Její řadové však bylo mnohem nesmířitelnější a skupiny budoucích partyzánů se formovaly i zde. Vrcholem byla rezignace Fabricio Ojedy na poslanecký mandát, zdůvodněná dopisem z 30.června 1962. Hrdina opozice proti diktatuře, vůdce *Junta Patriótica* a osobnost známá v celé Latinské Americe odmítl „*formalistický systém demokracie*“, jako možný nástroj změny v rozvojové zemi. Venezuelská demokracie nebyla dle Ojedy ničím jiným než nástrojem podvodu a štítem útlaku a korupce. Jedinou cestou je „*revoluční akce, jež povede k dobytí politické moci lidem*“.²⁵⁷

Komplikovaný byl postoj k ozbrojenému boji u PCV. Komunisté sice měli zkušenosti s bojem jak proti Gómezovi, tak proti Pérez Jiménezovi, ale po dlouhou dobu se k násilné cestě stavěli přinejmenším nejednoznačně. Část strany odmítala násilí z principu, část se domnívala, že v zemi nejsou vytvořeny „objektivní podmínky“ pro úspěšnou realizaci guerillové války a lepší cestou je počkat až se vládní strany svou politikou sami znemožní. Na III. Kongresu strany, v březnu 1961, byly schváleny výzvy k jednotné frontě pokrokových sil a vytvoření vlastenecké vlády, ale současně byla vytýčena nutnost připravit se na „*obtížný boj*“ a „*studovat revoluční umění*“,²⁵⁸ což v jazyku jihoamerických komunistů neznamenal nic jiného, než odmítnutí okamžité ozbrojené akce, tak vzývané v jiných, radikálnějších sektorech. Ani Sovětský svaz se – opět – neváhal projevit jako retardér jakéhokoli revolučního kvasu, když jeho ambasador v Mexiku, Bazikyn, pobýval od 12. do 23. března 1961 v Caracasu na semioficiální návštěvě, s cílem jednat o možném obnovení diplomatických vztahů.²⁵⁹

V nejasných postojích PCV se také odrážela historická nerozhodnost, permanentní zásadní změny taktiky a slabost komunistů na kontinentě obecně.²⁶⁰ Pozdější problémy ve vztazích mezi povstaleckými veliteli a stranickým vedením, vedoucí k hluboké roztržce, a to i na mezinárodní úrovni, byly zakořeněny už zde. PCV se k ozbrojenému boji přihlásila až v okamžiku, kdy byl zahájen a nikdy ho nepovažovala za jedinou možnou cestu.

Při hodnocení vnitřních faktorů vedoucích k ozbrojenému konfliktu je nutno zmínit i velmi diskutované téma přiměřenosti vládní reakce na nepokoje, mající kořeny mezi bezprizorní chudinou v *barrios* a radikalizaci studentů. Vedle výše uvedeného Bravo-

²⁵⁷ *Carta de renuncia de Fabricio Ojeda al Congreso.*

(<http://www.nodo50.org/antiescualidos/Portal/Secciones/forjadores/Fabricio.html>)

²⁵⁸ Valsalice, L.: *op.cit.*, s.21.

²⁵⁹ Tamtéž, s.22

²⁶⁰ Alexander, R.J.: *Communism...*, s.6-16.

va výroku o „vyhlášení války“ lidu ze strany vlády, se podobné interpretace, dávající guerillu a městský boj do úzké souvislosti s tvrdou vládní represí, objevovaly i u jiných levicových politiků i analytiků. Významný člen vedení PCV, jeden z nejinteligentnějších venezuelských komunistů, Pompeyo Márquez, řekl v roce 1965: „Betancourt zradil program své strany a nastoupením cesty krvavých policejních represí uzavřel smírnou cestu a vytvořil předpoklady pro nevyhlášenou občanskou válku“.²⁶¹ Známy americký politolog James Petras, ve srovnávací studii o partyzánských skupinách na subkontinentu, napsal: „Venezuelské guerillové hnutí začalo, jako odpověď na přehnané vládní násilí a pošlapání ústavních práv, jež 'venezuelská demokratická revoluce' zjevně podporovala“.²⁶²

Venezuela se tehdy nacházela v situaci nárůstu požadavků na radikální změnu a maximální účast lidového sektoru v politice, prosazovanou však spíše levicovou inteligencí, než masami jako takovými. Ačkoli se situace blížila stavu Huntingtonem a Nelsonovou definovanému jako kritická fáze *populistického modelu*, v níž se otevírá možnost zásahu armády a přechod k modelu *technokratickému*, byla míra její dramatickosti snižována faktem, že násilná mobilizace probíhala především v pro pakt nepřátelském Caracasu a více než širších politických se týkala okamžitých sociálních otázek, jejichž palčivost umocňovala ekonomická krize. Jak ukáže i pozdější volební vývoj v hlavním městě, s výraznými volebními zisky pro Marcose Péreze Jiméneze, spousta manifestantů neměla s „marxistickou“ či „fidelistickou“ levicí nic společného.

Země se v jistých chvílích nacházela blízko výrazné destabilizace a obavy z reakce pravicových kruhů v armádě nebyly bez oprávnění. Armáda mohla zasáhnout v „krizovém momentu“ a zavést nějakou formu autoritářského režim či dokonce, jako o pár let později v Brazílii, přímo režim byrokraticko-autoritářský. Ačkoli venezuelské ozbrojené síly nebyly ani zdaleka tak vnitřně konsolidované jako brazilské a –jak se záhy ukáže – i v nich byly výrazně zastoupeny levicové elementy, civilní politici museli brát tyto hrozby na vědomí. Betancourt se ocitl na rozcestí. Buď radikály potlačí on, nebo se vystaví hrozbě sesazení, jako neschopný filokomunista a řízení přeberou stoupenci „tvrdé ruky“. Proto vláda začala jednat nekompromisně. Sám Rómulo Betancourt si později stěžoval, že byl až příliš často líčen jako „bojovný vládce“, ale v zemi prý stále přetrvávala „gomezistic-

²⁶¹ Cit.dle Valsalice, L.: .: *op.cit.*, s.5.

²⁶² Petras, J.: *Revolution and Guerrilla Movements in Latin America: Venezuela, Colombia, Guatemala, and Peru*. In: Petras, J. – Zeitlin, M.(ed.): *Latin America. Reform or Revolution*. Fawcett Publications, New York, 1968, s.338.

ká mentalita“, jež jeho vládu ohrožovala zprava.²⁶³ Zleva zase čelil teroru a prokubánské guerille. Pro svou politiku boje proti radikální levici a rušení vztahů s nedemokratickými vládami později použil následující přirovnání: „*Terapie odstranění části lidského těla, zasažené snětí, pomocí skalpelu, aby se infekce nerozšířila na celý organismus, platí také v oblasti vztahů mezi národy*“.²⁶⁴

V roce 1961 vláda čelila dvěma pravicovým pokusům o puč. 20.února 1961 povstal plukovník José Edito Ramírez a v 26.6. došlo k povstání v Barceloně, vedenému majorem Luisem Alberto Vivas Ramírezem a kapitánem Tesalio Morillem. *Barcelonazo* bylo posledním velkým pokusem pravice v armádě odstavit ústavní režim (viz tabulka 13) a ukazuje reálnost obav z antikomunistů a stoupenců pretoriánského řešení, panujících mezi *puntofijistickou* elitou. Ale pravicové pokusy se setkávaly s velkým odporem lidí v ulicích, jejichž síla se ukázala již v lednu 1958 a neměly ani podporu *faktických mocí* ani většiny armády, v níž se již zakořenila nikoli nevýznamná, radikálně levicová frakce, jednající s MIR a částí PCV.

Tab. 13 Pokusy o vojenské převraty a povstání ve fázi konsolidace paktu²⁶⁵

Datum	Typ	Vůdci	Město	Puč proti
Červenec 1958	Pokus o puč (-)	Gen.Jesús Castro León	Caracas	Proviz.vládě
Září 1958	Pokus o puč (-)	Mjr.Juan de Dios Moncada Mjr.Hely Mendoza Méndez	Caracas	Proviz.vládě
Duben 1960	Povstání	Gen.Jesús Castro León	San Cristóbal	Betancourt
Únor 1961	Povstání	Plk. Edito Ramírez	Caracas	Betancourt
Červen 1961	Povstání	Mjr.Luis Alberto Vivas R.	Barcelona	Betancourt
Květen 1962	Povstání (!) levice	Kpt.Jesús Teodoro Molina	Car- úpano	Betancourt
Červen 1962	Povstání (!) levice	Kpt.Victor Hugo Morales Kpt.Manuel Ponte Rodríguez	Puerto Cabello	Betancourt

Vysvětlivky: Pokus o puč – hnutí s cílem svrhnout prezidenta a kontrolovat ústřední vládu

Povstání – nemá přímý cíl kontrolovat ústřední vládu

(-) – aktivní manifestace proti pučistům

(!) – zapojeny levicové politické strany

() – bez lidové odezvy

²⁶³ Betancourt, R.: *Introducción*. In: *La revolución...*, Tomo I, 1959-1961, s.VII.

²⁶⁴ Betancourt, R.: *op.cit.*, s.IX.

²⁶⁵ Zpracováno na základě Carrasquero Aumaitre, J.V.: *Venezuela: ¿Democracia en Crisis?* Europa-América Latina, Análisis e Informaciones, Diciembre, 2002, s.10.

Rok 1961 byl, navzdory prohloubení konfliktu s Kubou a jejímu vynucenému příklonu na sovětskou stranu, v důsledku stupidní invaze v Zátocě sviní (autor užívá vžitý český název, ač si je vědom, že ve skutečnosti jde o Zátoku prasat), v zásadě klidnější. Až zrušení diplomatických vztahů s ostrovem 11. listopadu vedlo k novému kole konfrontace v ulicích, tentokrát s mnohem závažnějšími důsledky. Již 27. listopadu bylo uneseno letadlo z něhož únosci shazovali na hlavní město prokubánské letáky. O den později byl na ulici Caracasu zastřelen policista a 10. prosince zahynuli při útoku na stanici v Urachiviche, ve státě Yaracuy, další 3 policisté.²⁶⁶

Zatímco MIR se jevil velmi radikálně, komunisté se od útoků vždy distancovali a volali své členy k disciplině. Po dalším rozpadu AD, od níž se odtrhla frakce ARS, již komunisté považovali za legálního nástupce AD, nabídla PCV odpadlíkům vytvoření „široké fronty, jež by zavřela cestu násilí“. Leden 1962 byl plný konfliktů v Caracasu, kde si jenom dny 22. až 24. vyžádaly 19 mrtvých. Aktivita městských mas budila u stoupenců ozbrojeného boje v MIR a PCV naději, že revoluční situace v zemi nastala a bude stačit krátké období guerilly, doplňující městské povstání, aby Betancourtova vláda, oslabená interními spory v AD, padla. 29. ledna 1962 objevily bezpečnostní složky v horách v Turimiquire, ve státě Sucre, guerillový tábor a údajné stopy po přistání.²⁶⁷

IV.3. Guerillový boj, vnitřní spory levice a vítězství paktu

Zprávy o vzniku partyzánských skupinek a potyčkách s vládními složkami se šířily po celé jaro 1962 ve všech pro boj vhodných koutech země, nemluvě o růstu střetů v hlavním městě.²⁶⁸ Zpočátku byly guerillové oddíly tvořeny zejména nadšenými studenty, postrádajícími výcvik, zkušenosti i kvalitní zbraně. Lubén Petkoff, jeden

²⁶⁶ Valsalice, L.: *op.cit.*, s.23.

²⁶⁷ Tamtéž

²⁶⁸ Počáteční fázi partyzánského hnutí zpracoval Manuel Cabieses Donoso, chilský novinář, působící ve Venezuele, v práci *¡Venezuela Okey!* (Ediciones del Litoral, Santiago de Chile, 1963). Postupné objevování guerillových táborů v horách začalo v lednu a únoru. 20. února 1962 byl zadržen jeep s vojenským materiálem určeným pro guerillu a o týden později padlo do zajetí 19 bojovníků v oblasti Santa Cruz de Bucaral ve státě Falcón. 1. března bylo chyceno 14 lidí, převážně studentů, v La Azulita, v andském státě Mérida. Týž den zastřelili vojáci muže, jedoucího v jeepu v oblasti Biscucuy ve státě Portuguesa a za tři dny zatklí v této oblasti 23 „partyzánů“, provádějících cvik v jednom táboře. 24. března zastřelili vojáci jiného partyzána a 5 zatklí. Z řady přestřelek vyčnívá první větší partyzánský útok z 1. dubna, zacílený na sklad ministerstva veřejných prací mezi městy Humocar Alto a Humocar Bajo, při němž skupina vedená Lunarem Marquézem a Argimiro Gabaldónem zastřelila hlídače a s ukořistěným materiálem záutočila na policejní stanici v Humocar Bajo, při čemž zahynul jeden policista. Při následných vládních protiútokcích armáda zabila 7 lidí. Při všech jarních zásazích zabavili vojáci 2 lehké kulometry, 6 samopalů, 37 pušek, 3 pistole, 24 revolverů, 21 granátů, 4733 nábojů a 193 kusů dynamitu.

z nejvytrvalejších komunistických partyzánů, o tomto počátečním období, řekl: „Když jsme se poprvé vydali do hor, byli jsme tak trochu zasaženi ideou, že naše válka bude v kubánském stylu, nebo kubánskému guerillovému boji velmi podobná. Mysleli jsem, že řešení našich problémů nebude trvat déle než dva tři roky a že guerilly vyřeší problémy venezuelské revoluce v krátké době“.²⁶⁹

Vypuknutí ozbrojeného boje se krylo jednak s další fází radikalizace v části caracaských *barrios* a jednak s rozpadem AD, který pohnul k „akci“ i vedení PCV. V kontinentálním měřítku odpovídalo přechodu z první do druhé fáze povstaleckých aktivit, jak je periodizoval Gott, tedy z fáze utopických nadšenců do fáze, kdy se k boji hlásí i vedení promoskevských komunistických stran. Situace v zemi se zdála být dostatečně výbušnou a úspěch byl očekáván v brzké době.

James Petras rozdělil venezuelské guerillové hnutí na 3 základní periody: 1.) 1960 – 1962 doba studentského „předvoje“; 2.) 1960 – 1964 období „intenzivní městské války, zahrnující řadu městských akcí, zjevně elektrizujících masy“; 3.) 1964 - ? fázi „agrární reformy“.²⁷⁰ Poslední fázi můžeme ukončit v roce 1969, po Calderově usmíření s povstalci a jejich novém zapojení do mírového politického života, přičemž zbylé skupinky, živořící neaktivně v těžko dostupných horách snad tvořily čtvrtou, pozdní fázi.

Ke guerillovému hnutí a povstalecké aktivitě ve městech se záhy přidal nový faktor. Levicové složky v ozbrojených silách, odmítající Betancourtovu vládu i politiku preferující zlepšení sociální situace zejména vyšších důstojníků, se začínají zjara 1962 zapojovat do protivládních konspirací. Vláda si byla nebezpečí velmi dobře vědoma a snažila se podezřelé mladé důstojníky překládat k jiným útvarům. Už 1.dubna došlo k pokusu o povstání na námořní základně v Turiamu a 20.dubna se vzbouřili vojáci v Maturínu. O čtyři dny později se možný levicový pokus o převrat projednával před parlamentní komisí pro obranu, již vláda oznámila své očekávání velkého povstání v červenci či srpnu, jemuž bude předcházet zvýšený výskyt sabotáží a městských střetů. Začátkem května se podobným varováním v tisku vysmál Domingo Alberto Rangel.²⁷¹

4. května 1962 skutečně došlo k povstání praporu námořní pěchoty na základně v Carúpanu. Povstalci, vedení korvetním kapitánem Jesúsem Teodorem Molinou

²⁶⁹ Cituje Gott, R.: *op.cit.*, s.108.

²⁷⁰ Petras, J.: *op.cit.*, s.340.

²⁷¹ Valsalice, L.: *op.cit.*, s.31-32.

Villegasem a majorem Pedro Vargasem Castejónem, se dočasně zmocnili města a v prohlášení k lidu a národu se důrazně vymezili proti Betancourtově vládě, která chce zapojit ozbrojené síly do své stále represivnější politiky („*nemůžeme nadále ignorovat nekonečné zneužívání moci, svévolné akce, vraždy a mučení*“). Dle zveřejněného prohlášení bylo cílem hnutí „*obnovit demokratický systém, v němž platí Ústava a kde jsou respektována práva všech Venezuelců a rozhodnutí Kongresu*“. V sociálně-ekonomické oblasti bylo cílem „*rekonstruovat... ekonomiku, dát práci statisícům nezaměstnaných, zvýšit příjmy Venezuelců, provést opravdovou agrární reformu a rozvíjet hospodářství na základě vyšších národních zájmů*“.²⁷²

Převrat, původně počítající i s ustavením provizorní vlády právě v Carúpanu, byl do 24 hodin celkem snadno zlikvidován, mimo jiné za použití letectva, aniž by pučisté dokázali klást výraznější odpor. Molina Villegas a Vargas Castejón byli zatčeni a odsouzeni na 16, resp. 14 let. Ve vězení zůstanou jenom do legendárního útěku z věznice v Trujillu na v září 1963, kdy se připojí do partyzánských oddílů.

2.června v noci vypuklo další - mnohem závažnější - povstání na největší námořní základně v Puerto Cabello, vedené kapitány Manuelem Ponte Rodríguezem, Pedro Medina Silvou a Victorem Hugo Morales Monasteriosem. Program povstalců byl mnohem propracovanější než u jejich předchůdců v Carúpanu. Měla být sestavena provizorní vláda v čele s nezávislou osobností, která by prováděla autonomní zahraniční politiku, za dočasného pozastavení činnosti politických stran (aspoň na 6 měsíců), svolala do roka a půl nové volby a propustila všechny politické vězně a perzekuované důstojníky.

Boje mezi vzbouřenci a povstalci v Puerto Cabellu byly velmi tvrdé. Město bylo bombardováno a útočící vládní jednotky musely s rebely bojovat dům od domu, v jednom z nejtěžších vnitřních střetnutí v Latinské Americe ve 20.století. Odhady počtu obětí se velmi liší. Zatímco vládní zdroje uváděly, že v boji padlo 63 vojáků a civilistů, evropský tisk psal až o 1000 obětí. Luigi Valsalice považuje často uváděných 400 mrtvých na obou stranách za přehnaný, zatímco Richard Gott odhaduje jenom vládní ztráty na 200 mužů.²⁷³ Ponte Rodríguez byl za účast na povstání odsouzen na 30 let vězení (v něm také zemřel 24.července 1964 na infarkt), stejně jako Pedro Medina Silva, který o rok později uprchl a dostal se na Kubu, aby později bojoval v řadách guerilly ve své vlasti.

²⁷² Cituje Gott, R.: *op.cit.*, s.115-117.

²⁷³ Valsalice, L.: *op.cit.*, s.34. Gott, R.: *op.cit.*, s.117.

Obě povstání měla obrovský politický dopad a strany paktu z nich vyvodily tvrdé důsledky. Během bojů v Carúpanu byl zadržen komunistický poslanec Eloy Torres, jemuž se nepodařilo včas uprchnout ve veslici na Trinidad. V Puerto Cabellu byla zase prokázána účast členů PCV Lubéna Petkoffa a Germána Larieta a *miristického* poslance Lugo Rojase, a ačkoli z tisícovky zatčených v Puerto Cabellu bylo pouhých 60 členů PCV, aktivní účast členů této strany i MIR na obraně města před vládními jednotkami byla nezpochybnitelná. PCV podpořila akci v Carúpanu, ačkoli oficiálně se vždy stavěla proti pučistické cestě a její poslanec, Guillermo García Ponce v Kongresu sice označil program vojáků za „zjevně nekomunistický“, a tudíž pro jeho stranu v některých ohledech problémový, ale v zásadě přijatelný.²⁷⁴ Senátor za PCV Jesús Farías pak odmítl komunistický charakter povstání v Puerto Cabellu.

Přesto, vláda pozatýkala řadu členů PCV i MIR a už 10.května, tedy ještě před druhým povstáním, zakázala činnost obou politických stran. Ilegalita tak byla vážným komunistům svým způsobem vnucena a byla zvnějšku příšlým rozhodnutím vleklého sporu o postoj PCV k cestě násilné změny režimu. Příklon k boji byl formálně schválen až v prosinci 1962. MIR, jehož řadoví členové byli zdaleka nejradikálnější, byl zpočátku rozdělen. Počáteční radikál a autor slavného bojového úvodníku, Gumersindo Rodríguez, náhle oponoval násilné cestě a - než stranu opustil – vedl pravicové křídlo seskupení, navrhuující podporovat v prezidentských volbách v roce 1963 Wolfganga Larrazábala, jako nejlepší alternativu stranám paktu. Stranická levice, reprezentovaná Gabrielem Quintero Luzardem a Rafaelem José Muñozem, navrhovala přechod do hor, zatímco centristé kolem Rangela a Martína chtěli vyčkávat a boj vést spíše ve městě. Oficiálně se však strana k boji přihlásila až 30.ledna 1964.²⁷⁵

Počáteční fáze guerilly tak probíhala bez jasného politického a stranického zázemí a byla spíše spontánním povstáním radikálů, domnívajících se, že nastaly vhodné podmínky pro rozptýlení sil „systému“ založením řady *focos*, po celém území a tím pomoci ozbrojenému boji ve městě. Ideologie povstalců, pokud je o nějakém koherentním souboru idejí vůbec možné mluvit, nabyla v žádném případě striktně komunistická (v ortodoxním, promoskevsém smyslu), ani se příliš neodvolávala na konflikt mezi kapitalistickým a sovětským blokem. Kromě zmiňované „sebeobraně“ motivace před vládní represí a snahou *miristů* vrátit se k tomu, co považovali za původní program AD, měly cíle povstalců výrazně nacionalistické, resp. patriotické rysy.

²⁷⁴ Gott, R.: *op.cit.*, s.116-117.

²⁷⁵ Peña, A.: *op.cit.*, s. 37-44.

Douglas Bravo, nejvytrvalejší z povstaleckých vůdců, definoval vládní politiku jako „*cestu antipatriotismu*“, již se musí postavit lid se zbraní v ruce, aby „*dobyl národní nezávislost, svobodu a demokratický život (...) zachránil národní dědictví, integritu a bohatství, zformoval revoluční lidovou a nacionalistickou vládu*“.²⁷⁶ Boj má mít celokontinentální charakter. Lubén Petkoff, další významný velitel řekl: „*Když my mluvíme o osvobození Venezuely, mluvíme o osvobození celé Latinské Ameriky: pro nás nejsou v Latinské Americe geografické hranice*“.²⁷⁷ Úhlavní nepřítel byl, logicky, spatřován ve Spojených státech a kreolské oligarchii. Bravo dokonce viděl svou skupinu jako „*pokračování hnutí za nezávislost, vedeného od roku 1810 Bolívarem*“ a Ezequiela Zamory.²⁷⁸

I nečlenové MIR a PCV hráli v guerille významnou úlohu, přičemž jejich postoje se od radikální levice příliš nelišily. Fabrizio Ojeda, v dopise z vězení, v němž byl od října 1962 do září 1963, odmítal kubánskou cestu, neaplikovatelnou na venezuelské poměry a definoval se jako „*voják venezuelských lidí, v jejich tvrdém boji za národní nezávislost a osvobození*“. Komunistická cesta není pro zemi, s ohledem na její tradici a charakter, vhodná.²⁷⁹ José Manuel Saher, bojující v horách ve státu Portuguesa, v dopise svému otci, důležitému členu AD a guvernérovi státu Falcón, psal o „*naléhavé nutnosti nacionalistické změny ve Venezuele, potřebné pro vybudování opravdové svobodné země*“.²⁸⁰

Skloubení dvojího osvobození, národního a sociálního, tak charakteristické pro země třetího světa, bylo v mnohém vzdálené sovětské rétorice a praxi, jež podobným hnutím v zásadě nepřála. Kubánská zkušenost byla povstalcům reflektována různě, od naprostého obdivu a snahy po aplikaci stejných opatření i ve Venezuele, po vyjadřování respektu kubánské revoluci, jež však vyrostla z jiných podmínek a jejíž kurz je v mnoha ohledech problematický. Vláda však, samozřejmě, nikdy neopomněla zdůraznit kubánskou inspiraci boje a podřízený vztah Castrova režimu ve vůči Sovětskému svazu.

Rok 1962 nebyl pro guerillu ani její městskou odnož, *Unidades Tácticas de Combate* (UTC), nijak zvlášť úspěšný. Rozptýlené jednotky neměly prakticky žádné úspěchy a vláda, kolem níž se nyní sjednotila celá armáda, s velkou podporou z USA, dokázala

²⁷⁶ Bravo, D.: *op.cit.*, s.33.

²⁷⁷ Citováno v Bravo, D.: *op.cit.*, s.166.

²⁷⁸ Tamtéž, s.32

²⁷⁹ Cit.dle Gott, R.: *op.cit.*, s.111-112.

²⁸⁰ Tamtéž, s.113

izolované skupinky snadno likvidovat či jim alespoň prakticky znemožnit jakoukoli aktivitu. Ukazovalo se, jak byla přeceněna „revoluční nálada lidu“ a nakolik byla podceněna mobilizační či –naopak-demobilizační moc politických stran, silných především ve venkovských oblastech. Městské skupiny dokázaly provést pár velmi spektakulárních akcí (za karibské krize zničili partyzáni 4 elektrárny *Creole Petroleum Corporation*, později vyhodili do vzduchu i 4 velké ropovody; v únoru 1963 zapálili caracaský obchodní dům *Sears Roebuck* a spáchali škodu za 2,5 milionu dolarů; v červnu 1963 zapálili dokonce kanceláře americké vojenské mise). Získávali si i celosvětovou publicitu. 11. února unesli nákladní loď *Anzoátegui*, s níž korzovali podél pobřeží až dopluli k Brazílii, kde dostali azyl. 16. února se v caracaském muzeu zmocnili vystavených obrazů Cézanna, Van Gogha, Gauguina, Braqua a Picassa, které vrátili po třech dnech, pouze trochu poškrábané. Senzací byl únos hvězdy *Realu Madrid*, Alfreda di Stéfana, přímo z hotelu a jeho dvojdenní, nenásilné a přátelské věznění. Trochu hůře se měl zástupce velitele americké vojenské mise, plukovník James K. Chenault, unesený 27. listopadu při cestě do práce. Byl zadržován osm dní, během nichž ho únosci nutili číst komunistickou literaturu, zčásti vydanou i v Praze, aby ho nakonec nechali v jeho autě u ambasády USA, spoutaného, se zavázanýma očima a krémem na boty ve vlasech.²⁸¹ Pokus o atentát na Betancourta pak vedl k nové vládní kampani, v jejímž rámci byla 1. října 1963 odebrána imunita poslanců MIR a PCV a řada z nich byla zatčena, včetně komunistického vůdce, hrdiny protigomezovské rezistence, Gustavo Machada.

Přes určité úspěchy ozbrojeného boje ve městech, nebyli vůdci boje se svou dosažitelnou aktivitou spokojeni. V únoru 1963 byly proto založeny *Fuerzas Armadas de Liberación Nacional* (FALN), jako sjednocující odbojová organizace, složená z účastníků povstání v Carúpanu a Puerto Cabellu, guerillových front (za všechny uvedme *Frente José Leonardo Chirinos*, vedenou Douglasem Bravo) a zástupců městských UTC. Zakládající dokument podepsali mj.: Manuel Ponte Rodríguez, Pedro Medina Silva, Jesús Teodoro Molina Villegas, Pedro Vegas Castejón, Douglas Bravo či Elías Manuit Camero. Do čela organizace byl postaven kpt. Manuel Ponte Rodríguez.

Cíle organizace se nelišily od výše uvedených konceptů protagonistů politické levice a partyzánských skupin. FALN měly být ozbrojenou složkou *Frente de Liberación*

²⁸¹ Gott, R.: *op. cit.*, s.128-129.

(FLN), širší a zastřešující organizace. Ale PCV se FLN přidala až poté, co si zajistila její nadřízenost nad polními veliteli. Neúspěch první fáze guerillové hnutí a chladný postoj venkovanů k partyzánům, kontrastující s původními předpoklady, umocněny navíc řadou zatčení významných levicových politiků, vedl k rostoucím konfliktům mezi postupně ochládajícími komunisty a polními veliteli, nejvýrazněji reprezentovanými Bravem a Lubénem Petkoffem. Vůdci z hor si nyní začali uvědomovat, že boj bude mnohem déle a byli pro vedení prodloužené války, dle kubánských zkušeností. Drželi se teorie *foco* a prioritu dávali venkovskému boji, nikoli akcím ve městech, jímž kubánští teoretici dávali druhořadou a spíše podpůrnou roli (mnohdy ovšem z vysoce pragmatických a politicky konjunkturálních důvodů²⁸²).

Ve Venezuele však řada lidí o venkovském boji pochybovala. Zdůrazňovali urbánní charakter země i odpor rolníků k revoluci a jejich politickou vazbu na strany paktu, především AD. Zatímco boj v horách žádné výsledky nepřinášel, měla to být města, v nichž vypukne lidové povstání, podobně jako v lednu 1958. Dokud se tak nestane, tvrdili kritici, měl by být boj dočasně omezen. Největším šokem byly pro celou levici prezidentské volby v roce 1963, jež i Betancourt považoval za kruciólní ukázkou pevnosti nejen své vlády, nýbrž i celého politického uspořádání. Levice, volající po absenci, vůbec neuspěla a Raúl Leoni s přehledem vyhrál. Zejména PCV a umírněná část MIR považovala politiku absence a nepodpory nestranickému kandidátovi, především Larrazábalovi, za velkou chybu, pramenící ze špatného rozhodnutí zahájit ozbrojený boj, bez zvážení všech předběžných podmínek. Zatímco partyzánští velitelé trvali na pokračování boje, bez ohledu na jeho délku, politici, kteří zůstali ve městech začali pochybovat o vhodnosti dobrovolného sebevyřazení z jakékoli politické hry. Navíc, Leoni ve svém nástupním projevu volal po usmíření a velmi chytře nabídl komunistům legalizaci a podíl na politické hře, pokud se vzdají ozbrojeného boje.

Rangel, jako generální tajemník ilegálního MIR pobývajícím ve vězení, napsal v lednu 1964 straně dopis, v němž násilnou cestu kritizoval (ačkoli dříve proti ní z principu nebyl), jako nevhodnou pro zemi, v níž se rolnictvo projevuje vysloveně kontrarevolučně a kde hlavní potenciál revoluce spočívá ve městech a povstání jejich obyvatel.²⁸³ Tato teze měla svou oporu ve statistikách, dle nichž v roce 1961 žilo ve měs-

²⁸² Castro a Guevara v hodnocení úspěchu kubánské revoluce zdůrazňovali své vlastní zásluhy a podceňovali akce odbojářů ve městech, čímž si od počátku chtěli zajistit vůdčí roli při budování post-batistovského režimu a odstavit možné konkurenty. Childs, M.D.: *An Historical Critique of the Emergence and Evolution of Ernesto Che Guevara's Foco Theory*. In: *Journal of Latin American Studies*, Vol.27, No.3, Oct.1995, s.593-594

²⁸³ Cituje Gott, R.: *op.cit.*, s.131.

tech 67,44% populace, přičemž jako urbánní bylo hodnoceno každé osídlení nad 2500 obyvatel.²⁸⁴

Rangelovi argumenty se setkali s odporem jak v MIR, kde byl nahrazen ve funkci Sáezem Méridou, tak u Douglase Brava, který jeho argumenty zpochybňoval. Dle Brava, „*fluktuující populace, existující v Caracasu, nemůže být označena jako urbánní, protože 300 tisíc osob, žijících v ranchos (...) si do města přinesli své typicky venkovské zvyky...*“. Navíc, většina z nich je stejně nezaměstnaných a není je tak možno označit ani za dělníky. Ani v jiných částech země se populace, označovaná statistikami jako urbánní, neliší od populace venkovské a Venezuela je tak nadále v zásadě rurální zemí.²⁸⁵

Názor vězněného Rangela se zpočátku neseťkal s kladným ohlasem ani u komunistů, jejichž výkonný generální tajemník (v zastoupení zatčeného Jesúse Faríase, který už strávil 8 let ve vězení za diktatury) Pompeyo Márquez v lednu 1964 napsal, že důraz by měl být položen „*na guerillový boj (...), kombinovaný s bojem ve městech, vojenskými krizemi, masovou akcí a propagandou*“. Záhy se do vězení dostal i Márquez (utekl z něj až během karnevalu v roce 1967, spolu s Teodoro Petkoffem a Garcíou Poncem). Ale už v květnu 1964 vydal Ústřední výbor strany prohlášení v němž podmínil konec ozbrojeného boje všeobecnou amnestií, obnovením občanských svobod a legalizací zakázaných stran.²⁸⁶

Náhlá umírněnost strany byla důsledkem stále většího počtu zatčených členů vedení a celkové nebezpečnosti ve městech, vedoucí nakonec k zdánlivě paradoxním odchodům do bezpečí, do hor k partyzánům. Zatímco velitelé oddílů v horách si mohli stěžovat na přílišné fyzické riziko a vypětí, neúměrně nízké jejich roli v politickém rozhodování, byli to nakonec profesionální politici ve městech, kteří byli vystaveni reálnějšímu fyzickému ohrožení.

Konec roku 1963 byl pro guerillu těžký nejen z důvodu výrazného úspěchu politických stran, kandidujících ve volbách, ale i zachycením dodávky kubánských zbraní do Venezuely a podporou, jíž Leonih vláda dostala od OAS. Navíc, Leoni nebyl ani zdaleka tak proamerický jako Betancourt a odsoudil i severoamerickou invazi do

²⁸⁴ Salcedo-Bastardo, J.L.: *op.cit.*, s.544.

²⁸⁵ Bravo, D.: *op.cit.*, s.82-83.

²⁸⁶ Gott, R.: *op.cit.*, s.132-133.

Dominikánské republiky, jíž ex-prezident poslušně schvaloval. Známemu novináři pak Leoni řekl: „*Vím, že tohle mi gringové neodpustí*“.²⁸⁷

K povstání se nechýlilo ani v *barrios*, jejichž obyvatelstvo bylo buď politicky apatické, nebo volilo Larrazábala. Levicové strany tak náhla viděly, že jsou mnohem radikálnější než masy, na jejichž podporu a zájmy se odvolávaly. Historička Elena Plaza ve své práci o vývoji ozbrojeného boje konstatovala: „*Levice sama už spustila proces vlastní marginalizace u mas (...) Tak, jak se levice sama postupně radikalizovala směrem k násilí, jak vláda zvyšovala politickou represi, jak bylo vytahováno komunistické strašidlo (mezi jiným za šikovného užívání médií), jako za vše odpovědné, byli lidé zděšení a schováni. Na jedné straně se levice stala radikálnější ve jménu lidového boje, na druhé straně lidé nebyli ochotni bojovat násilnou formou*“.²⁸⁸

Místo zvážení tohoto faktu, levice propadala do sporu o to, zda dát prioritu venkovskému guerrilovému boji, nebo akcím ve městech, resp. zda má mít rozhdoující slovo městské stranické velení, nebo partyzáni v horách. Teoretik venkovského boje Régis Debray shrnul argumenty stoupenců boje v horách: „*(...) hlavní města, zejména v karibské oblasti, tyto velké pobočky měst ve Spojených státech, jsou docela snesitelným očištěm vedle městských aglomerací v Asii a dokonce v Evropě. Jak může městský člověk, byť byl sebekovanějším marxistou-leninovcem, pochopit životní důležitost čtverce nylonu, potravinové konzervy, páru bot?(...) Kdykoli partyzánská skupina hovoří se svými městskými funkcionáři nebo představiteli v zahraničí, jedná se 'svou' buržoazií (...) jedni nedýchají stejný vzduch jako druzí*“.²⁸⁹

Naproti tomu stoupenci preference městského boje byli převážně ti, kteří si plně uvědomovali byzvěchodnost situace do níž se dostali a boj chtěli fakticky ukončit s ospravedlněním, že jednou nutně dojde k městskému povstání.

PCV se již vyjadřovala spíše proti boji. Zatímco velení FLN bylo pro dlouhý boj na venkově, doprovázený agitací ve městech, komunisté v dubnu 1965 vydali dokument, v němž obvinili guerrillové velitele ze „*sektářství*“, špatné koordinace, málo disciplíny a v bodě 9 konstatovali: „*Po třech letech ozbrojených bojů jsme neuspěli*(...)“.²⁹⁰ Začalo období velkých sporů mezi Bravem a vedením PCV, od něhož v listopadu

²⁸⁷ Cit.dle Caballero, M.: *La gestación de Hugo Chávez. 40 años de luces y sombras en la democracia venezolana*. Catarata, Madrid, 2000, s.50.

²⁸⁸ Cit.dle Hellinger, D.C.: *Venezuela. Tarnished Democracy*. Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1991, s.110.

²⁸⁹ Debray, R.: *Revoluce v revoluci? Ozbrojený boj a politický boj v Latinské Americe*. Svoboda, Praha, 1970, s.66-68.

²⁹⁰ Cit.dle Gott, R.: *op. cit.*, s.137-138.

1965 dostal dopis (podepsaný Pompeyo Márquezem, Teodoro Petkoffem, Freddy Muñozem, G.Garciou Poncem a bratry Machadovými), dle něhož „*revoluční hnutí není v pozici čelit nepřátelům otevřeně a čelem*“. Komunisté dopisem ukázali, že si uvědomili základní problém, jenž jejich boj přináší. To, co oni označovali za „buržoazní pakt“, se v boji proti nim spíše sjednotilo a Leoniho široká koalice se nerozpadla, ačkoli dřívější analýzy PCV jí to prorokovaly. Proto by se strana „*měla stáhnout z vojenské fronty a doporučit zastavení ozbrojených akcí*“, samozřejmě s cílem obnovit síly a „*dočasně změnit kurz boje (...) zastavit akce guerrill a UTC a přenést do čela politické manévry*“.²⁹¹ Odpovědí bojovníků bylo jmenování Brava do čela FALN a Ojedy (jako prezidenta) s Martínem (generální tajemník) do čela FLN. Když byli v březnu 1966 z vězení propuštěni generální tajemník PCV Jesús Farías, bratři Machadové a Rangel, nabyl spor ještě dramatictějších obrátek. Bravovi bylo zastaveno členství v Politbyru a García Ponce o něm mluvil jako o hlavě „*frakcionářské skupiny*“. V březnu 1967 četl Fidel Castro protestní dopis proti postupu PCV, napsaný Ojedou, přímo na havanské univerzitě.²⁹² Za pár měsíců byl Ojeda zatčen a nalezen oběšený ve své cele, což vedlo k další dezintegraci hnutí.

V březnu 1967 byl unesen bratr ministra zahraničních věcí a bývalý ředitel caracaského systému sociálního zabezpečení, Julio Iribarren Borges, jehož tělo bylo nalezeno o dva dny později, s letáky FALN, varujícími, že na „seznamu“ jsou další tři političtí vůdci. PCV se od akce ihned distancovala. Když člen vedení FLN/FALN, Elías Manuit Camero, pobývající na Kubě, vydal prohlášení, že jde o odplatu za Ojedovu smrt a další akce budou následovat, zareagoval člen ÚV PCV Héctor Mújica odmítnutím podobných prohlášení. Akci odmítali i PCV lojální bývalí guerilloví vůdci jako Germán Lairet, Tirso Pinto či Pedro Vega Castejón. V projevu při 10.výročí studentského útoku na Batistův palác, prohlásil Castro, že neví nic o smrti Iribarrera (označil ji však za chybu) a prohlásil, že PCV guerillu zradila. Venezuelští komunisté na to Havaně odpověděli tím, že Castro se chce stát latinskoamerickým papežem. V srpnu 1967 řekl Castro, že PCV „*skoro dosáhla toho, co by ani imperialismus, ani represivní síly nedosáhly*“.²⁹³

V situaci veřejného sporu mezi Castrem a PCV, s předchozím odmítnutím násilných metod ze strany komunistů, již nic nebránilo jejich postupnému znovu zapojení do le-

²⁹¹ Tamtéž, s.142-143.

²⁹² Tamtéž, s.145-147.

²⁹³ Gott, R.: *op.cit.*, s.155-160. Valsalice, L.: *op.cit.*, 109-118.

gální politiky a účasti ve volbách. Leonimu se komunisté vlastně hodili, mj. z toho důvodu, že neznal reálnou sílu MEP, kterému mohli komunisté odebrat cenné hlasy. V roce 1968 tak komunisté neúspěšně kandidovali pod značkou UPA a v roce 1969 byli Calderovo vládou znovu legalizováni.²⁹⁴ Záhy se však začala strana štěpit a dědicem PCV se stalo *Movimiento al Socialismo* (MAS). Bravova skupina ještě dál vedla již naprosto nesmyslný boj, který pro vůdce *Frente José Leonardo Chirinos* skončil v roce 1970 odjezdem ze země.

Sázka na boj se ukázala být naprosto kontraproduktivní a zpětně ji obhajoval málokdo. Américo Martín, bývalý člen AD a MIR, partyzán a poté opět *adeco*, řekl na konci 70. let o politice revolučního boje : „*Neodpovídala venezuelské realitě, nýbrž utopii, vytvořené hrstkou mužů, snažících se příkladem vzbudit lid. (...) Triumf nebyl možný. Vítězství má vždy většina. Pro získání většiny byly potřebné jiné podmínky (...)*“²⁹⁵ Přitom již v roce 1963 uvedl Douglas Bravo v jednom rozhovoru tři důvody, pro něž bude obtížné vést v zemi guerrillovou válku: 1.) „*neradikalizované rolnické prostředí*“; 2.) „*demografickou, politickou a ekonomickou převahu urbánních center*“; 3.) obtížnost boje „*proti regulérně zvolené vládě, když ne demokratické, tak alespoň svým původem ústavní*“.²⁹⁶ Později nejen svými vyjádřeními, ale i aktivitou tuto brilantní analýzu venezuelské situace popíral a hlásil k teorii *foca*, jež stála život nakonec především svého tvůrce.

V zajímavém a osvětlujícím srovnání čtyř hlavních ukončených guerillových hnutí v Latinské Americe (Bolívie, Kuba, Nikaragua, Venezuela) a důvodů jejich vítězství nebo porážky, vymezil americký badatel Richard Weitz čtyři hlavní proměnné, zdůrazňované badateli jako okolnosti, mající na výsledek boje zásadní vliv: 1.) „*výkon ekonomiky v okamžiku, kdy probíhá povstání*“; 2.) „*existenci etnických cleavages v těchto národech*“; 3.) „*geografickou lokaci hlavní operační základny*“; 4.) „*kvalitu povstaleckého vedení*“.²⁹⁷ Jak přesvědčivě ukazuje, tyto proměnné nám při srovnání moc nepomohou, neboť Bolívie, v níž revoluční guerilla naprosto selhala, byla velmi chudá, zatímco Kuba a Nikaragua, oba úspěšné příklady, byly o dost bohatší, resp. ekonomické problémy v nich byly spíše důsledkem než příčinou povstalecké činnosti.

²⁹⁴ Caldera měl pozici v této otázce usnadněnou faktem, že represivní složky byly v době nejtvrděšího střetu v rukou AD a nebyl tedy tolik spojen s častými excesy bezpečnostních složek. V řadách povstalců také nebyli bývalí důležití členové COPEI, díky čemuž prezident nebral válku tak emocionálně a osobně, jako někteří členové AD.

²⁹⁵ Peña, A.: *op.cit.*, s.81-83.

²⁹⁶ Valsallice, L.: *op.cit.*, s.25.

²⁹⁷ Weitz, R.: *Insurgency and Counterinsurgency in Latin America, 1960-1990*. In: *Political Science Quarterly*, Vol.101, No.3, 1986, s.398.

Etnická cleavage nemají k úspěchu žádný vztah. V hlouběji rozdělených zemích (Bolívie, Nikaragua) i sjednocenějších (méně Kuba, více Venezuela) neměly tyto jevy na konečný výsledek žádný kauzálnější vliv. Na Kubě a v Bolívii měl geografický faktor velký vliv (pozitivní, resp.negativní), v Nikaragui a Venezuele se povstalci často pohybovali. Na Kubě byl Castrův osobní vliv pro úspěch důležitý, v Nikaragui se vedení FSLN hodně měnilo a štěpilo, ve Venezuele byla kvalita vůdcovství také bez podstatného vlivu, naopak v Bolívii byla přítomnost Che Guevary akcelerátorem zásahu dvou vlád a porážky.²⁹⁸

Weitz proto vymezil jako podstatné pro úspěch či neúspěch povstalců jiné proměnné:

- 1.) Strategii a taktiku: Na Kubě šlo zpočátku o obnovení demokratického režimu a bojovalo se ve městech i na venkově. Nikaragujská fronta představovala také kombinaci obojího, se sociálním radikalismem, zmírněným v předvečer vítězství kvůli snaze o vybudování široké fronty. V Bolívii byla strategie a taktika tak špatná, neboť povstalcům o zemi samotnou ani tolik nešlo. Venezuela je pak příklad taktických změn: nejprve snaha o vyvolání vojenského povstání zprava a nastolení pravicové diktatury, proti níž by se snadněji mobilizovalo. Poté přišla snaha o levicové povstání a nakonec neúspěšný guerrillový boj.
- 2.) Míru podpory pro guerillu od ostatní populace: Na Kubě a v Nikaragui tato narůstala na venkově i ve městech. V Bolívii sice existovalo silné městské hnutí proti Barrientosovi, ale guerilla od něj byla zcela odříznutá. Ve Venezuele se také spojení příliš nepovedlo, byť to byla hlavně města, jež se bouřila proti Betancourtově vládě.
- 3.) Vztah guerrilly a místní KS: Na Kubě a v Nikaragui byl vztah mezi oběma dlouho nepřátelský, v Bolívii více než dvojznačný. Jenom ve Venezuele strana verbálně plně podpořila boj, ale rychle se z něj začala stahovat.
- 4.) Podporu USA vládě: Na Kubě a Nikaragui byla distanovaná, nejednoznačná a nízká, v Bolívii velká. Ve Venezuele bylo vítězství Betancourta považováno Kennedym přímo za osobní prioritu.
- 5.) Podporu jiných zemí k povstalcům: V Kubánském případě hrály pozitivní roli vazby na Mexiko, resp. tolerance hnutí mexickými úřady a popularita Castra v Latinské Americe. FSLN byla podporována z Kuby a měla zastání u řady latinsko-amerických vlád, odmítajících Somozu. Bolívijská vláda se označila za oběť cizího

²⁹⁸ Tamtéž, s.398-400.

útoku, vedeného z Kubu. Podobně tak učinila vláda ve Venezuele, která získala podporu OAS.

6.) Vládní strategii pro získání lidové podpory v boji: Na Kubě ani v Nikaragui toho nebyly vlády schopny ani ochotny, a od počátku postupovaly velmi brutálně. V Bolívii měla vláda podporu rolníků a dokázala rozjet dobrou propagační kampaň. Ve Venezuele měla vláda nejširší podporu z uvedených zemí, byla celkem oblíbená, nebála se mobilizovat masy a nejméně porušovala ústavní a lidská práva.

7.) Existenci či neexistenci silných politických stran: Na Kubě byly strany slabé a dezorganizované, zkorumpované, rozdělené na řadu frakcí. Nikaragujská Liberální strana byla osobním vehiklem Somozova režimu a „opoziční“ Konzervativci sloužili vládě pro získání demokratické fasády. V Bolívii měla vláda silné a masové *Movimiento Nacional Revolucionario* (Národní revoluční hnutí – MNR), upevňující vazby mezi ní a konzervativními rolníky. Ve Venezuele hrála stejnou roli AD.

Právě tuto poslední proměnnou, indikující podporu vlády u obyvatel, považuje Weitz za klíčovou pro vysvětlení úspěchu či neúspěchu vlády v boji proti povstalcům. „*Legitimita vlády je produktem jejího původu, metod a jednání. V zemích, v nichž povstalci uspěli, se většina obyvatel domnívala, že vláda se dostala k moci nesprávným způsobem a špatně řídila zemi. Naopak, pokud se vláda dostala k moci tradičně akceptovanými prostředky, jednala vhodným způsobem a úspěšně, režim neměl velké problémy s kontrolou země*“.²⁹⁹ Tohoto faktu si byl vědom i sám Che Guevara, na nějž se venezuelští revolucionáři tolik odvolávali: „*Tam, kde se vláda dostala k moci nějakou formou lidového hlasování, zfalšovaného nebo ne, a udržuje se u ní alespoň zdáním ústavní legality, není možné zahájení guerilly, pokud se nevyčerpaly všechny možnosti civilního boje.*“³⁰⁰

Závěr

Ani guerillovému boji ve Venezuele se nevyhnul fenomén politického straniectví. Většina jeho iniciátorů byla dříve aktivními členy politických stran, především AD, URD a PCV, přičemž u prvních dvou jmenovaných se jednalo o členy levicových křídel, nespokojených s politikou širokého paktu, údajně obětujícího „lidové zájmy“. I boj byl formálně řízen dvěma politickými stranami, PCV a MIR. Právě spor o vliv

²⁹⁹ Weitz, R.: *op.cit.*, s.412.

³⁰⁰ Guevara, E.: *op.cit.*

ustavených stranických organizací na vedení boje a nejasné kompetence politického vedení ve městech (pro něž byl boj jednou z mnoha možností politické taktiky) a veliteli v horách (ti považovali boj za jedinou cestu), vedly k rostoucímu vnitřnímu konfliktu, jenž si v roce 1967 získal celokontinentální publicitu.

Konflikt měl výrazný rys generačního sporu. Odpadlíci od ustavených stran nechápali motivy, vedoucí „staré gardy“ stran ke kompromisu a shodě, obětující velkou část letitých stranických doktrín. I v rámci PCV se střetly staré kádry (Machado, Farías) s mladými (Bravo, Lubén Petkoff).

Boj samotný probíhal hlavně ve městě, kde se setkával se stále menším pochopením a zvrhával se více v akty urbánního terorismu, než v dvoudobé lidové povstání. Špatná koordinace s bojem na venkově a spiklenci v armádě vedla k rychlému ochlazení „revoluční situace“ a boj se stal spíše samoučelem nebo bojem o přežití. Na venkově se partyzáni s armádou do střetu příliš nedostali. Pokud ano, nezískali si velkou podporu rolnictva, jež se v guevaristickém a maoistickém pojetí mělo stát hlavním rezervoárem revoluce.

Strany paktu dokázaly mobilizovat své stoupence a využít naději, již řada lidí vkládala do nově ustavené zastupitelské demokracie. Voliči, nespokojení s paktem, měli možnost dát svůj hlas anti-stranickým alternativám, majícím v období konsolidace demokracie velké šance na úspěch a necítili se tak politicky zcela marginalizováni nebo dotlačeni k ozbrojenému povstání. Solidní účast v prezidentských volbách v roce 1963, levicí bojkotovaných, byla nejlepší ukázkou jejího neúspěchu. Silná vládní AD, sama s revolučními kořeny dokázala udržet svůj vliv na venkově. Ve městě neměly nepokoje výrazně komunistický charakter, vyjma studentských bouří a vysoké zisky Uslara či Larrazábala, ale především Pérez Jiménez ukazovaly na mnohem komplexnější příčiny urbánní nestability.

Pakt se ubránil za použití mnoha protiústavních postupů a častých suspenzí ústavních práv, ale míra represe nepřekročila limity, obvyklé v zemích s hlubokými sociálními rozdíly, v nichž je určitá míra výraznějšího užití státního násilí běžným jevem. Až Calderova vláda si mohla dovolit vládnout 5 let bez jediné suspenze ústavních práv.

Závěr

Politické strany se ve Venezuele staly hlavním aktérem demokratizačního procesu (podobně jako v sousední Kolumbii a později ve Španělsku, a na rozdíl třeba od Portugalska) a hegemonní roli v politice neztratily ani v následných letech. Striktní stranickou organizací, silným vedením a celonárodním působením dokázaly eliminovat své konkurenty. Shodou na základních pravidlech hry a jejich dodržováním, respektem k zájmům ustavených elit, snahou o zlepšení situace vyloučených tříd a umírněně mobilizačním apelem k nim, dokázaly vyřadit ze hry armádu a antistranické politické alternativy. Situaci jim usnadňovala existence celkem koherentní a mobilní společnosti, bez silných tradicionalisticky orientovaných skupin a absence výrazného vnějšího vměšování.

Řada výhod tohoto uspořádání a jeho klíčových pilířů (stranické organizace, vysoká volební účast, rostoucí renta z ropy), bývá kritiky systému považována za jeho nevýhody. I dle současných analytiků měl v sobě pakt už od počátku zabudovány prvky, jež nakonec vedly k jeho konci (hegemonizace veřejného prostoru stranami, vyloučení občanské společnosti, demagogické utrácení peněz). Ve sledovaném období (1958-1968) se však díky nim povedlo překonat politickou nestabilitu, vyhnout se brutálním vojenským vládám a eliminovat ke zbytečným obětem vedoucí guerillovou válku. Toto se nepodařilo většině zemí na subkontinentu, a to ani těm, jež by dle optimistických teorií o postupném ekonomickém, kulturním a sociálním rozvoji měly dosáhnout vlastně identického uspořádání, jímž byl pakt z Punto Fijo. Dokončení konsolidace sjednané venezuelské demokracie v roce 1968 (a dalších 20 let jejího fungování), byly velkými úspěchy politických stran v zemi. Dědictví paktu a jeho pozitivní prvky jsou ve Venezuele, v současné době velmi polarizované a nestabilní, patrné dodnes.

Základní použitá literatura a prameny

Vydané dokumenty a internetové zdroje

A la dirección y militancia del partido

(<http://www.analitica.com/bitbliblioteca/ad/default.asp>)

Acción Democrática. Acuerdos de expulsión de dirigentes juveniles por el Tribunal Disciplinario Nacional. (<http://www.analitica.com/bitbliblioteca/ad/default.asp>)

Betancourt, R.: *Mensaje especial. Dirigido a la Nación con motivo del Año Nuevo en nombre de la Junta Revolucionaria de Gobierno por su presidente.* Imprenta Nacional, Caracas, 1948

Betancourt, R.: *La Revolución Democrática en Venezuela, 1959-1964. Documentos del Gobierno Presidido por Rómulo Betancourt. Vols.I-IV.*, Imprenta Nacional, Caracas, 1968.

Constitución de la República de Venezuela. 16 de enero 1961. (http://www.analitica.com/bitbliblioteca/congreso_venezuela/constitucion1961.asp)

Correspondencia cruzada en el contexto de la crisis que llevó a la tercera división de Acción Democrática. Rómulo Betancourt y Luis Beltrán Prieto Figueroa (http://www.analitica.com/bitbliblioteca/rbetancourt/betancourt_prieto.asp)

Decreto N° 9 [del 7 de diciembre de 1948] por el cual se disuelve en toda la república el partido «Acción Democrática», se clausuran sus locales y se suprimen sus órganos y medios de publicidad y propaganda.

(<http://www.analitica.com/bitbliblioteca/ad/suspension.asp>)

Gallegos, R.: *Discurso en el acto de instalación de Acción Democrática.* (<http://www.analitica.com/bitbliblioteca/rgallegos/ad1.asp>)

Pacto de Punto Fijo (http://www.analitica.com/bitbliblioteca/venezuela/punto_fijo.asp)

Knihy

Alexander, R.J.: *Communism in Latin America.* . Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1957.

Alexander, R.J.: *The Venezuelan Democratic Revolution. A Profile of the Regime of Rómulo Betancourt.* Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1964.

- Almond, G.A.- Verba, S.:** *The Civic Culture*. Princeton University Press, Princeton, 1963.
- Barrios, G.:** *La imperfecta democracia*. Centauro, Caracas, 1981.
- Battaglini, O.:** *Legitimación del poder y lucha política en Venezuela: 1936-1941*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1993.
- Blank, D.E.:** *Politics in Venezuela*. Little Brown and Company, Boston, 1973.
- Blank, D.E.:** *Venezuela. Politics in a Petroleum Republic*. Praeger, New York, 1984.
- Bravo, D.:** *La guerriglia nel Venezuela*. Feltrinelli, Milano, 1967.
- Brito Figueroa, F.:** *Historia Económica y Social de Venezuela. Tomo II*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1981.
- Caballero, M.:** *La gestación de Hugo Chávez. 40 años de luces y sombras en la democracia venezolana*. Catarata, Madrid, 2000.
- Cabieses Donoso, M.:** *¿Venezuela Okey!* Ediciones del Litoral, Santiago de Chile, 1963.
- Carrasquero Aumaitre, J.V.:** *Venezuela: ¿Democracia en Crisis?* Europa-América Latina, Análisis e Informaciones, Diciembre, 2002.
- Carrera Damás, G.:** *Historia contemporánea de Venezuela. Bases metodológicas*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996.
- Carvalló, G.:** *Clase dominante y democracia representativa en Venezuela*. Fondo Editorial Tropykos, Centro de Estudios del Desarrollo. Universidad Central de Venezuela, 1995.
- Colomer, J.M.:** *La transición a la democracia: el modelo español*. Anagrama, Barcelona, 1998.
- Combellas Lares, R.:** *Copei. Ideología y Liderazgo*. Ariel, Caracas, 1985.
- Coronill, F.:** *The Magical State. Nature, Money, and Modernity in Venezuela*. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1997.
- Cupolo, M.:** *Petróleo y política en México y Venezuela*. Equinoccio, Caracas, 1996.
- Debray, R.:** *Revoluce v revoluci? Ozbrojený boj a politický boj v Latinské Americe*. Svoboda, Praha, 1970
- Di Palma, G.:** *To Craft Democracies. An Essay on Democratic Transitions*. University of California Press, Berkeley, L.A., Oxford, 1990.

- Diamond, L.-Linz, J. J.- Lipset, S. M.:** *Democracy in Developing Countries. Volume Four. Latin America.* Lynne Rienner Publisher, Boulder Colorado, 1989.
- Finer, S.E.:** *Comparative Government.* Penguin Books, Harmondsworth, 1970.
- Germani, G.:** *Autoritarismo, fascismo e classi sociali.* Il Mulino, Bologna, 1975.
- Goldenberg, B.:** *The Cuban Revolution and Latin America.* Allen and Unwin, London, 1965.
- Gott, R.:** *Guerilla Movements in Latin America.* Nelson, London, 1970.
- Guevara, E.:** *La Guerra de Guerrillas.*
(<http://www.marxists.org/espanol/guevara/guerra/cap1.htm>)
- Hellinger, D.C.:** *Venezuela. Tarnished Democracy.* Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1991.
- Huntington, S.P. – Nelson, J.M.:** *No Easy Choice. Political Participation in Developing Countries.* Harvard University Press, Cambridge, Mass., London, 1976.
- Izard, M.:** *Tierra Firme. Historia de Venezuela y Colombia.* Alianza, Madrid, 1987.
- Karl, L.T.:** *The Paradox of Plenty. Oil Booms and Petro-States.* University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1997.
- Lieuwen, E.:** *Petroleum in Venezuela.* University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1954.
- Linz, J.J.:** *Totalitarian and Authoritarian Regimes.* Lynne Rienner, Boulder, Colorado, London, 2001.
- Linz, J.J. – Stepan, A.:** *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe.* The John Hopkins University Press, Baltimore, 1996.
- Lombardi, J.V.:** *Venezuela. La búsqueda del orden. El sueño del progreso.* Crítica, Barcelona, 1985.
- Malavé Mata, H.:** *Petroleo y desarrollo económico de Venezuela.* Pensamiento vivo, Caracas, 1962.
- Malavé Mata, H.:** *Formación histórica del antidesarrollo de Venezuela.* Casa de Las Américas, Habana, 1974
- Medrano, J.M.:** *Juan Vicente Gómez.* Historia 16, Madrid, 1987.
- Moleiro, M.:** *El MIR de Venezuela.* Guairas, Instituto del Labor, Havana, 1967.

Moore, B.(Jr.): *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World.* Penguin Books, New York, 1977.

Morón, G.: *A History of Venezuela.* Allen and Unwin, London, 1964.

Nohlen, D.: *Sistemas electorales y partidos políticos.* Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1994,

O'Donnell, G.: *Modernización y autoritarismo.* Paidós, Buenos Aires, 1973.

O'Donnell, G. - Schmitter, P.C. - Whitehead, L.(eds.): *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy, vol.IV, Tentative Conclusions about Uncertain Democracies.* The John Hopkins University Press, Baltimore, London, 1986

Ordosgoiti, N.: *Gallegos, el poder y el exilio.* Editorial Domingo Fuentes, Caracas, 1984

Peña, A.: *Conversaciones con Américo Martín.* Ateneo, Caracas, 1978.

Peña Aguilar, J.: *Autoritarismo y democracia en Chile.* Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996.

Salcedo Bastardo, J.L.: *Historia Fundamental de Venezuela.* Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1982.

Secretos de la dictadura, 1948-1958. Conversaciones de Régulo Fermín Bermúdez con Gonzalo Ramírez Cubillán. Editorial Greco, Caracas, 1996

Schlesinger, A.: *A Thousand Days.* André Deutsch, London, 1965.

Schultz, L.: *Beneath the United States. A History of U.S. Policy Toward Latin America.* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1999.

Stambouli, A.: *Crisis Política. Venezuela, 1945-1958.* Ateneo, Caracas, 1980.

Taylor. P.B.(Jr.): *The Venezuelan Golpe de Estado of 1958: The Fall of Marcos Pérez Jiménez.* Institute for Comparative Study of Political Systems. Washington, 1968.

Touraine, A.: *América Latina. Política y sociedad.* Espasa Calpe, Madrid, 1989.

Un hombre llamado Rómulo Betancourt. Apreciaciones críticas sobre su vida y su obra. Catalá, Centauro, Caracas, 1975.

Vallenilla Lanz, L.: *Cesarismo democrático y otros textos.* Biblioteca Ayacucho, Caracas, 1991.

Valsalice, L.: *Guerriglia e Politica. L'esempio del Venezuela (1962-1969).* Valmartina Editore, Firenze, 1973.

Články v časopisech a sbornících. Internetové studie

Aguilar, S.: *La inmigración italiana y el plebiscito de 1957*. In: *Iras. Jornadas de Investigación Histórica*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1991.

Alvarez, A.E.: *La crisis de hegemonía de los partidos políticos venezolanos*. In: Alvarez, A.E.(ed.): *El sistema político venezolano. Crisis y transformaciones*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996.

Ameringer, Ch.D.: *The Foreign Policy of Venezuelan Democracy*. In: Martz, J.D.-Myers, D.J.(eds.): *Venezuela. The Democratic Experience*. Praeger, New York, 1977.

Bigler, G.E.: *The Armed Forces and Patterns of Civil-Military Relations*. In: Martz, J.D.-Myers, D.J.(eds.): *Venezuela. The Democratic Experience*. Praeger, New York, 1977.

Blanksten, G.J.: *Political Groups in Latin America*. In: Eckstein, H.-Apter, D.E.(eds.): *Comparative Politics. A Reader*. The Free Press of Glencoe, Macmillan, New York, London, 1963.

Brito Figueroa, F.: *La aristocracia del dinero en Venezuela (1945-1985)*. In: Týž: *30 Ensayos de comprensión histórica*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1997.

Caballero, M.: *Rómulo Betancourt y los partidos políticos*. In: Velásquez, R.J.(ed.): *Repaso de la historia de Venezuela*. Fundación V. Centenario, Caracas, 1998.

Cardoso, F.H.: *Scholarship and Statedemanship*. In: *Journal of Democracy*, Vol.16, Numb.2, April 2005.

Carrera Damás, G.: *Juan Vicente Gómez. An Essay in Historical Comprehension*. In: Devoto, F.J.- Di Tella, T.S. (eds.): *Political Culture, Social Movements and Democratic Transitions in South America in the XXth Century*. Feltrinelli. Milano, 1997.

Castro Leiva, L.: *El historicismo político bolivariano*. In: *Revista de Estudios Políticos*, Núm.42, Noviembre-Diciembre, 1984.

Consalvi, S.A.: *1945 y la segunda mitad del siglo*. In: Velásquez, R.J.(ed.): *Repaso de la historia de Venezuela*. Fundación V. Centenario, Caracas, 1998.

Di Tella, T.S.: *Political and Social Ideas in Twentieth Century South America*. In: Devoto, F.J.-Di Tella, T.S.(eds.): Devoto, F.J.- Di Tella, T.S. (eds.): *Political Culture, Social Movements and Democratic Transitions in South America in the XXth Century*. Feltrinelli. Milano, 1997.

Durao Barroso, J.M.: *El proceso de democratización: Una tentativa de interpretación a partir de una perspectiva sistémica*. In: *Revista de Estudios Políticos*, Núms.60-61, Abril – Septiembre, 1988.

Ewell, J.: *Venezuela since 1930*. In: Bethell, L.(ed.): *The Cambridge History of Latin America. Vol.VIII. Latin America since 1930. Spanish South America*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, 1991.

Fagan, S.I.: *Unionism and Democracy*. In: Martz, J.D.-Myers, D.J.(eds.): *Venezuela. The Democratic Experience*. Praeger, New York, 1977.

Gamus, R.: *Elementos para el estudio de la política exterior de la dictadura y la democracia. Pérez Jiménez y Rómulo Betancourt*. In: *Iras.Jornadas de Investigación Histórica*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1991.

Childs, M.D.: *An Historical Critique of the Emergence and Evolution of Ernesto Che Guevara's Foco Theory*. In: *Journal of Latin American Studies*, Vol.27, No.3, Oct.1995.

Karl, L.T.: *Dilemas de democratización en América Latina*. In: Cotler, J.(ed.): *Estrategias para el desarrollo de la democracia: en Perú y América Latina*. Instituto de Estudios Peruanos, Lima, 1990.

Kornblith, M.: *Crisis y transformaciones del sistema político venezolano. Nuevas y viejas reglas de juego*. In: Alvarez, A.E.(ed.): *El sistema político venezolano. Crisis y transformaciones*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996.

Kornblith, M.-Levine, D.H.: *Venezuela: The Life and Times of the Party System*. The Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame, Working Paper 197, June 1993. (<http://www.ndu.edu/~kellogg/WSP/197.pdf>)

Kunc, J.: *Model Venezuela: Revoluce, „dekonsolidace demokracie, anebo antipolitická politika?* In: *Politologická revue*, č. 2, prosinec 1999.

Levine, D.: *Venezuela*. In: Weiner, M. – Ozbudun, E.: *Competitive Elections in Developing Countries*. American Enterprise Institute, Duke University Press, 1987.

Levine, D.H.-Crisp, B.F.: *Venezuela. The Character, Crisis, and Possible Future of Democracy*. In: *World Affairs*, Winter 1999, Vol.161.

Lipset, S.M.: *Some Social Requisites of Democracy*. In: Macridis, R.C.-Brown, B.E.(eds.): *Comparative Politics. Notes and Readings*. Dorsey Press, Homewood, 1964.

Linz, J.J.: *The Period of Presidentialism*. In: Lijphart, A.(ed.): *Parliamentarian versus Presidentialist Government*. Oxford University Press, Oxford, 1992.

Mainwaring, S. – Share, D.: *Transition through Transaction: Democratization in Brazil and Spain*. In: Selcher, W.: *Political Liberalization in Brazil*. Boulder, Colorado, Westview Press, 1986.

Mainwaring, S. – Shugart, M.: *Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal*. The Helen Kellogg Institute for International Studies, University of Notre Dame, Working Paper 200, July 1993.

Mariñez Navarro, F.: *Reformas estructurales, pactos y cambios políticos: el caso de Venezuela*. Referát na IX Congreso Internacional del CLAD sobre la Reforma del Estado y de la Administración Pública, Madrid, 2.-5.5.2004.

Martz, J.D.: *Party Elites and Leadership in Columbia and Venezuela*. In: *Journal of Latin American Studies*, Vol.24, 1992.

Maza Zavala, D.F.: *Historia de Medio Siglo en Venezuela*. In: González Casanova, P (ed.): *América Latina: Historia de Medio Siglo. Vol. 1. América del Sur*. Siglo Veintiuno, México, 1979.

Mieres, F.: *Los efectos de la explotación petrolera sobre la agricultura en Venezuela*. In: Malavé Mata, H.: *Petroleo y desarrollo económico de Venezuela*. Pensamiento Vivo, Caracas, 1962.

Molina Vega, J – Pérez Baralt, C.: *Los procesos electorales y la evolución del sistema de partidos en Venezuela*. In: Alvarez, A.E.(ed.): *El sistema político venezolano. Crisis y transformaciones*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996.

Olivieri, M.: *Orígenes y evolución de la presencia militar en América Latina*. In: *Revista de Estudios Políticos*. No.42, Noviembre – Diciembre, 1984.

Petras, J.: *Revolution and Guerrilla Movements in Latin America: Venezuela, Colombia, Guatemala, and Peru*. In: Petras, J. – Zeitlin, M.(ed.): *Latin America. Reform or Revolution*. Fawcett Publications, New York, 1968.

Polanco Alcántara, T.: *La década post gomecista. López Contreras y Medina Angarita*. In: Velásquez, R.J.(ed.): *Repaso de la historia de Venezuela*. Fundación V. Centenario, Caracas, 1998.

Rey, J.C.: *El sistema político venezolano y los problemas de su política exterior*. In: *La agenda de la política exterior de Venezuela*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1983.

Rodríguez, F.: *Política, militares y democracia en Venezuela*. In: Alvarez, A.E.(ed.): *El sistema político venezolano. Crisis y transformaciones*. Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1996.

Rustow, D.: *Transitions to democracy: Towards a dynamic model*. *Původně v Comparative politics*, Vol.2, No.3, April, 1970.

Safford, F.: *The Problem of Political Order in Early Republican Spanish America*. In: *Journal of Latin American Studies*, Vol.24, February 1992.

Santamaría, J.: *Transición controlada y dificultades de consolidación: el ejemplo español.* In: Týž (ed.): *Transición a la democracia en el sur de Europa y América Latina.* Centro de Investigaciones sociológicas, Madrid, 1982.

Schmitter, P.C.: *The Democratization of Portugal in Its Comparative Perspective.* In: Rosas, F(ed.): *Portugal e a Transicao para Democracia.* Colibri, Lisboa, 1999.

Singh, K.: *Oil Politics in Venezuela during the Lopez Contreras Administration (1936-1941).* In: *Journal of Latin American Studies*, Vol.21, No.1, Feb.1989.

Tugwell, F.: *Petroleum Policy and the Political Process.* In: Martz, J.-Myers, D.J. (eds.): *Venezuela. The Democratic Experience.* Praeger, New York, 1977.

Valenzuela, A.: *The Crisis of Presidentialism in Latin America.* (<http://www.georgetown.edu/sfs/programs/clas/profs/av/linzfest.htm>)

Velásquez,R.J.:1952: *El golpe militar del 2 de diciembre.*
(<http://www.ultimasnoticias.com.ve/ediciones/20003/03/23/p33n1.htm>)

Weiner, M.: *Empirical Democratic Theory.* In: In: Weiner, M. – Ozbudun, E.: *Competitive Elections in Developing Countries.* American Enterprise Institute, Duke University Press, 1987.

Weitz, R.: *Insurgency and Counterinsurgency in Latin America, 1960-1990.* In: *Political Science Quaterly*, Vol.101, No.3, 1986.

Weyland, K.: *Latin America's Four Political Models.* In: *Journal of Democracy*, Vol.6, No.4, October, 1995.